Ministerie van Defensie

Nota van Antwoord

Ontwerpbesluit 9 specifieke behoeften

Nationaal Programma Ruimte voor Defensie

Datum 16-10-2026
Status definitief

Colofon

Auteur	**Ministerie van Defensie**
Locatie	Den Haag - Plein-Kalvermarktc. Kalvermarkt 32 's-Gravenhage
Postadres	Postbus 20701 2500 ES 'S-GRAVENHAGE MPC 58B
Redactie	Bij de redactionele totstandkoming van dit document is gebruikgemaakt van kunstmatige intelligentie (AI), ter ondersteuning van taalcontrole, leesbaarheid, consistentie en eenduidig taalgebruik. AI is niet gebruikt voor inhoudelijke beleidsafwegingen of besluitvorming. De inhoud en beleidsafwegingen zijn opgesteld en beoordeeld onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Defensie. Het gebruik van AI vindt plaats in lijn met de Richtlijn inzet AI Overheidscommunicatie van de Rijksoverheid.

Inhoudsopgave

1 Inleiding en leeswijzer—5

2 Overzicht van ontvangen zienswijzen—6

3 Hoofdlijnen uit de ontvangen zienswijzen—9
3.1 Samenvatting van de zienswijzen op de 9 specifieke behoeften—9
3.1.1 Algemene zienswijzen—9
3.1.2 Locatiespecifieke behoefte 5: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden—9
3.1.3 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit—10
3.1.4 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân—10
3.1.5 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen—11
3.1.6 Locatiespecifieke behoefte 23: Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede—12
3.1.7 Locatiespecifieke behoefte 24: Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede—12
3.1.8 Locatiespecifieke behoefte 33: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht—12
3.1.9 Locatiespecifieke behoefte 35: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen—13
3.1.10 Locatiespecifieke behoefte 41: Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven: verplaatsen hot cargo platform—13

4 Doorwerking van de zienswijzen op de 1e wijziging van het NPRD—15
4.1 Aanpassing ontwerp-voorkeursalternatieven uit het definitief NPRD—15
4.1.1 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit—15
4.1.2 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân—15
4.1.3 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen—16
4.1.4 Overige behoeften—16
4.2 Algemene belangen en zorgen—16
4.2.1 Zorgen over cumulatie van activiteiten—16
4.2.2 Verzoek om belanghebbenden, omwonenden en andere overheden in elke fase goed, tijdig en zorgvuldig te betrekken.—17
4.2.3 Het verzoek om zorg te dragen voor goede compensatie voor bewoners en eigenaren die benadeeld worden door de keuzes van Defensie.—17

5 Beantwoording zienswijzen—18
5.1 BR-8 Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit—18
5.2 LS-5b Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden—69

5.3 LS-11 Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân—75
5.4 LS-14 Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen—82
5.5 LS-23 Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede—99
5.6 LS-24 Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede—103
5.7 LS-33 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht—112
5.8 LS-35 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen—118
5.9 LS-41 Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform—128
5.10 Algemeen/overig NPRD Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes—132

6 Index zienswijzen—139

1 Inleiding en leeswijzer

Op 19 december 2025 heeft het kabinet het Definitief Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) uitgebracht. Met het definitief NPRD heeft het kabinet aangegeven welke locaties definitief zijn aangewezen voor de invulling van de ruimtebehoeften uit NPRD. Het kabinet heeft die keuze gemaakt op basis van een onderbouwde afweging. Bij de keuze voor de definitieve locaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Ook is onderzocht wat de mogelijke impact zou zijn op andere ruimtelijke programma's van de rijksoverheid en andere overheden.

Voor negen specifieke ruimtebehoeften kon met het definitief NPRD echter nog geen definitieve locaties worden aangewezen. Om die reden is tegelijkertijd met het vaststellen van het definitief NPRD voor ieder van deze 9 specifieke behoeften een ontwerp-voorkeursalternatief vastgesteld.

Na vaststelling zijn deze ontwerp-voorkeursalternatieven, met het bijbehorende addendum op het planMER, formeel ter inzage gelegd. In de periode van 19 januari tot en met 1 maart 2026 konden zienswijzen worden ingediend. Om iedereen in de gelegenheid te stellen gedegen kennis te kunnen nemen van het ontwerpbesluit zijn gedurende de terinzagelegging door Defensie in betreffende Provincies en gemeenten diverse informatiebijeenkomsten georganiseerd. Met deze Nota van Antwoord worden de ontvangen zienswijzen op de 9 specifieke behoeften beantwoord.

Deze Nota van Antwoord is als volgt opgebouwd:

In hoofdstuk 2 wordt een overzicht gegeven van de ontvangen zienswijzen.

In hoofdstuk 3 worden de hoofdlijnen van de ontvangen zienswijzen toegelicht. Wat zijn de belangrijke thema's, zorgen en aandachtspunten die uit de ontvangen zienswijzen naar voren komen?

In hoofdstuk 4 wordt aangegeven op welke wijze de ontvangen zienswijzen doorwerking hebben gehad op de 1e wijziging van het NPRD zoals door het kabinet is vastgesteld.

In hoofdstuk 5 zijn de ontvangen zienswijzen beantwoord. Daar waar zienswijzen gelijkluidend waren, zijn deze zienswijzen gebundeld en van een gemeenschappelijk antwoord voorzien.

In hoofdstuk 6 is een zienswijze index opgenomen. Met behulp van de persoonlijk toegekende referentiecodes kunnen indieners via deze index terugvinden met welke samengevatte vragen de ingediende zienswijzen zijn beantwoord.

2 Overzicht van ontvangen zienswijzen

Inwoners, bedrijven, belangenorganisaties en medeoverheden konden reageren op de 9 vastgestelde ontwerp-voorkeursalternatieven en het bijbehorende addendum op het planMER. In totaal heeft Defensie 208 zienswijzen ontvangen. Het merendeel van de zienswijzen werden ingediend door particulieren (50%) en belangenorganisaties (24%). Bedrijven hebben 18% van de zienswijzen ingediend en medeoverheden 8%. Vanuit de provincies waar de locaties van de 9 specifieke behoeften liggen, zijn verreweg de meeste zienswijzen ontvangen.

Hieronder zijn verschillende tabellen opgenomen waarin u de specificaties van de ontvangen zienswijzen kunt teruglezen.

Indieners	Aantal ontvangen zienswijzen
Particulieren	105
Belangenorganisaties	49
Bedrijven	37
Medeoverheden	17
Totaal	**208**

Provincie	Aantal ontvangen zienswijzen
Flevoland	60
Noord-Brabant	40
Gelderland	34
Friesland	34
Noord-Holland	32
Overige	8
Totaal	**208**

De 208 zienswijzen zijn verder onder te verdelen in 1350 deelzienswijzen. De deelzienswijzen zijn voor het overgrote deel toegespitst op specifieke behoeften of onderwerpen.

Het exacte aantal ingediende deelzienswijzen is per behoefte weergegeven in onderstaande tabel. Algemene zienswijzen zijn reacties die niet op 1 van de 9 specifieke behoeften zijn gericht, of in het algemeen een reactie vormen op het onderzoek of het programma.

Behoefte	Aantal deelzienswijzen
Algemeen	60
Fysieke uitbreiding Lelystad Airport	388
Uitbreiding beproevingen Petten	209
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Gilze-Rijen	192
Uitbreiding milieu-/geluidsruimte ISK	191
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Leeuwarden	148
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Woensdrecht	83
Uitbreiding beproevingen Breezanddijk	41
Uitbreiding live firing mogelijkheden helikopters ISK	20
Hot cargo platform vliegbasis Eindhoven	18
Totaal	**1350**

De ontvangen (deel)zienswijzen zijn zorgvuldig geanalyseerd. De vragen en opmerkingen zijn samengevoegd en verdeeld onder verschillende hoofdthema's. De zienswijzen zijn verdeeld in de volgende 13 hoofdthema's:

Thema	Aantal deelzienswijzen
Algemeen	226
Gezonde en veilige leefomgeving	412
Natuur	227
Defensie specifiek	206
Ruimtegebruik	84
Economie en sociaal	77
(Rijks)raakvlakken	53
Water	30
Bodem	11
Landschap en erfgoed	10
Klimaatadaptatie	8
Mobiliteit	5
Energie	1
Totaal	**1350**

De zienswijzen zijn vervolgens aan de hand van bovengenoemde thema's, gebundeld en verwerkt tot samengevatte vragen. Deze samengevatte vragen zijn door Defensie beantwoord in hoofdstuk 5. Met behulp van uw referentiecode kunt u in hoofdstuk 6 terugvinden met welke samengevatte vragen uw zienswijze is beantwoord.

In onderstaande tabel is weergegeven hoeveel samengevatte vragen per behoefte zijn opgesteld en beantwoord.

Behoefte	Aantal samengevatte vragen
Algemeen	21
Fysieke uitbreiding Lelystad Airport	146
Uitbreiding beproevingen Petten	46
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Gilze-Rijen	42
Uitbreiding milieu-/geluidsruimte ISK	34
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Leeuwarden	25
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Woensdrecht	26
Uitbreiding beproevingen Breezanddijk	23
Uitbreiding live firing mogelijkheden helikopters ISK	10
Hot cargo platform vliegbasis Eindhoven	14
Totaal	**387**

3 Hoofdlijnen uit de ontvangen zienswijzen

In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van de ingediende zienswijzen per behoefte. Voor ieder van de 9 specifieke behoeften is beschreven welke zorgen de indieners in hun zienswijzen hebben benoemd.

3.1 Samenvatting van de zienswijzen op de 9 specifieke behoeften

3.1.1 Algemene zienswijzen

Op programmaniveau richten de zienswijzen zich vooral op de wijze waarop de afwegingen binnen het NPRD zijn gemaakt en onderbouwd. Indieners vragen aandacht voor de onderbouwing van nut en noodzaak, de afweging van alternatieven, inzichtelijkheid van de onderzoeken, de cumulatie van effecten en de relatie met andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Er worden vragen gesteld over de omvang van het gebruik en de wijze waarop de gevolgen voor omwonenden, natuurgebieden en andere functies zijn afgewogen. Ook wordt regelmatig gewezen op de samenhang met andere defensieactiviteiten en de mogelijke cumulatie van effecten.

Daarnaast wordt in verschillende zienswijzen aandacht gevraagd voor de gevolgen van defensieactiviteiten voor de leefomgeving, natuur, recreatie, economie en bestaande gebiedsfuncties. Indieners benadrukken het belang van een integrale afweging, waarbij zowel nationale veiligheidsbelangen als regionale en lokale belangen zorgvuldig worden meegewogen.

Verder wordt het belang van transparante besluitvorming, participatie en blijvende betrokkenheid van overheden, maatschappelijke organisaties en bewoners benadrukt. Indieners vragen om inzichtelijke onderbouwingen, zorgvuldige communicatie en een actieve rol voor de omgeving bij de verdere uitwerking en realisatie van de defensieopgaven. Daarbij wordt verzocht om duidelijkheid over de wijze waarop mitigerende maatregelen worden uitgewerkt en hoe men wordt betrokken bij vervolgbesluiten.

3.1.2 Locatiespecifieke behoefte 5: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

In de zienswijzen staan de gevolgen van de uitbreiding van de milieuruimte voor de leefomgeving van omwonenden centraal. Indieners uiten zorgen over een mogelijke toename van geluidhinder als gevolg van grondgebonden activiteiten, waaronder het proefdraaien van vliegtuigen. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor de effecten op het woon- en leefklimaat, de gezondheid van omwonenden en de invloed van piekgeluiden, frequentie en duur van geluidbelasting. Ook wordt verzocht om maatregelen waarmee geluidhinder en andere effecten op de omgeving zoveel mogelijk kunnen worden beperkt, oftewel mitigerende matregelen.

Daarnaast vragen indieners om meer duidelijkheid over de onderbouwing van de behoefte, de gehanteerde onderzoeken en de wijze waarop effecten op geluid, luchtkwaliteit, natuur en gezondheid worden onderzocht. Daarbij wordt regelmatig gevraagd om aanvullende monitoring, metingen en periodieke rapportages, zodat inzicht ontstaat in de feitelijke effecten van de activiteiten. Ook wordt aandacht gevraagd voor de cumulatieve effecten van grondgebonden activiteiten, vliegverkeer en andere ontwikkelingen op en rond de vliegbasis.

Verder wordt in verschillende zienswijzen gewezen op mogelijke gevolgen voor woningen, bedrijven, natuur en de directe omgeving. Indieners vragen aandacht voor de bescherming van woningen tegen geluidbelasting, eventuele schade- en compensatieregelingen en een zorgvuldige afweging van belangen bij de verdere uitwerking van de plannen.

Tot slot benadrukken indieners het belang van transparante communicatie, tijdige informatievoorziening en actieve betrokkenheid van omwonenden, overheden en andere belanghebbenden bij de verdere uitwerking van de plannen, onderzoeken en vervolgbesluiten.

3.1.3 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

Indieners vragen aandacht voor de gevolgen van de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport voor de leefomgeving, het ruimtegebruik en de toekomstige ontwikkeling van het gebied. Daarbij worden zorgen geuit over de toename van militaire vliegactiviteiten, de uitbreiding van de luchthaven en de mogelijke combinatie met burgerluchtvaart. In het bijzonder wordt gewezen op de gevolgen voor het woon- en leefklimaat, geluidhinder, effecten op de gezondheid, veiligheid en de ruimtelijke kwaliteit van het gebied.

Indieners benadrukken het belang van een transparant gebiedsproces, waarin onderzoeken inzichtelijk worden gemaakt, onzekerheden worden weggenomen en omwonenden, bedrijven, belangenorganisaties en medeoverheden actief betrokken blijven bij de verdere uitwerking van de plannen. Men wil graag zo snel mogelijk duidelijkheid over de daadwerkelijke omvang van de uitbreiding.

In veel zienswijzen is daarnaast behoefte aan meer duidelijkheid over toekomstige vliegroutes, vlieghoogtes, gebruiksintensiteit en de inrichting van het luchtruim. Indieners geven aan dat hierdoor de effecten op woningen, bedrijven, landbouwgronden, natuurgebieden en recreatieve functies nog onvoldoende inzichtelijk zijn. Er wordt gevraagd om een integrale beoordeling van cumulatieve effecten, waarbij militaire activiteiten, burgerluchtvaart en andere ruimtelijke ontwikkelingen in samenhang worden beschouwd. Deze vragen hebben overigens niet zozeer betrekking op de fysieke uitbreiding, maar op de reeds vastgestelde keuze om Lelystad Airport open te stellen voor jachtvliegtuigcapaciteit.

Daarnaast hebben veel reacties betrekking op de gevolgen voor bewoners, agrariërs, ondernemers en grondeigenaren in de omgeving van de luchthaven. Er worden zorgen geuit over mogelijke grondverwerving, de positie van woningen binnen geluidscontouren, waardedaling van eigendommen en de gevolgen voor de continuïteit van bedrijven. Ook wordt aandacht gevraagd voor natuur, biodiversiteit en landbouw, waaronder mogelijke effecten op Natura 2000-gebieden, vogels, gehouden dieren en agrarische bedrijfsvoering, evenals voor duidelijke afspraken over compensatie, schadeafhandeling en eventuele mitigerende maatregelen.

3.1.4 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Indieners vragen aandacht voor de gevolgen van de voorgenomen intensivering van schiet- en beproevingsactiviteiten voor de leefomgeving rond het IJsselmeer en de Afsluitdijk. Daarbij worden zorgen geuit over een toename van geluid- en trillingshinder als gevolg van meer schietdagen, een hogere geluidsbelasting en het gebruik van zwaardere munitie. Indieners wijzen op mogelijke gevolgen voor

gezondheid, leefkwaliteit, stiltebeleving en het gebruik van het gebied door bewoners, recreanten en ondernemers. Ook wordt benadrukt dat de effecten van piekgeluiden en trillingen nog onvoldoende inzichtelijk zijn en dat aanvullend onderzoek noodzakelijk wordt geacht.

Daarnaast bestaat behoefte aan meer duidelijkheid over de gehanteerde onderzoeken, rekenmethoden en de beoordeling van cumulatieve effecten. Indieners vragen om inzicht in de feitelijke geluidbelasting, de gevolgen voor het woon- en leefklimaat en de wijze waarop onzekerheden in onderzoeken, vergunningverlening en monitoring worden ondervangen. Ook wordt gevraagd om de resultaten van lopende onderzoeken naar geluid, trillingen en natuur actief te betrekken bij de verdere besluitvorming.

Verder wordt in zienswijzen aandacht gevraagd voor de gevolgen voor natuur, waterkwaliteit en andere gebruiksfuncties van het IJsselmeergebied. Indieners maken zich zorgen over mogelijke effecten van geluid en trillingen op Natura 2000-gebieden, vogels, zeezoogdieren en andere beschermde soorten, evenals over de invloed van munitieresten op de waterkwaliteit. Ook wordt gewezen op mogelijke gevolgen voor recreatie, scheepvaart, windenergie en andere functies in het gebied.

Tot slot benadrukken indieners het belang van een transparant vervolgproces, met blijvende betrokkenheid van medeoverheden, bewoners en andere belanghebbenden. Daarbij wordt gevraagd om tijdige informatievoorziening, inzicht in onderzoeksresultaten, monitoring van effecten en een zorgvuldige afweging van belangen bij de verdere uitwerking van de plannen.

3.1.5 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

Indieners vragen in hun zienswijzen aandacht voor de mogelijke gevolgen van een intensivering van de beproevingsactiviteiten bij Petten voor de leefomgeving, natuur en bestaande gebiedsfuncties. Daarbij worden zorgen geuit over geluid- en trillinghinder, de gevolgen voor gezondheid en leefkwaliteit en de mogelijke impact op recreatie, toerisme en de economische ontwikkeling van het gebied. Ook wordt gewezen op de samenhang met andere ontwikkelingen, waaronder de Energy & Health Campus, recreatieve functies langs de kust en bestaande ruimtelijke en economische ambities in de regio.

Daarnaast bestaat in zienswijzen behoefte aan meer duidelijkheid over de onderbouwing van de onderzochte ontwikkelrichtingen en de gehanteerde onderzoeken. Indieners vragen aandacht voor de beoordeling van geluid, trillingen, natuur, waterkwaliteit en cumulatieve effecten en wijzen erop dat nog niet alle benodigde informatie beschikbaar is. Daarbij wordt benadrukt dat aanvullend onderzoek noodzakelijk is om de haalbaarheid, wenselijkheid en inpasbaarheid van een eventuele toekomstige intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen.

Verder wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen voor Natura 2000-gebieden, beschermde soorten, stiltegebieden en het mariene milieu. Indieners wijzen op mogelijke effecten van geluid, verstoring, trillingen, stikstofdepositie, munitieresten en andere emissies op natuurwaarden, waterkwaliteit, onderwaterleven en visserij. Ook wordt gevraagd om deze effecten in samenhang met recreatieve en economische functies van het kustgebied te beoordelen.

Tot slot benadrukken indieners het belang van tijdige informatievoorziening, transparante besluitvorming en blijvende betrokkenheid van overheden, ondernemers, bewoners en andere belanghebbenden bij eventuele vervolgstappen.

Daarbij wordt gevraagd om duidelijkheid over onderzoeken, toekomstige gebruiksmogelijkheden, planning van activiteiten en de wijze waarop belangen van de omgeving worden meegewogen in verdere besluitvorming.

3.1.6 Locatiespecifieke behoefte 23: Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

In de zienswijzen uiten indieners met name zorgen over geluidhinder en de cumulatie van schiet- en vliegactiviteiten. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor piekgeluiden, de frequentie van oefeningen en de effecten op de leefkwaliteit van omwonenden.

Daarnaast vragen verschillende indieners om meer inzicht in de gehanteerde onderzoeken, geluidsberekeningen en beoordelingskaders. Hierbij wordt specifiek aandacht gevraagd voor de onderbouwing van geluidhinder, trillingen, effecten op de leefomgeving en veiligheid, evenals de manier waarop deze effecten in vervolgbesluiten nader worden onderzocht.

Verder wordt gewezen op mogelijke effecten voor natuur, bodem en milieu. Indieners vragen aandacht voor verstoring van beschermde soorten en de mogelijke ophoping van stoffen in de bodem als gevolg van schietactiviteiten.

Tot slot vragen indieners aandacht voor mogelijke waardevermindering van woningen en voor een zorgvuldige afweging tussen militaire oefenbehoeften en de belangen van de omgeving.

3.1.7 Locatiespecifieke behoefte 24: Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

Een belangrijk deel van de zienswijzen heeft betrekking op de gevolgen van de intensivering van schietactiviteiten voor natuur, leefomgeving en geluidbelasting rondom het Infanterie Schietkamp. Indieners maken zich zorgen over de toename van het aantal schoten, de cumulatie van geluid en trillingen en de mogelijke gevolgen daarvan voor omwonenden, beschermde natuurwaarden en de leefkwaliteit in de omgeving.

Daarnaast wordt in verschillende zienswijzen gewezen op de ligging van het ISK binnen en nabij kwetsbare natuurgebieden. Indieners vragen aandacht voor de effecten op Natura 2000-gebieden, beschermde soorten, stilte, ecologische verbindingen en verstoring van leefgebieden. Ook wordt verzocht om aanvullend onderzoek, monitoring en duidelijke randvoorwaarden voor eventuele bijsturing wanneer negatieve effecten optreden.

Verder vragen indieners om meer duidelijkheid over de wijze waarop cumulatieve effecten, mitigerende maatregelen en bestuurlijke afspraken worden meegenomen in de verdere uitwerking. Daarbij wordt nadrukkelijk aandacht gevraagd voor transparante communicatie, structureel overleg met de omgeving en het beperken van hinder voor omwonenden, recreanten en ondernemers.

3.1.8 Locatiespecifieke behoefte 33: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

Indieners uiten met name zorgen over geluidhinder door proefdraaien en andere grondgebonden activiteiten en de mogelijke gevolgen daarvan voor gezondheid, woon- en leefklimaat, natuur en dierenwelzijn. Daarbij wordt aandacht gevraagd

voor de cumulatie van effecten en de vraag of sprake blijft van een aanvaardbare leefomgeving.

Daarnaast wordt in verschillende zienswijzen gewezen op de kwetsbare ligging van de vliegbasis in een gebied met hoge natuurwaarden, waaronder de Brabantse Wal. Indieners vragen aandacht voor de gevolgen voor Natura 2000-gebieden, stikstofdepositie, biodiversiteit en beschermde soorten. Ook wordt benadrukt dat eventuele uitbreiding alleen aanvaardbaar is wanneer negatieve effecten op natuur worden voorkomen of voldoende kunnen worden beperkt.

Verder vragen indieners aandacht voor de samenhang met andere ruimtelijke opgaven en ontwikkelingen in de regio. Daarbij wordt verzocht om een zorgvuldige afweging van belangen, goede afstemming met Nederlandse en Belgische overheden en blijvende betrokkenheid van de omgeving bij de verdere uitwerking van de plannen.

3.1.9 Locatiespecifieke behoefte 35: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

In de zienswijzen wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen van een toename van grondgebonden activiteiten op en rond vliegbasis Gilze-Rijen. Indieners geven aan dat de omgeving van vliegbasis Gilze-Rijen reeds intensief wordt belast door militaire activiteiten en vrezen dat een verdere toename van grondgebonden activiteiten leidt tot extra geluidhinder en een verdere druk op het woon- en leefklimaat. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor piekgeluiden, trillingen, luchtkwaliteit en de effecten van langdurige blootstelling aan militaire activiteiten op omwonenden.

Daarnaast vragen indieners om meer inzicht in de onderbouwing van de uitbreiding, de gehanteerde onderzoeken en de uitgangspunten van de uitgevoerde analyses. Daarbij wordt regelmatig gewezen op onzekerheden over de noodzaak van de uitbreiding, de effectiviteit van mitigerende maatregelen en de wijze waarop cumulatieve effecten worden beoordeeld. Ook wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen van geluid, verstoring en stikstofdepositie voor Natura 2000-gebieden, beschermde soorten en biodiversiteit, en wordt verzocht om aanvullend onderzoek naar deze effecten.

Tot slot benadrukken indieners het belang van transparante besluitvorming, tijdige communicatie en blijvende betrokkenheid van omwonenden bij de verdere uitwerking van de plannen. Daarbij wordt gevraagd om inzicht in monitoring en om opvolging van eerdere toezeggingen en afspraken.

3.1.10 Locatiespecifieke behoefte 41: Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven: verplaatsen hot cargo platform

De meeste reacties vragen aandacht voor de ligging van veiligheids- en explosieaandachtsgebieden, de onderbouwing van risicocontouren, de borging van veiligheidsmaatregelen en de mogelijke gevolgen voor bestaande bebouwing en toekomstige ontwikkelingen in de omgeving.

Daarnaast worden vragen gesteld over het vervoer en de opslag van munitie, de e transportroutes op de vliegbasis en de wijze waarop veiligheidsrisico’s voor omwonenden worden onderzocht, afgewogen en vastgelegd. Er bestaat behoefte aan duidelijkheid over de uitgangspunten die zijn gehanteerd bij de beoordeling van de veiligheidssituatie en de wijze waarop deze in de verdere uitwerking en vergunningverlening worden geborgd.

Verder vragen indieners aandacht voor mogelijke effecten op de leefomgeving, waaronder geluid van transport-, laad- en losactiviteiten, en voor gevolgen voor de waterhuishouding en waterberging. Tot slot wordt verzocht om de omgeving actief te betrekken bij de verdere uitwerking van de plannen en tijdig te informeren over onderzoeken, keuzes en maatregelen.

4 Doorwerking van de zienswijzen op de 1e wijziging van het NPRD

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe de ontvangen zienswijzen verwerkt zijn in de 1e wijziging van het NPRD waar het kabinet toe heeft besloten. Hieronder is aangegeven welke ontwerp-voorkeurslocaties zijn aangepast of aangevuld naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen. Daarnaast worden een aantal onderliggende belangen en meer algemene zorgen die uit de zienswijzen naar voren komen beschreven en beantwoord.

4.1 Aanpassing ontwerp-voorkeursalternatieven uit het definitief NPRD

Op basis van de ontvangen zienswijzen zijn bij drie van de negen behoeften defensiebehoeften aanpassingen gedaan in het ontwerp-voorkeursalternatief. Dit zijn:

- Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
- Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
- Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

4.1.1 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

Voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport geldt dat in de zienswijzen, maar ook in informatiebijeenkomsten en overleggen met provincie en gemeente, gevraagd is om zo snel als mogelijk duidelijkheid te geven over het definitief benodigde ruimtebeslag, in plaats van een mogelijk ingroeimodel op basis van nader uit te werken variabelen[1] zoals omschreven in het ontwerp-voorkeursalternatief.

Tussen ontwerp- en definitief besluit heeft Defensie het benodigde ruimtebeslag buiten de bestaande luchthaven daarom verder uitgewerkt. In de periode tussen het ontwerpbesluit en de definitieve vaststelling is met het coalitieakkoord 2026 ook meer duidelijkheid gekomen over de opening van Lelystad Airport voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer. Het coalitieakkoord 2026 heeft daartoe inmiddels geresulteerd in een kabinetsbesluit. Samen leidt dit tot een definitief benodigde uitbreiding van 240 Ha. Het betreft 200 Ha voor militaire infrastructuur en 40 Ha voor verlenging van de start- en landingsbaan.

4.1.2 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Met betrekking tot de groei van het beproevingengebied bij Breezanddijk wordt in de zienswijzen de zorg uitgesproken over (piek)geluid en trillingen. Ook de

[1] Wel of geen combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer, het type en aantal militaire eenheden en combinatiemogelijkheden met de toekomstige militaire kazerne voor ondersteunende eenheden in de gemeente Zeewolde.

medeoverheden hebben hierover de nodige zorgen geuit. Daarom worden voor deze behoefte in het definitieve besluit aanvullende aandachtspunten opgenomen, waaronder aanvullend onderzoek naar (infrastructurele) mitigerende maatregelen om het maximale geluidsniveau op directe omgeving van het schietpunt verder te reduceren, en naar optimalisatiemogelijkheden door het verleggen van detonatiepunten richting de oostzijde van de schietsector. Deze aandachtspunten kunnen in de vervolgfase leiden tot beperkingen voor het gebruik.

4.1.3 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

Ook voor de groei van beproevingen bij Petten zijn in de zienswijzen zorgen geuit over (piek)geluid en trillingen. De gemeenten en Provincie hebben onder andere in het gevoerde bestuurlijk overleg hierover nadrukkelijk hun zorgen uitgesproken. Defensie heeft geconcludeerd dat voor wat betreft trillinghinder rondom Petten vervolgonderzoek noodzakelijk is voor schietactiviteiten met zwaardere kalibers. Met het NPRD zal daarmee geen invulling worden gegeven aan de uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Wel wordt invulling gegeven aan het verlengen van de schietsector in de richting van de Noordzee met als randvoorwaarde een maximale geluidsbelasting van 60 dB $_{BS,dan}$ op geluidgevoelige objecten.

4.1.4 Overige behoeften

Voor de overige behoeften geldt dat de zienswijzen geen aanleiding hebben gegeven om tot aanpassing van het ontwerp-voorkeursalternatief te komen. De definitieve locatie en wijze van invulling is daarmee voor die behoeften gelijk aan het ontwerp-voorkeursalternatief zoals opgenomen in het NPRD van 19 december 2025.

4.2 Algemene belangen en zorgen

Er zijn ook een aantal onderliggende belangen en meer algemene zorgen die uit de zienswijzen naar voren komen. Dit betreffen zorgen over cumulatie van activiteiten, verzoek om verdere betrokkenheid en participatie en vragen over compensatie. In de NvA bij het ontwerp NPRD is reeds een inhoudelijke reactie op deze zorgen gegeven. Voor de volledigheid is die reactie in deze Nota van Antwoord waar van toepassing overgenomen.

4.2.1 Zorgen over cumulatie van activiteiten

In veel zienswijzen worden zorgen geuit over de cumulatie van activiteiten en daarmee extra overlast op een aantal van de locaties. Het betreft vooral Lelystad Airport (cumulatie van effecten door de gelijktijdige openstelling voor militair gebruik en groothandelsverkeer) en de vliegvelden Woensdrecht en Gilze-Rijen (cumulatie van effecten door uitbreiding milieuruimte met reeds bestaande activiteiten op deze locaties). Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke cumulatie van milieueffecten en hinder door militaire vliegverkeer in combinatie met toekomstige civiele luchtvaart op dezelfde locatie. In het planMER zijn de effecten van militair vliegverkeer daarom zowel mét als zonder civiele luchtvaart beoordeeld. Uit deze analyse is gebleken dat voor Lelystad Airport het aantal geluidsgevoelige objecten in de omgeving significant lager dan de andere onderzochte alternatieven vliegvelden. Ook vragen diverse zienswijzen naar de vervolgstappen voor

besluitvorming om tot openstelling van Lelystad Airport te komen. Voor ingebruikname van de luchthaven met de F35's op termijn is – net als voor groothandelsverkeer - een wijziging van het luchthavenbesluit nodig is. Daarvoor zal eerst nog het nodige onderzoek worden uitgevoerd, waaronder routeontwerp en een projectMER.

Voor de Vliegbases Woensdrecht en Gilze-Rijen geldt dat de behoefte van Defensie voor meer ruimte voor grondgebonden activiteiten niet leidt tot een toename van vliegactiviteiten (waaronder laag overvliegen en nachtelijke activiteiten). Wel kan de geluidsproductie door een toename van proefdraaien toenemen. Daarbij geldt dat Defensie binnen wettelijke kaders handelt, negatieve effecten zoveel mogelijk voorkomt en waar nodig maatregelen treft om hinder te beperken. Dit is ook expliciet als randvoorwaarde opgenomen in het NPRD.

4.2.2 Verzoek om belanghebbenden, omwonenden en andere overheden in elke fase goed, tijdig en zorgvuldig te betrekken.

Net als in de vorige fasen van het NPRD, zal ook in de komende planning- en realisatiefase aandacht uitgaan naar tijdige en zorgvuldige communicatie en participatie. Hiertoe blijft Defensie met andere overheden en betrokkenen actief in overleg treden.

4.2.3 Het verzoek om zorg te dragen voor goede compensatie voor bewoners en eigenaren die benadeeld worden door de keuzes van Defensie.

Al direct na het uitbrengen van het Ontwerp-NPRD en het Definitief NPRD is Defensie met gedupeerde grondeigenaren in gesprek gegaan met als doel om deze mensen een zo goed mogelijk perspectief te bieden. Dit zal ook met het uitbrengen van de 1e wijziging van het NRPD worden voortgezet. Dat perspectief is in beginsel gericht op volledige schadeloosstelling. Dit houdt in dat Defensie de werkelijke waarde van de te verwerven gronden betaalt. Ook wordt de schade vergoed die ontstaat doordat de eigenaar (bijvoorbeeld) zijn bedrijf moet verplaatsen of beëindigen of een nieuwe woning moet kopen. Daarnaast wordt gezocht naar mogelijkheden om verplaatsingsruimte te zoeken en daarvoor ruilgronden aan te kopen. Deze systematiek is reeds opgenomen in het definitieve NPRD.

In de Algemene wet bestuursrecht, Omgevingswet en de Wet luchtvaart zijn daarnaast bepalingen opgenomen over de vergoeding van nadeelcompensatie. Dergelijke verzoeken kunnen worden ingediend, zodra het besluit dat de schade veroorzaakt is vastgesteld. Vaak wordt hierop echter pas besloten als het besluit onherroepelijk is. Het NPRD is niet een schadeveroorzakend besluit in de zin van deze bepalingen. Pas zodra de voorgenomen activiteiten worden mogelijk gemaakt in een Omgevingsplan, Omgevingsvergunning, Projectbesluit, Luchthavenbesluit of andersoortig besluit kan een verzoek worden ingediend. Ook deze toelichting is opgenomen in het NPRD.

In een recente brief is op verzoek van de Tweede Kamer nader toegelicht hoe schadeloosstelling, nadeelcompensatie en schaduwschade is geregeld in relatie tot uitbreidingen Defensie[2].

[2] Kamerstuk 36.592, nr. 86

5 Beantwoording zienswijzen

5.1 BR-8 Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1	De indiener stelt dat het planMER tekortschiet doordat de noodzakelijke inpassing van militair vliegverkeer binnen de Luchtruimherziening niet is uitgewerkt, terwijl deze inpassing essentieel is voor een zorgvuldige beoordeling van de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen op Lelystad Airport.	Defensie onderkent dat voor de beoordeling van de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen op Lelystad Airport ook de inpassing van militair vliegverkeer in het luchtruim van belang is. Voor de berekeningen in het planMER zijn daarom aannames gedaan over vliegprocedures, routes en hoogtes. Deze aannames staan omschreven in het planMER. De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het schaalniveau van het NPRD. Nu Lelystad Airport is aangewezen als locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en dit type vliegtuigen routes en vliegprocedures in het luchtruim worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes en procedures hebben de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt, die zijn vastgelegd in het Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures. Beide ministeries dragen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een zorgvuldig en uitgebreid proces plaats. Daarbij worden onder meer vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, effecten voor omwonenden en de leefomgeving betrokken. In de ontwerpfase worden verschillende varianten vergeleken en gewogen, en is er tevens ruimte voor participatie van luchtruimgebruikers en belanghebbenden.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
2	De indiener maakt zich zorgen over de samenhang en mogelijke cumulatie van milieueffecten en hinder door militaire sorties in combinatie met (toekomstige) civiele luchtvaart op dezelfde locatie en vraagt zich af op welke wijze de cumulatieve effecten integraal worden onderzocht en inzichtelijk gemaakt voordat definitieve keuzes worden gemaakt?	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke cumulatie van milieueffecten en hinder door militaire vliegverkeer in combinatie met toekomstige civiele luchtvaart op dezelfde locatie. In het planMER zijn de effecten van militair vliegverkeer zowel mét als zonder civiele luchtvaart beoordeeld. Het aantal geluidsgevoelige objecten in de omgeving is significant lager dan de andere onderzochte alternatieven. Bij de verdere uitwerking van de plannen voor militair vliegverkeer worden deze in een gebiedsproces op transparante wijze ge-	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		concretiseerd. Deze uitwerking gaat gepaard met aanvullend milieuonderzoek, participatie van belanghebbenden en de uitwerking van eventuele mitigerende en compenserende maatregelen. Daarbij worden ook de cumulatieve effecten van militaire en civiele activiteiten expliciet betrokken en verder uitgewerkt in onder andere het luchthavenbesluit. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
3	De indiener wijst erop dat de effecten van militaire activiteiten op Lelystad Airport onvoldoende integraal zijn beoordeeld in samenhang met civiele luchtvaart, andere defensie-ontwikkelingen en overige ruimtelijke opgaven, waardoor cumulatieve milieueffecten worden onderschat.	Defensie onderkent dat de effecten van militaire activiteiten op Lelystad Airport in samenhang met civiele luchtvaart, andere defensieontwikkelingen en overige ruimtelijke opgaven zorgvuldig moeten worden beoordeeld. In het planMER is burgerluchtvaart op Lelystad Airport daarom meegenomen in de referentiesituatie, zodat de cumulatieve effecten van burgerluchtvaart en F-35-activiteiten op Lelystad Airport in beeld zijn gebracht. Daarnaast is in het planMER gekeken naar locaties waar effecten van meerdere onderdelen van het voorkeursalternatief samenkomen, bijvoorbeeld op de Veluwe. Het thema Rijksraakvlakken ziet op grote ruimtelijke opgaven in Nederland, zoals woningbouw en de energietransitie.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
4	De indiener stelt dat in het NPRD wordt benadrukt dat het inpassen van Defensie rekening moet houden met de huidige gebruikers en mogelijke toekomstige ontwikkeling van Lelystad Airport, wat vraagt om een zorgvuldige aansluiting op en inpassing in het luchtruim.	Defensie onderkent dat de inpassing van jachtvliegtuigactiviteiten op Lelystad Airport vraagt om een zorgvuldige afstemming met het bestaande en toekomstige gebruik van het luchtruim, zoals ook in het NPRD is aangegeven. De uitwerking van deze inpassing vindt plaats in nauwe afstemming met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Lelystad Airport en de overige luchtruimgebruikers. Dit gebeurt in de vervolgfase, waarin onder meer de vliegroutes en -procedures nader worden ontworpen en vastgesteld. Ook zal in dit kader het luchthavenbesluit worden geactualiseerd. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
5	De indiener maakt zich zorgen over de impact op de activiteiten op de grond en in de lucht voor General Aviation, zweefvliegen en parachutespringen en geeft aan dat coördinatie nodig is om activiteiten te kunnen voortzetten.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van militaire activiteiten op General Aviation, zweefvliegen en parachutespringen. In de volgende fase van het proces worden details verder uitgewerkt. Defensie zal als militair medegebruiker van Lelystad Airport in overleg gaan met de luchthaven over de precieze werkwijze op het vliegveld, waarbij het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		als bevoegd gezag verantwoordelijk is voor de luchtvaartveiligheid.		
6	De indiener stelt dat in de aanvulling op het PlanMER en in het addendum bij de NPRD wordt uitgegaan van onjuiste uitgangspunten. Zo wordt gesteld dat nog geen besluit is genomen over het gebruik van Lelystad Airport voor burgerluchtvaart. Deze veronderstelling is onjuist. Het Luchthavenbesluit Lelystad is op 1 april 2015 vastgesteld. In dit besluit zijn onder meer het luchthaventerrein aangewezen, de openingstijden van de luchthaven vastgesteld en de zones met beperkingen ten aanzien van geluid, externe veiligheid en vliegveiligheid bepaald.	Defensie onderkent dat er een luchthavenbesluit voor Lelystad Airport ligt. De burgerluchtvaart is daarom ook als referentiesituatie meegenomen in het planMER en het Addendum. Ten tijde van de besluitvorming over het NPRD was er alleen nog geen kabinetsbesluit genomen over de openstelling van de luchthaven voor specifiek groothandelsverkeer. In het planMER en het Addendum is daarom, volledigheidshalve, ook gekeken naar een situatie zonder groothandelsverkeer.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
7	De indiener stelt dat het addendum bij het PlanMER uitgaat van een onjuist uitgangspunt waar wordt verondersteld dat 10.000 vliegbewegingen van de burgerluchtvaart worden toegevoegd aan de F-35-sorties. Het betreft juist de toevoeging van F-35-sorties aan de reeds voorziene 10.000 vliegbewegingen burgerluchtvaart en de reeds aanwezige 80.000 bewegingen General- en Business Aviation. Op basis daarvan kan de conclusie dat als gevolg van de toevoeging van 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer vier extra woningen binnen de 55 dB-contour komen te liggen, niet worden getrokken. Het is de baanverlenging inclusief het gebruik van de jachtvliegtuigen dat zorgt voor een wijziging van de verschillende contouren.	In het planMER zijn meerdere scenario's onderzocht, waaronder de effecten van het toevoegen van 2.300 sorties aan de 10.000 vliegbewegingen voor burgerluchtvaart. In het Addendum is vervolgens onderzocht of de baanverlenging leidt tot wijzigingen in de effecten en conclusies van het planMER. Het Addendum kijkt daarmee naar de verschillen tussen de berekening met en zonder baanverlenging. Samen met het addendum geeft het planMER inzicht in de effecten van het toevoegen van 2.300 sorties jachtvliegtuigen op Lelystad Airport, met en zonder baanverlenging. De baanverlenging inclusief het gebruik van de jachtvliegtuigen leidt tot een wijziging van de verschillende contouren.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
8	De indiener stelt dat militaire vluchten alleen mogelijk zijn indien hiervoor een aparte gebruikersruimte wordt ingericht of een vrijstelling wordt verleend, om verdringing van General Aviation te voorkomen. Verplaatsing van GA naar andere luchthavens is daarbij geen haalbare optie, gezien de	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke verdringing van General Aviation (GA) als gevolg van militaire activiteiten op Lelystad Airport. Defensie treedt als militair medegebruiker van Lelystad Airport in overleg met de luchthaven over de operationele inrichting en het gebruik van de beschikbare capaciteit. Het opnemen van een afzonderlijke ruimte voor General Aviation binnen het luchthavenbesluit valt onder de verantwoordelijk-	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	reeds volle capaciteiten elders.	heid van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat als bevoegd gezag. In de vervolgfase worden de details van de operatie, waaronder de afstemming tussen militair gebruik en civiele activiteiten, verder uitgewerkt.		
9	De indiener stelt dat de verwijzing in het NPRD naar meervoudig ruimtegebruik en functiecombinatie niet kan worden gebruikt om militaire vluchten te combineren met groothandelsverkeer op Lelystad Airport. Het kabinetsbesluit ziet uitsluitend op de komst van F-35's en niet op openstelling voor groothandelsverkeer.	Defensie onderschrijft het standpunt van de indiener dat de verwijzing in het NPRD naar meervoudig ruimtegebruik en functiecombinatie geen grondslag is voor de openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. Het NPRD-besluit ziet uitsluitend op de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van een bestaande civiele luchthaven. In het planMER voor het NPRD zijn daarvoor wel meerdere scenario's onderzocht, met en zonder groothandelsverkeer. De openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer betreft echter een separaat kabinetsbesluit.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
10	De indiener geeft aan dat ze zwaar tegen de package deal zijn: defensie én groothandelsverkeer. Dit zou ons een meer dubbele belasting geven. Dus we hopen in ieder geval dat die constructie van de baan gaat, letterlijk en figuurlijk): Geen groot handelsverkeer hier.	Defensie begrijpt dat er veel vragen en zorgen leven over de effecten van het vliegen met zowel jachtvliegtuigen als groothandelsverkeer op Lelystad Airport. Het kabinet heeft op 19 december 2025 een besluit genomen over de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van Lelystad Airport. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
11	De indiener stelt dat het planMER en de besluitvorming uitgaan van onvolledige informatie en onvoldoende zorgvuldige afwegingen en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat alle relevante natuur- en milieueffecten transparant en volledig zijn meegewogen?	Defensie is van oordeel dat in het kader van het NPRD op programmaniveau een zorgvuldige en evenwichtige besluitvorming heeft plaatsgevonden. Deze besluitvorming is onderbouwd met het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen. Het planMER is in overeenstemming met de geldende wet- en regelgeving en heeft tot doel de effecten van de voorgenomen activiteiten op de fysieke leefomgeving op een samenhangende en transparante wijze inzichtelijk te maken. Daarbij zijn de relevante milieueffecten, waaronder natuur, geluid en cumulatie, breed beschouwd en betrokken bij de afweging van alternatieven. Defensie onderkent dat het planMER een beoordeling op hoofdlijnen bevat, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Voor een verdere concretisering van effecten en de borging daarvan vindt in de vervolgfase nader onderzoek plaats. De resultaten hiervan worden betrokken bij de verdere uitwerking en besluitvorming, zodat wordt geborgd dat effecten transparant en in samenhang worden meegewogen binnen de geldende procedures en wettelijke kaders.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

12	De indiener vraagt aandacht voor het ontbreken van concrete en toetsbare informatie over vliegroutes, gebruiksprofielen en geluidsbelasting, waardoor de feitelijke hinder voor woningen en bedrijven niet goed kan worden beoordeeld. De aanhoudende onzekerheid over vliegroutes, hoogtes, trainingspatronen en de ruimtelijke reikwijdte van effecten maakt het onmogelijk om de gevolgen vooraf inzichtelijk en verifieerbaar te toetsen. De indiener verzoekt om duidelijkheid op welke wijze en op welk moment deze vliegroutes, hoogtes en operationele profielen worden uitgewerkt en onderbouwd, zodat effecten vooraf transparant kunnen worden meegewogen in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorgen over het ontbreken van concrete en toetsbare informatie over vliegroutes, gebruiksprofielen en geluidsbelasting. In deze fase van het NPRD zijn de exacte vliegroutes, hoogtes en patronen nog niet vastgesteld, waardoor de effecten nog niet op perceelniveau kunnen worden beoordeeld. In het planMER is gewerkt met representatieve aannames over routes en hoogtes om de effecten van alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Deze uitgangspunten zijn in het planMER toegelicht. Daarbij zijn de effecten van militair vliegverkeer, zowel met als zonder civiele luchtvaart, in beeld gebracht. De nadere uitwerking van vliegroutes en vliegprocedures vindt plaats in de vervolgfase, conform het "Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures", waarin het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het luchtruim. In dat kader worden onder meer effecten op de leefomgeving, geluid en cumulatie nader en gedetailleerder onderzocht. Op basis van deze uitwerking worden de effecten concreet inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de verdere participatie en besluitvorming.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
13	De indiener stelt dat omwonenden en andere belanghebbenden onvoldoende en te laat zijn geïnformeerd over plannen, effecten en vervolgstappen, en vraagt zich af op welke wijze tijdige, actieve en toegankelijke communicatie en participatie structureel worden geborgd?	Defensie begrijpt de behoefte aan tijdige informatie. Defensie heeft daarom ingezet op het zo vroeg mogelijk delen van informatie en het bieden van ruimte voor vragen tijdens meerdere informatiebijeenkomsten en inspraakrondes rondom het NPRD. Ook tijdens de realisatiefase is hier nog ruimte voor. Bij de verdere uitwerking zal een participatieplan worden opgesteld en ter inzage worden gelegd, waarin geborgd wordt hoe en op welk niveau belanghebbenden in het vervolgproces worden betrokken.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
14	De indiener stelt dat de planMER en bijbehorende besluitvorming tekortschieten doordat essentiële milieu-, natuur-, gezondheids- en veiligheidseffecten onvoldoende zijn uitgewerkt, te veel worden doorgeschoven naar latere fasen en daardoor geen volwaardige basis bieden voor een zorgvuldige en transparante afweging.	Defensie is van oordeel dat in het NPRD een zorgvuldige en afgewogen besluitvorming heeft plaatsgevonden op programmaniveau. Deze besluitvorming is onderbouwd met het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen. Het planMER is uitgevoerd conform de geldende wet- en regelgeving en heeft tot doel de effecten van de voorgenomen activiteiten op de fysieke leefomgeving op een samenhangende en transparante wijze in beeld te brengen. Daarbij zijn de relevante milieueffecten, waaronder natuur, geluid en cumulatie, breed beschouwd en betrokken bij de afweging van alternatieven. Defensie onderkent dat het planMER een beoordeling op hoofdlijnen bevat, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Voor een verdere concretisering van effecten en de borging daarvan vindt in de vervolg-	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		fase nader onderzoek plaats. De resultaten hiervan worden betrokken bij de verdere uitwerking en besluitvorming, zodat wordt geborgd dat effecten, transparant en in samenhang worden meegewogen binnen de geldende procedures en wettelijke kaders.		
15	De indiener geeft aan dat Lelystad Airport feitelijk al als voorkeurslocatie is vastgelegd voordat de planMER en alternatievenafweging zijn afgerond, waardoor twijfel ontstaat over de openheid, objectiviteit en zorgvuldigheid van de locatiekeuze.	Defensie onderschrijft niet de veronderstelling dat Lelystad Airport voorafgaand aan het planMER al als voorkeurslocatie was vastgelegd. Voorafgaand aan het NPRD en planMER is Lelystad Airport geenszins op voorhand aangewezen als locatie voor jachtvliegtuigactiviteiten. De keuze voor Lelystad Airport als voorkeurslocatie is tot stand gekomen op basis van de uitkomsten van het planMER en operationele en strategische afweging. In het planMER zijn meerdere alternatieven en varianten onderzocht. Defensie heeft het NPRD-proces zodanig ingericht dat transparantie en navolgbaarheid van de keuzes zijn geborgd, onder andere door het publiceren van onderzoeksresultaten en het bieden van mogelijkheden voor inspraak. Op basis van deze afweging heeft het kabinet de locatie op 19 december 2025 vastgesteld.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
16	De indiener stelt dat financiële compensatie op zichzelf niet volstaat voor gedupeerden die moeten verplaatsen. Naast een vergoeding krijgen zij te maken met ingrijpende en complexe trajecten, zoals vergunningprocedures, het vinden van alternatieve locaties en het opnieuw opbouwen van hun bedrijf of woonomgeving, wat leidt tot grote belasting en onzekerheid.	Wanneer de overheid onroerend goed dwingend verwerft voor een publiek belang, heeft de eigenaar recht op een volledige vergoeding van alle schade die het rechtstreekse en noodzakelijke gevolg is van de eigendomsontneming (art. 15.18 Omgevingswet). De vergoeding omvat niet alleen de waarde van het onteigende (de "werkelijke waarde"), maar kan ook verschillende vormen van bijkomende schade omvatten zoals verplaatsingskosten, inkomensverlies en herinrichtingskosten (mits het rechtstreekse en noodzakelijke gevolg van de eigendomsontneming). Bij onteigening en verwerving wordt voor het NPRD als uitgangspunt volledige schadeloosstelling gehanteerd. Daarnaast denkt Defensie actief mee over de persoonlijke situatie van betrokkenen. Daarvoor stelt Defensie rentmeesters aan die ondersteuning bieden en helpen bij het vinden of creëren van een toekomstperspectief. Om de benodigde verplaatsingen mogelijk te maken koopt Defensie compensatiegronden aan nabij projectlocaties. Wanneer behoefte bestaat aan een eigen, onafhankelijke adviseur, worden deze kosten, binnen de grenzen van het redelijke, door Defensie vergoed, zoals opgenomen in artikel 15.18 van de Omgevingswet.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
17	De indiener vindt dat het onmogelijk zijn van herhuisvesting of verplaatsing consequenties moet hebben voor de hoogte van de	Wanneer de overheid onroerend goed dwingend verwerft voor een publiek belang, heeft de eigenaar recht op een volledige vergoeding van alle schade die	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor

	schadevergoeding. Wanneer verplaatsing geen reeel perspectief biedt, is vergoeding op basis van herhuisvestingskosten ontoereikend, omdat de schade zich uitstrekt tot het verlies van levens- en toekomstperspectief.	het rechtstreekse en noodzakelijke gevolg is van de eigendomsontneming. De vergoeding omvat niet alleen de marktwaarde van het onteigende, maar ook bijkomende schade zoals verplaatsingskosten, inkomensverlies en herinrichtingskosten. Defensie hanteert bij onteigening en verwerving het uitgangspunt van volledige schadeloosstelling. Naast de wettelijke verplichtingen denkt Defensie actief mee over de persoonlijke situatie van betrokkenen. Daarvoor stelt Defensie rentmeesters aan die ondersteuning bieden en helpen bij het creeren van een realistisch toekomstperspectief. Wanneer behoefte bestaat aan een eigen, onafhankelijke adviseur, worden deze kosten – voor zover marktconform – door Defensie vergoed. Deze extra ondersteuning staat naast en bovenop de wettelijke schadeloosstelling zoals opgenomen in artikel 15.18 van de Omgevingswet. Hoewel Defensie verplaatsing probeert te faciliteren zal dit misschien niet in alle gevallen mogelijk zijn. Ook dan blijft schadeloosstelling het uitgangspunt. Daarbij geldt als uitgangspunt dat degene wiens eigendom wordt verworven, financieel in dezelfde positie wordt geplaatst als wanneer de onteigening nooit had plaatsgevonden. Mochten partijen het niet zelfstandig eens kunnen worden over de schadeloosstelling wordt deze vastgesteld door de civiele rechter.		toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
18	De indiener geeft aan geen combinatie te willen van militair verkeer en groothandelsverkeer op Lelystad Airport.	Defensie begrijpt dat er veel vragen en zorgen leven over de effecten van het vliegen met zowel jachtvliegtuigen als groothandelsverkeer op Lelystad Airport. Het kabinet heeft met de definitieve vaststelling van het NPRD op 19 december 2025 een besluit genomen over de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van Lelystad Airport. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
19	De indiener benadrukt het belang en medeondertekening door Defensie van het bestaande voedselveiligheidsconvenant en/of dat er aanvullende convenanten nodig zijn (bijvoorbeeld voor landbouwhuisdieren) en vraagt om tijdige, transparante participatie en informatievoorziening.	Defensie begrijpt het belang van voedselveiligheid en het verzoek om tijdige en transparante participatie. Het bestaande convenant en eventuele aanvullende afspraken worden onderwerp van gesprek in het gebiedsproces. Samenwerking met medeoverheden en betrokken partijen blijft daarbij belangrijk, zodat afspraken duidelijk en zorgvuldig worden vastgelegd.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
20	De indiener stelt dat de gevolgen voor individuele bedrijven en gezinnen die	Defensie begrijpt dat de gevolgen voor bewoners en bedrijven in de omgeving van de luchthaven ingrijpend kunnen	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uit-

	zijn aangesloten bij het CDO zeer ingrijpend kunnen zijn. Om deze effecten zorgvuldig op te vangen, is het noodzakelijk een gebiedsproces te starten waarin een gebiedsregisseur wordt aangesteld en voldoende middelen beschikbaar worden gesteld om knelpunten in het gebied op te lossen.	zijn. Defensie zal voor de goede inbedding van de defensieopgave in de omgeving een gebiedsproces starten. De invulling van het gebiedsproces wordt nog uitgewerkt. Daarbij wordt bepaald wat de scope is en wie wanneer wordt betrokken. Defensie stemt dit eerst af met betreffende gemeenten, Provincies en Waterschappen. Vervolgens worden thema specifiek specifieke belanghebbenden betrokken.		breiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
21	De indiener geeft mee dat de uitbreiding van Defensie in Flevoland niet mag leiden tot verdringing of vertraging van noodzakelijke woningbouw, mede gezien de druk die Defensie legt op voorzieningen zoals energie, stikstofruimte en water. In hoeverre is rekening gehouden met deze concurrentie op de ruimte? Dit dient transparant te worden gemaakt.	Defensie streeft ernaar de uitbreiding van defensieactiviteiten in Flevoland zorgvuldig in te passen binnen de bredere ruimtelijke ontwikkelingen in de provincie. Daarbij wordt rekening gehouden met de realisatie van de benodigde en voorziene woningbouw, mede in het licht van de druk op schaarse voorzieningen en randvoorwaarden, zoals energie, stikstofruimte en water. In het planMER zijn geplande woningbouwplannen en andere ruimtelijke ontwikkelingen meegenomen in de beoordeling. Dit uitgangspunt wordt ook in de vervolgfase, waaronder de verdere uitwerking van vliegroutes, gehanteerd. Op basis van de analyse in het planMER worden als gevolg van de keuze om Lelystad Airport aan te wijzen voor een toename van de jachtvliegtuigencapaciteit geen belemmeringen verwacht voor de realisatie van geplande woningbouw.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
22	De indiener stelt dat inzet van jachtvliegtuigen vanaf Lelystad Airport onwenselijk is, ook in combinatie met groothandelsverkeer. De impact op landbouw, natuur en woongenot is te groot.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de mogelijke impact van jachtvliegtuigactiviteiten, ook in combinatie met groothandelsverkeer. Het NPRD is echter tot stand gekomen op basis van een integrale afweging. De aspecten landbouw, natuur en gezonde en veilige leefomgeving zijn in het planMER expliciet betrokken bij de beoordeling van alternatieven en varianten. Op basis van deze onderzoeken is Lelystad Airport door het kabinet als definitieve locatie aangewezen. Defensie blijft echter in overleg met regionale partners en omwonenden om de uitvoering zorgvuldig vorm te geven en om, waar mogelijk, negatieve effecten op de leefomgeving, waaronder geluidshinder, landbouw en natuur, zoveel mogelijk te beperken.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
23	De indiener benadrukt dat zij niet tegen uitbreiding of versterking van Defensie als zodanig is. Wel zijn de grote toename aan defensie activiteiten en de impact op de omgeving dusdanig dat wij menen dat deze onrechtmatig is.	Defensie neemt kennis van het standpunt van de indiener dat deze niet principieel tegen uitbreiding of versterking van Defensie is, maar de omvang van de defensieactiviteiten en de gevolgen daarvan voor de omgeving als onrechtmatig beschouwt. Het NPRD is echter gebaseerd op een integrale afweging. In het planMER zijn de effecten van de defensieactiviteiten op de omgeving zorgvuldig in beeld gebracht. Op basis van deze beoordeling is Lelystad Airport door	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		het kabinet als definitieve locatie aangewezen.		
24	De indiener stelt dat in het NPRD en de door Defensie gepresenteerde plannen wordt uitgegaan van Lelystad Airport als civiele luchthaven met militair medegebruik, terwijl in het regeerakkoord wordt gesproken over een luchtmachtbasis met civiel medegebruik. De indiener geeft mee dat vóór verdere uitvoering van de plannen duidelijkheid moet bestaan over het definitieve karakter van het vliegveld.	Het uitgangspunt voor de stationering en inzet van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport, zoals bij definitieve vaststelling van het NPRD besloten door het kabinet op 19 december 2025, is militair medegebruik van een civiele luchthaven. Daarnaast heeft het kabinet in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten waaronder het beschikken over een natuurvergunning. In de Kamerbrief van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie van 17 april 2026 is het coalitieakkoord voor wat betreft Lelystad Airport langs die lijn verder uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
25	De indiener geeft aan dat niet is aangetoond dat alternatieve locaties – waaronder bestaande militaire vliegvelden – open, gelijkwaardig en objectief zijn onderzocht en vergeleken op milieu-, natuur-, gezondheids-, veiligheids- en waterstaatkundige aspecten.	Defensie vindt de alternatievenafweging in het planMER volledig en betrouwbaar en herkent zich derhalve niet in de stelling van de indiener. De verschillende locatiealternatieven zijn open, gelijkwaardig en objectief onderzocht met een planMER. Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen en is daarnaast op meerdere momenten onafhankelijk getoetst door de daarvoor ingestelde Commissie m.e.r. Defensie onderkent dat het planMER een beoordeling op hoofdlijnen bevat, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Voor een verdere concretisering van effecten en de borging daarvan vindt in de vervolgfase nader onderzoek plaats. De resultaten hiervan worden betrokken bij de verdere uitwerking, participatie en besluitvorming over de realisatie.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
26	De indiener verzoekt geen definitief besluit te nemen over het ontwerp-voorkeursalternatief en de uitbreiding van Lelystad Airport zolang de benodigde onderzoeken naar geluid, stikstof, ruimtegebruik, vliegroutes, veiligheidszones, effecten op biologische landbouw en de juridische positie van omwonenden niet volledig, concreet, locatie-gericht en openbaar zijn uitgevoerd.	Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER zijn de relevante milieueffecten op strategisch niveau onderzocht en betrokken bij de afweging. Op basis hiervan is Defensie van oordeel dat het planMER een voldoende basis vormt voor het kabinetsbesluit over jachtvliegtuigen op Lelystad Airport inclusief de daarvoor benodigde fysieke uitbreiding. Om die reden neemt Defensie het verzoek om de besluitvorming op te schorten niet over.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
27	De indiener stelt dat gefaseerde besluitvorming over militaire en civiele luchtvaart het risico met zich meebrengt dat cumulatieve effecten onvoldoende inzichtelijk worden gemaakt en verzoekt te	Defensie begrijpt de zorgen over de ontwikkelingen op Lelystad Airport. In het planMER zijn om die reden ook de cumulatieve effecten van het militaire vliegverkeer met civiele luchtvaart beoordeeld. Zowel met General Aviation als met groothandelsverkeer. Op basis daarvan heeft het kabinet op 19 december 2026 Lelystad Airport definitief in het	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	waarborgen dat deze integraliteit wordt geborgd.	NPRD vastgesteld voor de stationering en inzet van 2300 sorties met jachtvliegtuigen. Daarnaast heeft het kabinet in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten waaronder het beschikken over een natuurvergunning. In de Kamerbrief van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie van 17 april 2026 is het coalitieakkoord voor wat betreft Lelystad Airport langs die lijn verder uitgewerkt. De door de indiener gevraagde integraliteit is dus geborgd in zowel het kabinetsbesluit als in het vervolgproces.		
28	De indiener stelt dat er onvoldoende begrip en inzicht bestaat voor het onttrekken van hoogwaardige, vruchtbare poldergrond aan de landbouw ten behoeve van luchthavenontwikkeling, inclusief bijbehorende bebouwing en infrastructuur. Daarmee wordt voorbijgegaan aan het belang van voedselproductie, een primaire levensbehoefte en de kern van de agrarische bedrijfsvoering. De indiener geeft mee dat dit leidt tot het gevoel dat het landbouwberoep en de daarbij behorende leefwijze onvoldoende worden gewaardeerd, terwijl deze voor betrokkenen essentieel zijn voor hun bestaan en identiteit.	Defensie onderkent daarbij nadrukkelijk het belang van voedselproductie, evenals de betekenis van landbouw voor de bedrijfsvoering, bestaanszekerheid en leefwijze van betrokkenen. Bij de afwegingen in het kader van het NPRD is hier nadrukkelijk aandacht voor geweest. Daarbij is rekening gehouden met de schaarste en kwaliteit van beschikbare ruimte en met de verschillende nationale belangen die in Nederland samenkomen. In het planMER zijn de effecten op onder meer landbouw, wonen en natuur betrokken bij de beoordeling van alternatieven. Voor de benodigde fysieke uitbreiding is gezocht naar een zo evenwichtig mogelijke verdeling tussen landbouwgrond en andere functies. Op basis van deze integrale afweging heeft het kabinet een besluit genomen, waarbij de verschillende belangen, waaronder die van de landbouw, zijn meegewogen.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
29	De indiener dient hierbij tevens, voor deze inspraakronde, de zienswijze van Omroep Flevoland in met betrekking tot de plaatsing en het gebruik van Lelystad Airport voor F-35-activiteiten. Deze zienswijze is reeds betrokken en opgenomen in de Nota van Antwoord van 19 december 2025.	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke gevolgen voor Omroep Flevoland. Defensie heeft in het planMER de geluideffecten van militaire luchtvaart op de omgeving onderzocht. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder zoveel mogelijk beperken. Voor schade door waardevermindering als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt beoordeeld volgens de wettelijke criteria. Defensie zal zich inzetten om geluidsbelasting te beperken door zorgvuldig ontworpen routes en procedures.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
30	De indiener stelt dat de besluitvorming en toelichting in overwegende mate	Defensie begrijpt dat de keuzes in het NPRD voor omwonenden en bedrijven ingrijpende gevolgen kunnen hebben	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uit-

	zijn ingestoken vanuit de eigen behoefte van Defensie, terwijl voor gedupeerden vooral de concrete gevolgen voor hun leef- en werksituatie bepalend zijn. De indiener verzoekt Defensie daarom zichtbaar en aantoonbaar oog te hebben voor de belangen van de omgeving en deze gelijkwaardig mee te wegen, waarbij ook onzekerheid, stress en verlies van perspectief expliciet worden erkend.	voor hun leef- en werksituatie. Het planMER en het Addendum zijn onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER en het Addendum zijn de relevante milieueffecten op strategisch niveau onderzocht en betrokken bij de afweging. Defensie onderkent dat deze gevolgen gepaard kunnen gaan met onzekerheid, stress en verlies van perspectief. Deze effecten worden zeer serieus genomen. Defensie heeft oog voor de belangen van de omgeving en acht het van belang dat deze zorgvuldig en zichtbaar worden meegewogen in het verdere proces, zoals dat tot nu toe ook is gedaan. De Tweede Kamer heeft Defensie daarbij nadrukkelijk gevraagd om aandacht te hebben voor de impact op mensen en bedrijven. In de verdere uitwerking van de plannen en in het gebiedsproces wordt daarom expliciet aandacht besteed aan de gevolgen voor betrokkenen. Waar sprake is van noodzakelijke verplaatsing, wordt ingezet op het (gezamenlijk) vinden van een nieuw en realistisch toekomstperspectief voor de betrokkenen.		breiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
31	De indiener stelt dat in Almere de vluchten naar/van Schiphol al regelmatig voor geluidsoverlast zorgen. Dat kunnen ze niet aantonen, aangezien er in een brede cirkel rondom Schiphol meetapparaten staan maar in Flevoland geen één. Terwijl er regelmatig gevlogen wordt over Lelystad en Almere. Handig wel voor degenen die zo pushen voor de opening.	Rond Lelystad Airport bestaan op dit moment alleen geluidsmeetpunten in de gemeente Lelystad. Op drie vaste geluidsmeetpunten; de Eendenweg, de Knarweg en de Meerkoetenweg. Defensie begrijpt dat er zorgen zijn en vragen leven over de mogelijke geluidsoverlast van Lelystad Airport, ook in de buurt van Almere. Ten behoeve van de voorbereiding van de wijziging van het luchthavenbesluit Lelystad zal in aanvullend milieuonderzoek de effecten van het vliegverkeer worden concreter gekeken, waaronder de geluidbelasting en routering. Waar mogelijk wordt door Defensie gestreefd bij de verdere uitwerking om hinder voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken, ook voor wat betreft het routegebruik en de start- en landingsprocedures.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
32	De indiener stelt dat in de vorige inspraakronde op het Ontwerp-NPRD veel zienswijzen zijn beantwoord met gestandaardiseerde reacties. Een zorgvuldige afweging van de belangen van niet-menselijke soorten kan echter niet worden afgedaan met algemene beantwoording. De indiener verzoekt daarom om in de reactie concreet en verifieerbaar te verwijzen naar de relevante passage(s) (pagina en paragraaf) in het Addendum en/of de onderliggende onderzoeken	Defensie begrijpt de wens van de indiener om de beoordeling van effecten – en in het bijzonder de belangen van niet-menselijke soorten – concreet en verifieerbaar te kunnen herleiden tot onderliggende onderzoeken. Het planMER en de bijbehorende aanvulling zijn opgesteld op het schaalniveau van een programma en hebben tot doel om op hoofdlijnen de relevante milieueffecten, waaronder effecten op natuur en soorten, in beeld te brengen en alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Daarbij is gebruikgemaakt van onderliggende onderzoeken, waarvan de uitgangspunten en resultaten zijn vastgelegd in het planMER en de bijlagen. Deze documenten zijn openbaar en vormen samen de basis voor de gemaakte afweging. Gelet	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	waarop de beoordeling is gebaseerd	op het abstractieniveau van het planMER is er in de beantwoording van zienswijzen niet steeds per individueel punt verwezen naar specifieke pagina's of paragrafen. Wel is de onderbouwing van de beoordelingen navolgbaar opgenomen in het planMER, de aanvulling daarop en de bijbehorende deelrapporten. Defensie onderkent dat voor een zorgvuldige beoordeling van effecten op natuur en soorten in de vervolgfase een dieper detailniveau nodig is. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en vinden nadere, locatiegerichte onderzoeken plaats ten behoeve van onder meer de natuur- en milieuvergunningen. In dat kader worden effecten op beschermde soorten en habitats concreet en toetsbaar in beeld gebracht, conform de geldende wet- en regelgeving. Op die wijze wordt geborgd dat de belangen van niet-menselijke soorten niet alleen op programmaniveau worden meegewogen, maar in vervolgbesluiten ook op detailniveau zorgvuldig en toetsbaar worden beoordeeld.		
33	Indiener pleit voor toepassing van gelijke geluidsnormen als bij andere militaire vliegbases om (onnodige) sloop van woningen rond Lelystad Airport te voorkomen. Uit vergelijking met Leeuwarden en Volkel blijkt dat op Lelystad een strengere norm van 70 Lden geldt vanwege het gebruik van Lden in plaats van Ke. Indiener verzoekt om aanpassing van de normering naar die van bestaande militaire velden conform het gelijkheidsbeginsel.	Lelystad Airport is geen militaire luchthaven maar een burgerluchthaven. Defensie is in geval van militair medegebruik gehouden aan de wet- en regelgeving die daarop van toepassing zijn. Voor de geluidbelasting van burgerluchthavens wordt de dosismaat Lden gebruikt. Ook bij militaire luchthavens zal de dosismaat Ke (Kosteneenheden) in de toekomst worden vervangen door een Lden-waarde. De exacte waarde daarvan is echter nog niet vastgesteld. Voor direct omwonenden van Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen meerdere bestaande woningen en bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in de wijziging van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer worden opgenomen. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende luchthavenbesluit van Lelystad Airport is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen (niet zijnde bedrijfswoningen) aan hun functie worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is echter niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze, indien gelegen in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven bestaan. Op basis	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		van de Regeling geluidwerende voorzieningen 1997 komen woningen die binnen de 40Ke-contour liggen daarnaast in aanmerking voor geluidsisolerende maatregelen.		
34	De indiener stelt dat inmiddels meerdere omwonenden een schriftelijke mededeling van Defensie hebben ontvangen waarin wordt aangegeven dat bij de komst van de F-35 tien woningen en/of bedrijven binnen de 70 dB Lden-contour zouden komen te liggen en dat binnen deze contour in beginsel geen woningen zijn toegestaan. De indiener geeft mee dat deze mededeling bij omwonenden grote onrust en onzekerheid heeft veroorzaakt, mede omdat de gevolgen voor hun woon- en bedrijfssituatie hiermee zeer concreet worden, terwijl helderheid over beleid, rechtspositie en vervolgstappen ontbreekt.	Defensie begrijpt dat de ontvangen mededelingen bij omwonenden tot onrust en onzekerheid hebben geleid, met name omdat deze direct raken aan de woon- en bedrijfssituatie en er nog vragen bestaan over de betekenis en gevolgen hiervan. Defensie vindt het belangrijk dat hierover duidelijke en juiste informatie wordt verstrekt. Voor woningen en andere geluidsgevoelige gebouwen binnen de 70 dB Lden-contour geldt als hoofdregel op grond van de geldende regelgeving in beginsel dat deze aan hun woonfunctie worden onttrokken. Voor bestaande situaties kan echter sprake zijn van persoonlijk overgangsrecht (het zogenoemde blijfrecht). Dit betekent dat de huidige bewoner de woning mag blijven gebruiken. Bij vertrek van de bewoner kan overdracht alleen plaatsvinden aan de overheid. Het blijfrecht is dus niet overdraagbaar. Voor bedrijfswoningen geldt een andere situatie. Deze zijn functioneel verbonden aan een bedrijf, bijvoorbeeld voor toezicht en beheer, en maken onderdeel uit van de bedrijfsbestemming. Bedrijfswoningen worden daarom niet aan hun functie onttrokken. Defensie onderkent dat deze regels en het onderscheid tussen woningtypen complex kunnen zijn en zal in de verdere uitwerking en communicatie aandacht besteden aan het verduidelijken van de gevolgen voor betrokkenen en de vervolgstappen in het proces. Defensie onderkent dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

35	De indiener De Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk wil graag onderdeel worden van het gebiedsteam.	Defensie heeft het verzoek van indiener genoteerd. De invulling van het gebiedsproces wordt nog uitgewerkt. Daarbij wordt bepaald wat de scope is en wie wanneer wordt betrokken. Defensie stemt dit eerst af met betreffende gemeenten, Provincies en Waterschappen. Vervolgens worden thema specifiek belanghebbenden betrokken, ook in het geval van mogelijke effecten op de duurzame ontwikkeling van het IJsselmeer gebied.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
36	De indiener geeft aan dat de F-35 ook een circuit vliegen voor de landing. Dat zien we nergens terug op papier. Ook niet bij de geluidscontour dus. Maar dat betekent wel, dat jullie bij de landing twee keer langskomen, toch? Twee keer overlast voor ons.	In het planMER zijn aannames gedaan ten aanzien van de vliegroutes en -procedures, die dienen als uitgangspunt voor het modelleren van de geluidseffecten en niet als formeel vastgestelde of goedgekeurde routes. Deze aannames zijn gebruikt om een representatief beeld te krijgen van de mogelijke ligging van geluidscontouren en de orde van grootte van de effecten. Het vliegen van een circuit maakt onderdeel uit van deze berekeningen en is meegenomen bij het bepalen van de geluidsbelasting. In de vervolgfase worden de vliegroutes en het circuit nader onderzocht en verder uitgewerkt. Deze vliegroutes en -procedures worden uiteindelijk, na zorgvuldig onderzoek inclusief inspraak en participatie, vastgelegd in vervolgbesluiten.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
37	De indiener vraagt of de getekende voorlopige contour niet te groot is voor de 2300 sorties van Defensie. Zitten daar niet ook alvast 10.000 vliegbewegingen van het groothandelsverkeer bij in?	Het planMER toont zowel de contour met als zonder 10.000 vliegbewegingen van de burgerluchtvaart. De verschillen tussen de contouren zijn echter klein. Omdat het NPRD alleen een besluit betreft over de behoefte voor jachtvliegtuigen, zijn de 10.000 vliegbewegingen van burgerluchtvaart niet opgenomen in de detailkaart die is opgenomen in het definitief NPRD. Maar als onderdeel van het planMER zijn die inzichten dus wel onderdeel van de definitieve afweging en het kabinetsbesluit.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
38	De indiener stelt dat tijdens een informatiebijeenkomst is aangegeven dat Defensie de Larserweg zoveel mogelijk wil ontlasten, hetgeen betekent dat jachtvliegtuigen verder in zuidwestelijke richting zullen taxiën alvorens op te stijgen. Dit leidt naar verwachting tot (aanzienlijk) meer overlast voor percelen aan de Knarweg, waaronder Knarweg 3, dan op basis van gemiddelde aannames zou worden verwacht. De indiener vraagt of met deze verschuiving van taxibewegingen en de daarmee samenhangende extra geluidsoverlast in	Defensie begrijpt de zorg van de indiener dat het mitigeren van de effecten op de Larserweg kan leiden tot meer geluidsoverlast voor percelen aan de Knarweg. De opmerking over het ontzien van de Larserweg moet worden bezien in het licht van de benodigde baanverlenging. Deze is voorzien in zuidwestelijke richting en niet richting de Larserweg. De effecten van deze baanverlenging, inclusief de bijbehorende geluidseffecten, zijn in het planMER en het Addendum inzichtelijk gemaakt. Er is dus expliciet rekening mee gehouden in het planMER. In de vervolgfase worden de verlenging van de baan en start- en landingsprocedures verder uitgewerkt. Deze routes en procedures worden uiteindelijk, na zorgvuldig onderzoek inclusief inspraak en participatie, vastgelegd in vervolgbesluiten.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	het planMER expliciet rekening is gehouden.			
39	De indiener stelt dat in het vervolgonderzoek aspecten, die in het huidige planMER onderbelicht zijn, niet langer mogen ontbreken.	Voor de verdere uitwerking van de plannen en de uiteindelijke realisatie van het project is inderdaad aanvullend onderzoek nodig. In het planMER zijn de diverse aspecten onderzocht op een abstractieniveau dat passend is bij de doelstelling van het programma, gericht op de vergelijking van de locatiealternatieven en het in beeld brengen van de mogelijke effecten op de leefomgeving. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en vinden nadere, locatiegerichte onderzoeken plaats, conform de geldende wet- en regelgeving.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
40	De indiener stelt dat ook inwoners, agrariërs en ondernemers net buiten de formele geluidscontouren verkeren in een vergelijkbare situatie van onzekerheid, terwijl zij wel degelijk significante negatieve effecten kunnen ondervinden. Onzeker is of zij bij verdere uitwerking alsnog worden geraakt en of investeringen verantwoord blijven. De indiener acht het onwenselijk dat deze groep tussen wal en schip dreigt te vallen, terwijl de feitelijke impact op hun woon- en werksituatie substantieel kan zijn.	Defensie erkent dat ook buiten de formele geluidscontouren van 70 Lden en 40 Ke zorgen kunnen bestaan over de mogelijke gevolgen van de activiteiten. De effecten worden beoordeeld binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders en procedures. Defensie onderkent het belang van tijdige duidelijkheid voor deze groep. In de verdere uitwerking van de plannen, waaronder het toekomstige routeontwerp voor de nadering- en vertrekroutes, wordt hier aandacht aan besteed, inclusief participatie en inspraak conform de geldende wet- en regelgeving.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
41	De indiener is van mening dat Flevoland daarbij onevenredig zwaarder wordt belast met ruimtelijke inpassingen van Defensie dan andere provincies.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke stapeling van militaire activiteiten in Flevoland, zoals de extra locatie voor jachtvliegtuigen in Lelystad en de kazerne voor ondersteunende eenheden in Zeewolde. In het planMER is echter geconstateerd dat er sprake is van een evenwichtige spreiding over Nederland, ook rekening houdend met de grootte van de provincies. Naast spreiding is hierbij ook gekeken naar de mate van (cumulatieve) hinder die bij de diverse behoeften optreedt in combinatie met reeds bestaande militaire complexen. De planMER uitkomsten leiden er niet toe dat voorkeurslocaties op basis van onevenredige stapeling heroverwogen moeten worden.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
42	De indiener stelt dat de wezenlijke en lokale natuur- en milieueffecten van de extra ruimteclaim nog niet zijn onderzocht in het planMER en dat deze beoordeling noodzakelijk is om tot een volwaardig en zorgvuldig inzicht in de gevolgen te komen.	Het planMER en het Addendum bieden voldoende basis voor het vaststellen van de benodigde uitbreiding van de luchthaven. De uitbreiding grenst aan NNN-gebieden. Deze NNN-gebieden worden niet geraakt door mogelijke fysieke uitbreiding, maar mogelijke wel door indirecte effecten. In de vervolgfase worden de uitbreidingsplannen en mitigerende maatregelen verder uitgewerkt en vin-	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		den conform wet- en regelgeving nadere, locatiegerichte natuuronderzoeken plaats.		
43	De indiener wijst erop dat de keuze voor Lelystad Airport als voorkeurslocatie voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit volgens hem onvoldoende is gemotiveerd in relatie tot de militaire noodzaak, strategische meerwaarde, alternatieve locaties en de samenhang met andere Defensie-ontwikkelingen, en vraagt zich af op welke wijze de onderbouwing van de locatiekeuze, inclusief alternatievenafweging en proportionaliteit, deugdelijk en transparant wordt uitgewerkt?	De keuze voor Lelystad Airport is gebaseerd op een zorgvuldig planMER dat in zijn volledigheid openbaar is gemaakt, en onafhankelijke is door de Commissie m.e.r. getoetst. Met het planMER is de impact op o.a. de leefomgeving voor meerdere alternatieve locaties in beeld gebracht waaruit de meest geschikte locatie is vastgesteld door het kabinet. De motivatie vanuit het strategisch en operationeel perspectief - inclusief de te overwegen alternatieven - is onderbouwd en formeel ter inzage gelegd met de Notitie Reikwijdte en Detailniveau voor het planMER (d.d. 15 december 2023).	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
44	De indiener maakt duidelijk dat concrete vliegroutes, vlieghoogtes en operationele profielen van de jachtvliegtuigen nog niet zijn vastgesteld, waardoor effecten op omgeving, veiligheid en leefkwaliteit niet goed beoordeeld kunnen worden, en vraagt zich af hoe en wanneer deze keuzes inzichtelijk en onderbouwd worden gemaakt?	Defensie begrijpt de zorgen. In deze fase van het NPRD zijn de exacte vliegroutes, hoogtes en patronen nog niet vastgesteld, waardoor de effecten nog niet op perceelniveau kunnen worden beoordeeld. In het planMER is gewerkt met representatieve aannames over routes en hoogtes om de effecten van alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Deze uitgangspunten zijn in het planMER toegelicht. Daarbij zijn de effecten van militair vliegverkeer, zowel met als zonder civiele luchtvaart, in beeld gebracht. De nadere uitwerking van vliegroutes en vliegprocedures vindt plaats in de vervolgfase, conform het "Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures", waarin het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het luchtruim. In dat kader worden onder meer effecten op de leefomgeving, geluid en cumulatie nader en gedetailleerder onderzocht. Op basis van deze uitwerking worden de effecten concreet inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de verdere participatie en besluitvorming.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
45	De indiener vraagt of uit de passage op pagina 21 van het Ontwerp NPRD, waarin wordt gesteld dat de huidige ruimtevraag de minimale behoefte betreft en dat een wijziging van de wettelijk vastgestelde NAVO-norm van 2% van het bbp kan leiden tot een aanvullende ruimtevraag, moet worden afgeleid dat voor Lelystad Airport in de toekomst een substantieel	Defensie begrijpt de zorg dat een hogere NAVO-norm mogelijk kan leiden tot een aanvullende ruimtevraag vanuit Defensie. Daaruit kan echter niet automatisch worden afgeleid dat in de toekomst voor Lelystad Airport een substantieel hoger aantal sorties denkbaar is dan 2.300. Het uitgangspunt in het NPRD is 7.500 sorties als totaal benodigde ruimte voor jachtvliegcapaciteit in Nederland. Voor 2.300 sorties daarvan is extra ruimte nodig ten opzichte van de huidige ruimte op bestaande jachtvliegtuiglocaties. Deze ruimtebehoefte is volledig opgeno-	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	hoger aantal militaire sorties denkbaar is dan de thans genoemde circa 2.300. De indiener verzoekt om hierover expliciete duidelijkheid, aangezien deze mogelijke groei van directe invloed is op de rechtszekerheid en de beoordeling van milieueffecten.	men in het NPRD en vastgesteld op Lelystad Airport op basis van militair medegebruik van een civiele luchthaven. Mocht er in de toekomst (hypothetisch) meer ruimtebehoefte ontstaan voor jachtvliegtuigen in Nederland dan zal opnieuw moeten worden onderzocht of dat mogelijk is en waar dat het beste zou kunnen.		
46	De indiener vraagt naar beperkingen voor drones en autonome landbouwsystemen en de gevolgen voor innovatie/bedrijfsvoering.	Voor drones en gps-signalen is de ervaring dat er geen interferentie ontstaat door jachtvliegoperaties. Het gebruik van drones en vergelijkbare systemen kan in bepaalde gebieden mogelijk worden beperkt om de veiligheid van militaire operaties en het luchtruim te waarborgen. Echter daar zijn nu ook al regels voor rondom de luchthavens in Nederland. Niet overal in Nederland mag immers zomaar met drones worden gevlogen, onder meer boven militaire (oefen)terreinen en in gebieden rond luchthavens. Bij de verdere uitwerking van deze ruimtelijke behoefte zal ook de zorg over deze beperkingen meegenomen worden. Defensie streeft naar een goede balans tussen operationele veiligheid en ruimte voor innovatie. Waar beperkingen noodzakelijk zijn, worden deze duidelijk gecommuniceerd en afgestemd met betrokken partijen.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
47	De indiener vindt de onderbouwing ontoereikend (definities bewegingen, cumulatie, actualiteit) en vraagt om aanvullende MER/MKBA en transparante rekenmodellen.	Het planMER vormt de inhoudelijke basis voor de milieubeoordeling en bevat transparante definities en uitgangspunten, die in de rapportage en bijlagen zijn toegelicht. Daarbij zijn ook cumulatieve effecten meegenomen, zodat de samenhang met andere activiteiten inzichtelijk is gemaakt. Voor het NPRD wordt geen afzonderlijke MKBA opgesteld, omdat het programma gericht is op het realiseren van een vastgestelde defensiebehoefte. De afweging vindt plaats op basis van ruimtelijke en milieueffecten, zoals onderzocht in het planMER. De gebruikte rekenmodellen en uitgangspunten zijn openbaar en beschreven in het planMER en de bijbehorende onderzoeken. Daarmee is de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar. In de vervolgfase wordt deze onderbouwing verder verdiept en waar nodig geactualiseerd.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
48	De indiener stelt dat in de definitieve NPRD wordt gesproken over een 'ingroeimodel voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit' en een 'kerncapaciteit' (p. 85). De indiener vraagt of dit betekent dat bovenop de momenteel aangegeven aantallen sorties	Defensie begrijpt de zorg dat de gebruikte termen als "ingroeimodel" en "kerncapaciteit" de vraag oproept of in de toekomst mogelijk extra militaire vliegbewegingen zijn voorzien. Met die woorden wordt in het NPRD echter direct verwezen naar de benodigde fysieke groei van de luchthaven, voor de stationering van jachtvliegtuigen, en niet naar het aantal benodigde sorties. Het uitgangspunt in het NPRD is 7.500 sorties	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	in de toekomst extra militaire vliegbewegingen zijn voorzien, en verzoekt om expliciete verduidelijking op dit punt.	als totaal benodigde ruimte voor jachtvliegcapaciteit in Nederland. Voor 2.300 sorties daarvan is extra ruimte nodig ten opzichte van de huidige ruimte op bestaande jachtvliegtuiglocaties. Deze ruimtebehoefte is volledig opgenomen in het NPRD en vastgesteld op Lelystad Airport op basis van militair medegebruik van een civiele luchthaven. Mocht er in de toekomst (hypothetisch) meer ruimtebehoefte ontstaan voor jachtvliegtuigen in Nederland dan zal opnieuw moeten worden onderzocht of dat mogelijk is en waar dat het beste zou kunnen.		
49	De indiener stelt dat de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport gepaard gaat met omvangrijke grondaankoop en verzoekt om overleg met het Rijksvastgoedbedrijf over natuurcompensatie en landschappelijke versterking. De indiener wenst daarbij, als direct belanghebbende, betrokken te worden bij het gebiedsproces rond Lelystad Airport.	Het Rijksvastgoedbedrijf is inderdaad betrokken bij de grondaankoop en zal in de toekomst ook worden betrokken bij realisatie van de komst van jachtvliegtuigen naar Lelystad Airport. Vooraf-gaand daaraan zal door Defensie een gebiedsproces worden gestart. De invulling van het gebiedsproces moet nog worden uitgewerkt. Daarbij wordt eerst bepaald wat de scope is en wie wanneer wordt betrokken. Defensie stemt dit initieel af met betreffende gemeenten, Provincies en Waterschappen. Vervolgens worden specifieke belanghebbenden thema specifiek betrokken, ook in het geval van natuurcompensatie en landschappelijke versterking.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
50	De indiener stelt dat Defensie aangeeft dat de benodigde doorgroei van militaire infrastructuur buiten Lelystad Airport afhankelijk is van meerdere variabelen, waaronder de combinatie met groothandelsverkeer, het type militaire eenheden, de omvang van het te plaatsen personeel en de mogelijke samenhang met infrastructuur van de toekomstige kazerne in Zeewolde. De indiener vraagt wanneer hierover meer duidelijkheid wordt verschaft en verzoekt om het benoemen van zowel een minimum- als een maximumscenario, zodat de bijbehorende natuur- en milieueffecten transparant kunnen worden onderzocht en beoordeeld.	Defensie begrijpt de behoefte aan meer duidelijkheid over de omvang van de benodigde uitbreiding. Tussen het ontwerpbesluit en de definitieve vaststelling van de benodigde uitbreiding van de luchthaven zijn de genoemde variabelen nader uitgewerkt om tot een concreet eindbeeld te komen. Hieruit volgt dat in totaal, inclusief de benodigde baanverlenging, 240 hectare nodig is: het betreft 200 hectare voor infrastructuur en 40 hectare voor de baanverlenging. Deze uitbreiding zal definitief worden vastgelegd in het NPRD. Gelet op dit uitgewerkte eindbeeld wordt er geen minimum- en maximumscenario gehanteerd. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en onderzocht, waarbij de goede inbedding in de omgeving centraal komt te staan in het gebiedsproces dat in samenwerking met de medeoverheden zal worden geconcretiseerd.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
51	Indiener vraagt om duidelijkheid over aanvliegroutes in Flevoland, deze zijn voor inwoners van groot belang. Uit het ontwerp wordt niet duidelijk hoe deze routes liggen, met name bij het landen.	Bij de verdere uitwerking worden voor het gebruik van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport vliegroutes in het luchtruim en vliegprocedures ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

		Deze zijn opgenomen in het "Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van het artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit
52	De indiener stelt dat het addendum verwijst naar een vereiste minimale baanlengte van 3.000 meter op basis van NAVO-eisen, terwijl de huidige baan circa 2.700 meter bedraagt. Een concrete onderbouwing en verwijzing naar de grondslag voor deze benodigde baanverlenging ontbreekt echter	De in het addendum gehanteerde minimale baanlengte van 3.000 meter is gebaseerd op operationele uitgangspunten voor het gebruik door Nederlandse jachtvliegvliegtuigen en die van NAVO-bondgenoten, in combinatie met internationaal geldende militaire richtlijnen en NAVO-standaarden. In het planMER en het Addendum daarop is de baanverlenging als uitgangspunt meegenomen om de effecten van een dergelijke ontwikkeling op hoofdlijnen in beeld te brengen en alternatieven goed te kunnen vergelijken. Het planMER heeft daarbij niet tot doel om de technische specificaties van de baanlengte tot in detail te onderbouwen. De exacte benodigde baanlengte en de onderliggende technische en operationele eisen worden in de vervolgfase nader uitgewerkt en onderbouwd. Dit gebeurt in samenhang met het ontwerp van de luchthaven en vormt onderdeel van de verdere besluitvorming en vergunningverlening, inclusief daarbij behorende inspraak en participatie.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
53	De indiener stelt dat de voorgestelde baanverlenging samenvalt met gronden en voorzieningen die essentieel zijn voor de bestaande exploitatie van Lelystad Airport, waaronder de naderingsverlichting. Deze inrichting is niet vrijblijvend en kan niet zonder meer worden aangepast. De indiener concludeert dat grondaankoop door Defensie daarom niet logisch is en dat eventuele aanpassingen uitsluitend in overleg met en onder regie van Luchthaven Lelystad kunnen plaatsvinden binnen het kader van civiel gebruik met militair medegebruik.	Defensie onderkent dat reeds huidige voorzieningen onderdeel zijn van de huidige luchthaveninrichting en niet vrijblijvend kunnen worden aangepast. Tegelijkertijd geldt dat bij een eventuele verlenging van de baan in zuidwestelijke richting aanpassingen aan deze civiele voorzieningen noodzakelijk zullen zijn om de luchthaven veilig en operationeel te kunnen blijven exploiteren. Met het besluit over het NPRD heeft het kabinet gekozen voor militair medegebruik van een civiele luchthaven. Dit betekent dat verdere ontwikkelingen uitsluitend mogelijk zijn in nauwe samenwerking met Royal Schiphol Group en Lelystad Airport als eigenaar en exploitant van de luchthaven. Dergelijke aanpassingen worden uitgewerkt op basis van afspraken waarin wederzijdse belangen worden geborgd. Daarnaast wordt voor de verdere uitwerking een gebiedsproces ingericht, gericht op een zorgvuldige inpassing van	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		de uitbreiding van de luchthaven in de bestaande omgeving.		
54	De indiener stelt dat voor een goede samenwerking noodzakelijk is dat geen besluiten worden genomen die de luchthaven en haar operatie raken zonder voorafgaande afstemming. Gelet op het gedeelde belang bij zorgvuldig (mede)gebruik van Lelystad Airport, verzoekt de indiener om het instellen van een integraal projectteam met Defensie en andere betrokken overheden en partijen, gericht op het maken van concrete en gezamenlijke afspraken.	Defensie onderkent het belang van zorgvuldige afstemming bij het (mede)gebruik van Lelystad Airport. Het functioneren van de luchthaven en de uitvoering van de militaire taak vragen om heldere en gedragen afspraken tussen alle betrokken partijen. Het voorstel voor een integraal projectteam sluit aan bij deze aanpak. Defensie onderzoekt samen met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat hoe een gezamenlijk werkverband het beste kan worden ingericht, zodat concrete en werkbare afspraken gezamenlijk tot stand komen. Doel is om te komen tot duidelijke afspraken over gebruik, veiligheid en operationele randvoorwaarden, met oog voor ieders belangen. De uitwerking hiervan vindt plaats in de volgende fase van het project.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
55	De indiener verzoekt om de mogelijkheid een persoonlijke toelichting te geven, zowel ten aanzien van het grondgebruik als de operationele aspecten.	Defensie is in goed contact met de Club Direct Omwonenden (CDO) om de direct omwonenden zo goed mogelijk te informeren en te betrekken bij de komst van jachtvliegtuigen naar de luchthaven. Het via het CDO bundelen van vragen, signalen, etc. zet Defensie graag voort in de verdere uitwerking. Het precieze grondgebruik (welke militaire infrastructuur komt waar) en operationele gebruik (hoe wordt de luchthaven precies gebruikt en wat betekent dit voor de omgeving) wordt in de komende jaren stap voor stap verder geconcretiseerd. Dat begint bij de start van een gebiedsproces waarin de zorgvuldige inbedding van de defensieopgave in samenhang met de omgeving centraal staat.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
56	De indiener stelt dat voor zowel luchtgebonden als grondgebonden activiteiten nog onvoldoende duidelijk is of en hoe ruimtelijke inpassing mogelijk is. Hiervoor is een afzonderlijke ontwerpopgave nodig, die op een hoger detailniveau en met name lokaal uitgewerkt moet worden.	Defensie begrijpt dat voor zowel luchtgebonden als grondgebonden activiteiten behoefte bestaat aan meer duidelijkheid over de ruimtelijke inpassing. In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht op basis van representatieve aannames, zowel voor vliegprocedures als voor het grondgebonden gebruik van de luchthaven. Dit biedt een vergelijkbaar beeld voor de beoordeling van alternatieven, maar geeft nog geen definitieve invulling van routes, infrastructuur en gebruik. Zowel de vliegroutes en -procedures als de inrichting van de luchthaven worden in de vervolgfase nader ontworpen en uitgewerkt. Daarbij worden effecten op de leefomgeving, inclusief grondgebonden activiteiten zoals taxiën en infrastructuur, meer gedetailleerd onderzocht. Deze uitwerking vindt plaats binnen de geldende procedures, met aandacht voor veiligheid, operationele eisen en participatie van belanghebbenden.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

57	De indiener vraagt over welke afstand na opstijgen sprake is van relevante geluidsoverlast en verzoekt om een toelichting hierop. Tevens verzoekt de indiener om inzicht in het aantal jaarlijkse vluchtbewegingen, de gehanteerde windrichtingen en de spreiding daarvan over dagen en tijdstippen	Defensie begrijpt de vraag naar de afstand en mate waarin geluidsoverlast optreedt na opstijgen, evenals naar het aantal vluchtbewegingen en de spreiding daarvan. In het planMER zijn de effecten van 2300 sorties onderzocht. De geluidscontouren zijn in het planMER terug te vinden. Voor het planMER is daarom gewerkt met representatieve en plausibele aannames voor routes en profielen, gebaseerd op bestaande inzichten en civiele luchtvaartstructuren. Deze aanpak is passend voor het programmaniveau, waarbij de effecten op hoofdlijnen worden beoordeeld en alternatieven onderling worden vergeleken. In het vervolgtraject worden de vliegroutes ontworpen en doorgerekend. Daarnaast wordt het luchthavenbesluit aangepast met het voorgenomen militaire gebruik. Daarbij ontstaat inzicht in geluidsniveaus en de spreiding daarvan in de omgeving. Gedurende de verschillende vervolgbesluiten bestaan meerdere mogelijkheden voor participatie. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
58	De indiener maakt zich zorgen over de onzekerheid over woning- en bedrijfspositie, mogelijke schade en de behoefte aan compensatie of beschermende maatregelen en vraagt zich af op welke wijze wordt vastgesteld wie in aanmerking komt voor compensatie, isolatie of andere beschermingsmaatregelen, inclusief situaties net buiten formele contouren?	Voor compensatie heeft Defensie zich te houden aan bestaande wet- en regelgeving. De Omgevingswet maakt onderscheid tussen situaties waarin schade ontstaat vóór een formeel besluit (schaduwschade), schade als gevolg van rechtmatig genomen besluiten die burgers of bedrijven onevenredig treffen (nadeelcompensatie) en schade die voortvloeit uit de gedwongen ontneming van eigendom (schadeloosstelling bij onteigening). Als uw eigendom of zakelijk recht is gevestigd buiten de formele contour en u aantoonbare schade heeft door het toedoen van Defensie, dan komt u mogelijk in aanmerking voor nadeelcompensatie. Na een formeel schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van het omgevingsplan, kan een verzoek tot nadeelcompensatie worden ingediend bij Defensie. Bij behandeling van dit verzoek wordt onderzocht welke schade voor vergoeding in aanmerking komt. Indien de beschikking over uw eigendom of zakelijk recht direct nodig is voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport en binnen het definitief aangewezen gebied valt dan komt u in aanmerking voor een volledige schadeloosstelling (in verband met onteigening). Is dat het geval, dan zal Defensie met u in overleg treden over de aankoop van het benodigde eigendom of zakelijk recht.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

59	De indiener maakt zich zorgen over de risico's op financiële schade, planschade en waardevermindering van woningen, gronden en/of bedrijfsactiviteiten door de voorgenomen ontwikkeling en vraagt zich af op welke wijze het toepasselijke kader voor schadevergoeding en nadeelcompensatie wordt geconcretiseerd en hoe dit voor betrokkenen toetsbaar en uitvoerbaar wordt gemaakt?	Voor compensatie heeft Defensie zich te houden aan bestaande wet- en regelgeving. De Omgevingswet maakt onderscheid tussen situaties waarin schade ontstaat vóór een formeel besluit (schaduwschade), schade als gevolg van rechtmatig genomen besluiten die burgers of bedrijven onevenredig treffen (nadeelcompensatie) en schade die voortvloeit uit de gedwongen ontneming van eigendom (schadeloosstelling bij onteigening). Als uw eigendom of zakelijk recht is gevestigd buiten de formele contour en u aantoonbare schade heeft door het toedoen van Defensie, dan komt u mogelijk in aanmerking voor nadeelcompensatie. Na een formeel schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van het omgevingsplan, kan een verzoek tot nadeelcompensatie worden ingediend bij Defensie. Bij behandeling van dit verzoek wordt onderzocht welke schade voor vergoeding in aanmerking komt. Indien de beschikking over uw eigendom of zakelijk recht direct nodig is voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport en binnen het definitief aangewezen gebied valt dan komt u in aanmerking voor een volledige schadeloosstelling (in verband met onteigening). Is dat het geval, dan zal Defensie met u in overleg treden over de aankoop van het benodigde eigendom of zakelijk recht.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
60	De indiener maakt zich zorgen over de aangewezen uitbreidingsgebieden, omdat deze leiden tot het verdwijnen van woon- en bedrijfsfuncties. Dit gaat ten koste van de leefbaarheid van de buurt en ondermijnt de sociale cohesie.	Defensie neemt kennis van de zorgen. De keuze voor de fysieke uitbreiding is gebaseerd op een brede en integrale afweging. Daarbij zijn onder meer het aantal woningen, de mate van hinder en de bereikbaarheid expliciet betrokken bij de beoordeling van alternatieven. Op basis van deze afweging is de benodigde uitbreiding vastgesteld. Voor de verdere invulling van de behoefte wordt een gebiedsproces ingericht, waarin aandacht is voor een zorgvuldige inbedding van de uitbreiding in de omgeving en voor de belangen van omwonenden en bedrijven in de directe omgeving.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
61	De indiener stelt dat verhuizing van het motorcrossterrein alleen mogelijk is bij beschikbaarheid van een volwaardig alternatief, met een perceel van circa vijf hectare en met gelijkwaardige voorzieningen en gebouwen, zodat de continuïteit van de vereniging kan worden gewaarborgd.	Het kabinet heeft besloten dat de huidige locatie van het motorcrossterrein is aangewezen voor de groei van Defensie. Defensie begrijpt de zorgen van de indiener en het belang van toekomstperspectief voor het bestaande motorcrossterrein en daarbij behorende activiteiten. Daarom wordt in overleg met alle betrokken partijen (waaronder de motorcross, de gemeente Lelystad en provincie Flevoland) allereerst gezocht naar een geschikte alternatieve locatie, waarbij alle kosten die het directe en noodzakelijke gevolg zijn van de gedwongen verplaatsing voor vergoeding in aanmerking komen (volledige schadeloosstelling). Hoewel Defensie verplaatsing in samenspraak met de medeoverheden	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		probeert te faciliteren en belang heeft bij een goede afwikkeling is dit op voorhand niet te garanderen. Defensie is niet verantwoordelijk voor de eventuele wijziging van het Omgevingsplan op de vervangende locatie om een motorcrossterrein mogelijk te maken. Indien geen geschikte nieuwe locatie wordt gevonden voor het motorcrossterrein, wordt de eigenaar van het motorcrossterrein gecompenseerd voor dit verlies op basis van volledige schadeloosstelling. Hiermee wordt hij financieel in dezelfde positie wordt geplaatst als wanneer de onteigening nooit had plaatsgevonden. De hoogte van de schadeloosstelling wordt, als partijen het niet eens worden, vastgesteld door de civiele rechter.		
62	De indiener stelt dat voor een zorgvuldige uitvoering een duidelijk en laagdrempelig aanspreekpunt voor agrarische ondernemers noodzakelijk is, evenals structurele monitoring van effecten op dierenwelzijn en bedrijfsvoering, gekoppeld aan concrete bijsturingsmogelijkheden. Zonder deze borging bestaat het risico dat signalen uit de praktijk onvoldoende worden opgepakt, wat kan leiden tot uitvoeringsproblemen en verlies van draagvlak.	Defensie erkent de behoefte van agrarische ondernemers aan een duidelijk en laagdrempelig aanspreekpunt. Defensie hecht hier eveneens aan en heeft dit bij bestaande militaire vliegvelden voor de omgeving georganiseerd. Ook voor deze locatie zal een vergelijkbare voorziening worden ingericht, in samenspraak met Lelystad Airport omdat het kabinetsbesluit militair medegebruik betreft van een civiele luchthaven. De eventuele monitoring en bijsturing wordt betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
63	De indiener stelt dat de voorgenomen uitbreiding een wezenlijke planwijziging vormt met nieuwe en zwaardere gevolgen voor het bedrijf. Besluitvorming hierover kan daarom niet plaatsvinden zonder een volledige, concrete en locatiegerichte onderbouwing van de effecten.	Defensie begrijpt dat de voorgenomen uitbreiding voor betrokken bedrijven ingrijpende gevolgen heeft en dat behoefte bestaat aan een concreet inzicht in de effecten. Het planMER brengt deze effecten op programmaniveau in beeld en biedt daarmee een voldoende basis voor besluitvorming door het kabinet. Defensie onderkent dat voor de vervolgbesluiten een nadere, locatiegerichte uitwerking nodig is. Deze vindt plaats in de vervolgfase, waarin de plannen verder worden uitgewerkt en de effecten gedetailleerd worden onderzocht ten behoeve van de verdere besluitvorming en vergunningverlening.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
64	De indiener vraagt of en op welke wijze inwoners van Dronten-West en Swifterbant worden gecompenseerd voor de aanzienlijke vermindering van hun woon- en leefklimaat, die zij moeten accepteren ten behoeve van de veiligheid van de Nederlandse samenleving, terwijl deze lasten onevenredig zwaar op deze gebieden drukken	Defensie begrijpt de zorg. In hoeverre daadwerkelijk sprake zal zijn van een vermindering van het woon- en leefklimaat, kan echter nog niet worden gesteld. Niet iedereen ervaart hinder door vliegtuiggeluid op dezelfde manier. De exacte vliegroutes, vlieghoogtes en operationele patronen worden in de vervolgfase verder onderzocht, ontworpen en vastgesteld. In die fase worden ook de effecten concreet in beeld gebracht. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Dit betreft	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	in vergelijking met de rest van het land.	een vergoeding voor schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen en die een beperkte groep burgers of bedrijven onevenredig treft, voor zover de schade uitgaat boven het normaal maatschappelijk (ondernemers)risico. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen, na een schadeveroorzakend besluit of handeling dat is genoemd in Afdeling 15.1 van de Omgevingswet of de relevante bepaling uit de Wet luchtvaart, een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Dit wordt per geval beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.		
65	De indiener stelt dat buiten de aangegeven 150 hectare wonen en werken bewoners en agrarische ondernemers die te maken krijgen met een forse geluidsbelasting door de jachtvliegtuigen. Een deel van hen valt binnen de 70 dB-contour, waarvoor juridisch gezien geen verhuishulp geldt. Voor deze omwonenden is het echter de vraag of hun woon-, werk- en leefomgeving nog voldoende kwaliteit biedt.	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
66	De indiener stelt dat grote zorgen bestaan over een mogelijke verlenging van de start- en landingsbaan met circa 300 meter om te voldoen aan NAVO-eisen. Het erf van de indiener ligt momenteel nabij de 70 dB Lden-contour. Nu vrijwel zeker is aangegeven dat een baanverlenging zal plaatsvinden in zuidwestelijke richting, vanwege beperkingen aan de zijde van de Larserweg, betekent dit dat de indiener direct wordt geraakt. De indiener geeft mee dat dit, net als bij de recent aangeschreven tien andere	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport en de baanverlenging in zuidwestelijke richting, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	woningen en bedrijven, kan leiden tot het ontnemen van de woonfunctie. Deze vooruitzichten veroorzaken grote onzekerheid en onderstrepen de ingrijpende gevolgen van de voorgenomen plannen voor direct omwonenden.	militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
67	De indiener wijst erop dat de gevolgen van (piek)geluid, grondgebonden geluid en eventuele trillinghinder voor bewoners, bedrijven, recreatie, natuur en gezondheid en vraagt zich af op welke wijze worden gemiddelde en piekgeluidsbelastingen (inclusief grondgebonden en cumulatieve effecten) volledig inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de beoordeling van een aanvaardbaar woon-, werk- en leefklimaat?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. In het planMER is een vergelijking tussen de diverse alternatieven uitgevoerd en zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven. In de vervolgfase zal gedetailleerder (met routeontwerp en ontwerp van de vliegbasis zelf) onderzoek verricht worden en waar mogelijk mitigerende maatregelen getroffen worden. De genoemde onderwerpen zijn nu grotendeels beschreven, maar zullen in het gebiedsproces en het projectMER voor de aanpassing van het luchthavenbesluit een duidelijke plek krijgen. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
68	De indiener vraagt zich af de risico's voor omwonenden en de omgeving in relatie tot vliegveiligheid, nood- en rampenscenario's en kwetsbaarheden door ligging en infrastructuur en vraagt zich af op welke wijze worden deze omgevingsveiligheidsrisico's volledig in beeld gebracht, onderbouwd en meegewogen in de besluitvorming?	De effecten voor externe veiligheid zijn in het planMER (bijlage AVIII planMER deel A) terug te lezen. In het Addendum planMER zijn de veiligheidscontouren van de baanverlenging ook onderzocht en meegewogen in de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
69	De indiener maakt zich zorgen over de (piek)geluidsbelasting en emissies in de omgeving van Lelystad Airport en de mogelijke gevolgen daarvan voor gezondheid, leefklimaat, arbeidsomstandigheden en bedrijfsvoering. De indiener vraagt op welke wijze geluid (inclusief piekgeluid) en emissies zoals stikstof, fijnstof en roet worden genormeerd, gemonitord en meegewogen in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Onderzoek naar de effecten van de uitbreiding van Lelystad Airport voor de geluidsbelasting en emissies in de omgeving van Lelystad Airport is onderdeel van het planMER en het Addendum. Dit onderzoek is uitgevoerd op een schaalniveau, dat passend is bij een programma zoals het NPRD. De effecten worden meer gedetailleerd in beeld gebracht in de onderzoeken ten aanzien van de vervolgbesluitvorming, waaronder de aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer. Defensie vindt het belangrijk om voor vervolgbesluitvorming meer inzicht te krijgen in de mogelijke gezondheidseffecten. Daarom is het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek gestart naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het vervolgproces. Binnen de wettelijke kaders moet daarnaast voor de activiteiten van Defensie een natuurvergunning worden aangevraagd. Deze vergunning wordt aangevraagd in de vervolgfase waarin ook een luchthavenbesluit wordt vastgesteld. Beide besluiten zijn gekoppeld aan gedetailleerde onderzoeken naar milieueffecten waarin ook stikstof, fijnstof en geluid worden meegenomen. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
70	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke effecten van herhaald en onregelmatig (piek)geluid en trillingen op dierenwelzijn, diergezondheid en productiviteit bij agrarische bedrijven en vraagt zich af op welke wijze deze effecten (ook per geluidscontour) worden gekwantificeerd en meegewogen, en welke uitgangspunten daarbij worden gehanteerd?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Defensie dient de operaties vanaf Lelystad Airport uit te voeren binnen de toekomstige daarvoor bestemde geluidscontour, conform geldende wet en regelgeving. Deze beschermt de omgeving tegen (te) hoge geluidsbelasting op jaarbasis. In de Aanvulling van het planMER is daarnaast meer duiding gegeven aan piekgeluid van jachtvliegtuigen. De mogelijke effecten van geluid en trillingen op de omgeving, waaronder agrarische bedrijven en gehouden dieren, worden betrokken bij de verdere uitwerking van deze behoefte. Daarbij wordt gebruikgemaakt van de beschikbare kennis, onderzoeken en relevante beoordelingskaders.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
71	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke emissies (zoals fijnstof, stikstof en roet) en de neerslag daarvan op gezondheid, leefomgeving, gewassen en bedrijfsvoering en vraagt zich af op welke wijze de emissies en vervolg-effecten (voor mens, dier, gewas en verhandelbaarheid) worden onderzocht, toegelicht en betrokken in de besluitvorming?	Defensie begrijpt de zorgen voor gezondheid en leefomgeving. In het planMER en Addendum zijn de effecten van emissies, waaronder stikstof en luchtkwaliteit, op hoofdlijnen onderzocht en betrokken bij de vergelijking van alternatieven. Dit onderzoek is uitgevoerd op een schaalniveau, dat passend is bij een programma zoals het NPRD. Daarbij is onder meer vastgesteld dat de bijdrage aan de luchtverontreiniging zeer beperkt is. De effecten worden meer gedetailleerd in beeld gebracht in de onderzoeken ten aanzien van de vervolgbesluitvorming. Daarbij worden ook de effecten op mens, dier en gewassen, waar relevant, verder in beeld gebracht en betrokken bij de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
72	De indiener geeft mee dat er een programma voor geluidisolatie van woningen rond de luchthaven is uitgevoerd, maar dat nader onderzoek nodig is om vast te stellen waar in de	Defensie begrijpt de vraag om te onderzoeken waar aanvullende geluidsisolatie nodig kan zijn. Voor het nog op te stellen luchthavenbesluit worden nieuwe geluidscontouren vastgesteld. Op basis hiervan wordt bepaald of en waar (aanvullende) isolatiemaatregelen noodzakelijk zijn. Momenteel loopt een afzonder-	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	omgeving aanvullende geluidsisolerende maatregelen vereist zijn.	lijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
73	De indiener geeft mee dat de rechtszekerheid van omwonenden en bedrijven alleen kan worden geborgd door heldere en handhaafbare milieunormen, volwaardige inspraak in alle vervolgfases en tijdige compensatie wanneer negatieve effecten op het leef- en werkklimaat optreden.	Defensie begrijpt het belang dat de indiener hecht aan rechtszekerheid, duidelijke normen en een zorgvuldige betrokkenheid van de omgeving. De milieueffecten van het voorgenomen gebruik worden vastgelegd en begrensd via de geldende wet- en regelgeving, waaronder het luchthavenbesluit en de bijbehorende vergunningen. Deze bevatten handhaafbare normen voor onder meer geluid en milieu. Daarnaast wordt in de vervolgfase een communicatie- en participatieaanpak uitgewerkt, zodat belangen van omwonenden en bedrijven tijdig en volwaardig worden betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen. Dit participatieplan wordt openbaar gemaakt. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen hiervoor, na een schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van een omgevingsplan, een verzoek als bedoeld in Afdeling 15.1 Omgevingswet of de relevante bepaling van de Wet luchtvaart, dat per geval wordt beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
74	De indiener geeft mee dat de Commissie m.e.r. in haar toetsingsadvies van oktober 2025 aangeeft dat er nog aanzienlijke leemten in kennis zijn en dat de ruimtelijke inpasbaarheid van zowel lucht- als grondgebonden activiteiten op lokaal niveau nader en gedetailleerder moet worden uitgewerkt. Maar ook nieuwe inzichten over de hinder van vliegverkeer (p.6)	Defensie heeft het advies van de Commissie m.e.r. betrokken bij het verdere proces. Mede naar aanleiding hiervan is een aanvulling op het planMER opgesteld, waarin meer informatie is opgenomen over de lokale effecten rond Lelystad Airport. Deze aanvulling richt zich op de relevante informatie die nodig is voor de locatiekeuze en de afweging op programmaniveau. Defensie onderkent dat voor de ruimtelijke inpassing van zowel lucht- als grondgebonden activiteiten nadere en meer gedetailleerde uitwerking nodig is. Deze uitwerking, inclusief de verdere beoordeling van hinder en lokale effecten, vindt plaats in de vervolgfase.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
75	De indiener vraagt op welke termijn duidelijkheid wordt verschaft over de verdere uitwerking en besluitvorming, nu ook de burgerluchtvaart weer een rol speelt. De langdurige onzekerheid en het ontbreken van antwoorden op wezenlijke vragen hebben een grote impact op het welbevinden van betrokkenen.	Defensie begrijpt de behoefte aan duidelijkheid. De plannen worden momenteel stapsgewijs verder uitgewerkt. Daarbij wordt nieuwe informatie zo vroeg mogelijk gedeeld. De meest recente stand van zaken is opgenomen in de Kamerbrief van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat van 17 april jl. Defensie blijft de omgeving actief informeren zodra nadere keuzes en inzichten beschikbaar komen. Dit gebeurt onder meer via informatiebijeenkomsten en de Commissie Regionaal Overleg Luchthaven Lelystad,	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		waar ook signalen uit de regio worden betrokken.		
76	De indiener stelt dat zolang de exacte vliegroutes van de F-35's nog niet zijn vastgesteld en de inpassing in het luchtruim niet is opgelost, de ruimtelijke effecten van geluid, risico's en veiligheid niet betrouwbaar kunnen worden beoordeeld. Een conclusie dat de veiligheidscontouren geen impact hebben op woningen is onder deze omstandigheden prematuur en niet aanvaardbaar.	Defensie onderkent dat de vliegroutes en de inpassing in het luchtruim in deze fase nog niet definitief zijn vastgesteld. Voor het planMER is daarom gewerkt met representatieve en plausibele aannames voor routes en profielen, gebaseerd op bestaande inzichten en civiele luchtvaartstructuren. Deze aanpak is passend voor het programmaniveau, waarbij de effecten op hoofdlijnen worden beoordeeld en alternatieven onderling worden vergeleken. Op basis hiervan zijn de geluids- en veiligheidscontouren indicatief in beeld gebracht. Daarbij geldt dat de effecten in de directe nabijheid van de luchthaven naar verwachting beperkt zullen wijzigen, omdat de ligging van de baan en een eventuele baanverlenging vaststaande uitgangspunten zijn. Voor gebieden op grotere afstand van de luchthaven kan dit anders liggen, aangezien de uiteindelijke route-inpassing daar nog bepalend is voor de verdeling van effecten. In de vervolgfase worden de vliegroutes nader ontworpen en vastgesteld, waarna de effecten op geluid, veiligheid en risico's opnieuw en gedetailleerder worden onderzocht en beoordeeld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
77	Indiener stelt dat kinderen die wonen, spelen en fietsen in het gebied onder de aanvliegroute van Lelystad Airport (zoals de Knarweg, Eendenweg, Vlotgrasweg, Larserweg etc.) zullen worden blootgesteld aan harde geluidspieken, fijnstof en mogelijk kerosineresidu. Deze blootstelling raakt direct hun gezondheid, veiligheid, ontwikkeling en concentratie — met name tijdens buitenspelen en het zelfstandig fietsen van en naar school. Indiener maakt zich zorgen over de structurele impact van vliegverkeer op het welzijn van kinderen in dit gebied. Hoe worden deze kinderen beschermd tegen geluidsoverlast, luchtvervuiling en andere risico's die samenhangen met intensief vliegverkeer?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. In deze fase gaat het vooral over de keuze tussen meerdere locaties en een eerste inschatting van de effecten. Defensie vindt het belangrijk om voor vervolgbesluitvorming meer inzicht te krijgen in de mogelijke gezondheidseffecten. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het vervolgproces.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
78	De indiener stelt dat in de beschikbare documentatie geen inzicht wordt gegeven in het grondgeluid dat ontstaat bij proefdraaien en warmdraaien van F-35-toestellen. Daarnaast ontbreekt een beschrijving	In de aanvulling op het planMER is op hoofdlijnen indicatief inzicht gegeven in het grondgebonden geluid. De exacte omvang, ruimtelijke verspreiding en de mogelijke noodzaak van maatregelen kunnen in deze fase nog niet definitief worden vastgesteld, omdat daarvoor een	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

	van geluidskaarten en van eventuele geluidreducerende of isolerende maatregelen voor woningen die hierdoor worden getroffen.	nader uitgewerkt ontwerp van de luchthaven nodig is. In de vervolgfase wordt het grondgebonden gebruik verder uitgewerkt en worden geluidsonderzoeken uitgevoerd en geluidcontouren berekend. Ook wordt bezien of en welke geluidsbeperkende of isolerende maatregelen nodig zijn. De resultaten hiervan worden betrokken bij het ontwerp van de luchthaven en de verdere besluitvorming.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit
79	De indiener stelt dat in de geluidsbeoordeling onderscheid wordt gemaakt naar afzonderlijke functies, zoals wonen, bijeenkomstfunctie, industrie, kantoor en logies, terwijl deze functies in de praktijk vaak gecombineerd voorkomen binnen één object. Zo omvat een industriële functie veelal ook kantoorruimten. De indiener geeft mee dat dit onderscheid van belang is voor het vaststellen van de feitelijk ervaren geluidsbelasting op de werkvloer en de daarmee samenhangende arbeidsomstandigheden, en verzoekt om deze functiemenging mee te nemen bij de verdere uitwerking en beoordeling van de geluidscontouren.	Defensie begrijpt de opmerking van de indiener dat functies in de praktijk vaak gecombineerd voorkomen binnen één object en dat dit van invloed kan zijn op de ervaren geluidsbelasting en arbeidsomstandigheden. Het geluidonderzoek in het planMER richt zich echter op geluidgevoelige objecten en functies zoals gedefinieerd in wet- en regelgeving, waarbij gebruik is gemaakt van de functie-indeling in de Basisadministratie Adressen en Gegevens (BAG). Daarbij worden kantoorfuncties niet als geluidgevoelig aangemerkt en vallen deze buiten de scope van het geluidonderzoek.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
80	De indiener verwijst naar bestaande afspraken in Flevoland en/of tussen Lelystad Airport en de omgeving (o.a. over geluidsnormen, bescherming van nachtrust, isolatie) en/of vraagt om naleving en aanvullende maatregelen voor de bescherming van bedrijfsvoering en het waarborgen van een goed en aanvaardbaar woon- en leefklimaat.	Defensie begrijpt de zorgen over naleving van bestaande afspraken en het belang van een goed woon- en leefklimaat. Geluidsnormen en bescherming van nachtrust zijn belangrijke uitgangspunten bij de verdere uitwerking. Dit gebeurt in afstemming met medeoverheden en lokale belanghebbenden, zodat bedrijfsvoering en leefbaarheid zoveel mogelijk behouden blijven.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
81	In het Milieueffectrapport Nationaal Programma Ruimte voor Defensie Deel A - De behoeften, alternatieven en effecten schrijft u op blz. 112: Vanwege het beoogd gebruik voor civiele luchtvaart en de aanvliegroutes van Schiphol, die over Lelystad Airport liggen, scoort dit alternatief negatief op civiele luchtvaart en inpassing in het luchtruim. Is deze constatering voldoende mee genomen in	Defensie bevestigt dat de in het planMER genoemde beperking ten aanzien van civiele luchtvaart en luchtruiminpassing is betrokken bij de beoordeling van zowel de geluids- als de externe veiligheidseffecten. Voor het planMER is gewerkt met representatieve aannames voor vliegroutes en vlieghoogtes, waarbij rekening is gehouden met de bestaande luchtruimstructuur en de interactie met civiele luchtvaart, waaronder de invloed van Schiphol. Op basis hiervan zijn de effecten op geluid en externe veiligheid op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarbij geldt dat de exacte hoogteprofielen en	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	het deelrapport externe veiligheid? En in het deelrapport geluidsbelasting? Een lang slepend probleem rond LA is dat er niet boven de 3000ft gevlogen mag worden. Dat betekent in een groot gebied van Flevoland veel meer overlast voor al die bewoners omdat de F35 laag moet blijven vliegen.	routes nog niet definitief zijn vastgesteld. De door de indiener genoemde beperking omtrent vlieghoogte is dus reeds betrokken en maakt onderdeel uit van de verdere uitwerking van het luchtruim. In de vervolgfase worden de vliegroutes en bijbehorende hoogtes nader ontworpen en geoptimaliseerd, waarbij ook de effecten op de omgeving opnieuw en gedetailleerder worden onderzocht. Op die wijze wordt geborgd dat zowel de inpassing in het luchtruim als de effecten op geluid en veiligheid zorgvuldig en integraal worden meegewogen voordat definitieve keuzes worden gemaakt.		
82	Op blz. 28 van planMER Nationaal Programma Ruimte voor Defensie Deelrapport behoefte VIII: Toename jachtvliegtuigcapaciteit omschrijft u het effect op luchtkwaliteit in het algemeen tgv vliegen met de F35. U geeft echter niet aan wat de gevolgen van de uitgestoten stoffen zijn op gewassen voor voedselproductie t.b.v. mensen en de verhandelbaarheid daarvan, en op voedselproductie voor dieren en de effecten op dieren die voor een groot deel met dit voedsel worden gevoerd en last but not least het directe effect van inademing van deze stoffen door mens en dier. Kunt u al die vervolg effecten ook weergeven?	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke emissies en de effecten daarvan op gezondheid, leefomgeving en agrarische bedrijfsvoering. In het planMER zijn de effecten van emissies, waaronder stikstof en luchtkwaliteit, op hoofdlijnen onderzocht en betrokken bij de vergelijking van alternatieven. Daarbij is onder meer vastgesteld dat de bijdrage aan de luchtverontreiniging zeer beperkt is. In de vervolgfase worden de plannen nader uitgewerkt en worden aanvullende, meer gedetailleerde onderzoeken uitgevoerd, onder andere in het kader van de benodigde natuur- en milieuvergunningen. Daarbij worden ook de effecten op mens, dier en gewassen, waar relevant, verder in beeld gebracht en betrokken bij de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
83	Indiener vreest voor negatieve gezondheidseffecten zoals gehoorschade bij hun werknemers als gevolg van de nabijheid van de start- en landingsbaan. Het personeel werkt veelvuldig buiten, of in agrarische bedrijfsgebouwen met beperkte isolatie, waardoor zij langdurig zullen worden blootgesteld aan zeer hoge geluidsniveaus afkomstig van militaire luchtvaart. Daarnaast bestaat de vrees dat werknemers dat de nodige gehoorbeschermende maatregelen voor onveilige situaties kunnen zorgen in combinatie met werken met machines en/of dieren, of dat werknemers elders werk zullen zoeken vanwege de verslechterde arbeidsomstandigheden.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gehoorschade en de gevolgen voor arbeidsomstandigheden. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. Defensie ontwerpt vliegroutes en vliegprocedures met het doel om geluidshinder zoveel mogelijk te beperken. Dit gebeurt binnen de kaders van bestaande wet- en regelgeving. In het planMER is uitgebreid gekeken naar geluidsniveaus en de effecten op de omgeving. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder en risico's verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

84	De indiener stelt dat de huidige geluidscontouren zijn gebaseerd op aannames en jaargemiddelden (Lden) en dat perceelsgerichte berekeningen en piekgeluidanalyses, inclusief civiel gebruik en beoogde vakantievluchten, nog ontbreken. Voor het bedrijf van de indiener, gelegen binnen de 70 Lden-contour, is juist de piekbelasting bepalend. Door het doorschuiven van de definitieve uitwerking ontbreekt nu inzicht in de werkelijke geluidsbelasting en de gevolgen voor dieren, werknemers en de woonomgeving. De indiener stelt voorts dat het doorschuiven van de beoordeling van effecten op buitenwerkende werknemers naar een vervolgfase, en het uitsluitend via overheden opvragen van bedrijfsgegevens, geen recht doet aan bedrijven die hun specifieke situatie reeds via zienswijzen hebben ingebracht. De indiener verzoekt om expliciete bescherming van deze belangen en om een tijdige, locatiegerichte beoordeling van geluidsrisico's voor werknemers.	Defensie is zich bewust van de zorgen van de indiener over het ontbreken van perceelsgerichte berekeningen en inzicht in piekgeluid, in het bijzonder ten aanzien van de effecten op dieren, werknemers en de woonomgeving. Ook wordt onderkend dat dit voor bedrijven binnen de 70 dB Lden-contour tot onzekerheid kan leiden. In het planMER zijn de geluidseffecten beoordeeld op basis van de wettelijk voorgeschreven maat Lden. Deze jaargemiddelde maat wordt gebruikt om de structurele geluidsbelasting inzichtelijk te maken en alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Daarbij is gewerkt met representatieve aannames, passend bij het programmaniveau. Daarnaast is in de aanvulling op het planMER meer duiding gegeven over piekgeluid. Deze benadering geeft echter geen volledig inzicht in piekgeluiden of in de situatie op individueel perceelsniveau. In de vervolgfase worden de vliegroutes, gebruiksprofielen en de operationele inrichting van het militair gedeelte nader uitgewerkt. In dat kader wordt via aanvullend onderzoek de lokale geluidsbelasting concreter in beeld gebracht en de gevolgen voor dieren, werknemers en bedrijfsvoering.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
85	De indiener vreest voor negatieve gezondheidseffecten zoals gehoorschade bij hun werknemers als gevolg van de nabijheid van de start- en landingsbaan. Het personeel werkt veelvuldig buiten, of in agrarische bedrijfsgebouwen met beperkte isolatie, waardoor zij langdurig zullen worden blootgesteld aan zeer hoge geluidsniveaus afkomstig van militaire luchtvaart. Daarnaast bestaat de vrees dat werknemers dat de nodige gehoorbeschermende maatregelen voor onveilige situaties kunnen zorgen in combinatie met werken met machines en/of dieren, of dat werknemers elders werk zullen zoeken vanwege de verslechterde arbeidsomstandigheden.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gehoorschade en de gevolgen voor arbeidsomstandigheden. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. In het planMER zijn de geluidseffecten op de omgeving op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarbij is uitgegaan van de wettelijk voorgeschreven beoordelingssystematiek voor geluid. Daarnaast is in de aanvulling op het planMER meer duiding gegeven aan piekgeluid. Deze systematiek geeft echter geen volledig inzicht in specifieke arbeidsomstandigheden of blootstelling op individueel niveau. Defensie richt zich bij het ontwerp van vliegroutes en -procedures op het waar mogelijk beperken van de geluidsbelasting binnen de geldende wettelijke kaders. Tegelijkertijd wordt onderkend dat voor een goede beoordeling van effecten op werknemers een nadere, locatiegerichte uitwerking nodig is. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en wordt via aanvullend onderzoek de lokale geluidsbelasting nader geconcretiseerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

86	De indiener verzoekt om concreet inzicht te geven in de te verwachten geluidsniveaus op het erf voor buitenwerkend personeel, zowel wat betreft gemiddelde belasting als piekgeluid. Daarnaast wordt gevraagd of werken onder deze omstandigheden door Defensie als veilig en aanvaardbaar wordt beschouwd en, zo ja, op basis van welke arbeidsomstandigheden- en arbo-criteria dit wordt beoordeeld.	Defensie begrijpt de zorgen over de blootstelling van buitenwerkend personeel aan piekgeluid van jachtvliegtuigen. In de aanvulling op het planMER is toegelicht dat piekgeluid relevant is, maar geen onderdeel vormt van de wettelijk voorgeschreven beoordelingssystematiek (Lden). Concrete piekwaarden van de F-35 zijn niet openbaar, maar uit metingen bij andere vliegbases is bekend dat deze in de directe nabijheid van de baan hoog kunnen zijn en snel afnemen met de afstand. In de aanvulling op het planMER wordt gerefereerd aan metingen van het geluidsmeetnet rondom bestaande militaire vliegbasis. Het planMER biedt echter geen locatiegerichte beoordeling van blootstelling op perceelsniveau of voor specifieke arbeidsomstandigheden. In de vervolgfase worden vliegroutes en gebruiksprofielen nader uitgewerkt en wordt de lokale geluidsbelasting verder in beeld gebracht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
87	De indiener stelt dat een bewoner in de directe nabijheid van Lelystad Airport drager is van een Implanteerbare Cardioverter Defibrillator (ICD) en dat de inzet van F-35-toestellen mogelijk medische risico's met zich meebrengt, onder meer door elektromagnetische interferentie en laagfrequente trillingen. De indiener constateert dat in het addendum bij het PlanMER een risicoanalyse voor dragers van actieve medische implantaten ontbreekt en acht het noodzakelijk dat deze effecten expliciet worden onderzocht.	Voor het materieel van Defensie, waaronder de F-35, geldt dat voorafgaand aan ingebruikname een zendmachtiging vereist is van de Rijksinspectie Digitale Infrastructuur. Deze wordt uitsluitend verstrekt indien wordt aangetoond dat het gebruik van systemen geen nadelige gevolgen heeft voor onder meer de volksgezondheid. Hiermee wordt geborgd dat elektromagnetische effecten binnen aanvaardbare en veilige grenzen blijven. Daarnaast geldt dat op locaties waar reeds gedurende langere tijd met de F-35 wordt geopereerd, geen gevallen bekend zijn van interferentie met medische implantaten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
88	De indiener stelt dat het Addendum PlanMER tekort schiet in de analyse van laagfrequent geluid.	Defensie neemt er kennis van dat indiener aandacht vraagt voor een analyse van laagfrequent geluid. In het planMER zijn geluid en trillingen integraal beoordeeld om de effecten van alternatieven op hoofdlijnen inzichtelijk te maken. Dit onderzoek is passend bij het schaalniveau van een programma, zoals het NPRD. Daarbij is geen afzonderlijk onderzoek naar laagfrequent geluid uitgevoerd, omdat dit in deze fase niet leidt tot aanvullende onderscheidende informatie voor de alternatievenafweging. Tegelijkertijd wordt in opdracht van Defensie, in samenwerking met het RIVM en het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, onderzoek gedaan naar de mogelijke gezondheidseffecten van geluid. De uitkomsten van dit onderzoek worden, waar mogelijk, betrokken bij de verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

89	De indiener stelt dat de ingebruikname van Lelystad Airport voor burgerluchtvaart reeds leidt tot toename van vliegtuiggeluid boven met name Zuid-Fryslân. Het toevoegen van jachtvliegtuigen veroorzaakt een cumulatief effect, doordat zowel het aantal vliegbewegingen toeneemt als het geluidsniveau per vlucht aanzienlijk hoger is dan bij civiele luchtvaart. De indiener verzoekt daarom om Fryslân vroegtijdig te betrekken bij de uitwerking en beoordeling van vertrek- en naderingsroutes van jachtvliegtuigen, met als uitgangspunt het minimaliseren van overlast voor inwoners en natuur in het zuiden van de provincie.	Defensie neemt kennis van de zorgen van de indiener over de toename van vliegtuiggeluid boven Zuid-Fryslân door civiele luchtvaart vanaf Lelystad Airport en de mogelijke cumulatieve effecten bij toevoeging van jachtvliegtuigen. In het planMER zijn de cumulatieve effecten van militair gebruik, zowel met als zonder civiele en eventueel groothandelsverkeer, onderzocht en betrokken bij de beoordeling. De nadere uitwerking van vertrek- en naderingsroutes voor F-35-vluchten vindt plaats in een vervolgfase. In dit kader zal de provincie Fryslân worden geïnformeerd en betrokken bij het verdere proces rondom de routeontwikkeling. Daarbij wordt aandacht besteed aan het beperken van overlast voor inwoners en natuur, waaronder in het zuiden van Fryslân, binnen de geldende kaders en verantwoordelijkheden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
90	De indiener stelt dat uit de NPRD volgt dat Lelystad Airport zijn civiele karakter behoudt en een belangrijke functie vervult voor General Aviation en de kleine luchtvaart. In de afgelopen jaren heeft de komst van grootschalige luchtvaart geleid tot een sterke beperking van deze activiteiten, hetgeen aanzienlijke overlast op de grond heeft veroorzaakt. De indiener geeft mee dat de komst van Defensie, in combinatie met het afzien van openstelling voor groothandelsverkeer, wordt gezien als een mogelijkheid om deze bestaande overlast te verminderen.	Het kabinet heeft op 19 december 2025 bij definitieve vaststelling van het NPRD een besluit genomen over de stationering van circa 2.300 sorties jachtvliegtuigcapaciteit op Lelystad Airport. Dit besluit ziet inderdaad uitsluitend op het militaire medegebruik. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak opgenomen om Lelystad Airport te openen voor zowel jachtvliegtuigen als groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten. Uiteraard worden de belangen van General Aviation meegewogen bij de verdere uitwerking. Defensie treedt daarbij graag in overleg met deze partijen om hun belangen en ervaringen te betrekken bij de nadere invulling.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
91	De indiener stelt dat in het NPRD een locatiespecifieke kostenopstelling voor de stationering van F-35's ontbreekt. Daarnaast worden verkeers- en veiligheidseffecten langs de Larserweg en de parallelweg onderschat, doordat ten onrechte wordt uitgegaan van jet-blast-gegevens van de F-16. De indiener verzoekt om hernieuwd onderzoek met juiste F-35-gegevens en om deze extra kosten en	Binnen het NPRD is de impact op de fysieke leefomgeving een leidend uitgangspunt geweest. De kosten zijn in deze fase op hoofdlijnen betrokken bij de afweging van alternatieven (zeef 2), waarbij de relatieve verschillen tussen alternatieven inzichtelijk zijn gemaakt, bijvoorbeeld ten aanzien van bouw- en gebruikskosten. Een gedetailleerde, locatiespecifieke kostenopstelling maakt in deze fase nog geen onderdeel uit van de besluitvorming. Ten aanzien van de effecten op verkeer en veiligheid geldt dat in het planMER is gewerkt met representatieve aannames passend bij het programmaniveau. Daarbij wordt onderkend dat voor een exacte beoordeling	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	risico's volwaardig mee te nemen in de afweging.	van onder meer jet blast-effecten en verkeersveiligheid nadere uitwerking nodig is en een concreet luchthavenontwerp. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt, waaronder de inrichting van de luchthaven en een eventuele baanverlenging. In dat kader worden de effecten, kosten en risico's nader en gedetailleerder onderzocht, zodat deze volwaardig kunnen worden betrokken bij de verdere besluitvorming.		
92	De indiener stelt dat de beoordeling van effecten van F-35-geluid op landbouwhuisdieren tekortschiet. Het gebruik van gemiddelde dierdichtheden per gemeente is ongeschikt; bepalend is het aantal dieren binnen de verschillende geluidscontouren. Landbouwhuisdieren, waaronder koeien, paarden en pony's, zijn gevoelig voor piekgeluiden en lopen reële gezondheids- en welzijnsrisico's. De indiener verzoekt om een contourgerichte analyse van dieren, een volwaardige effectbeoordeling en duidelijkheid over schadeafhandeling en vergoeding.	De gegevens over dierdichtheid zijn in het planMER gebruikt om een vergelijking te kunnen maken tussen de alternatieven. Deze gegevens geven een beeld van de verschillen tussen de locaties, en daarmee een beeld van de verschillen in de te verwachten effecten. Een onderzoek op dit schaalniveau is passend bij het schaalniveau van een programma zoals het NPRD. In de volgende fase vindt meer gedetailleerd onderzoek plaats en wordt -indien nodig- ook inzicht gegeven in mitigatie of compensatie van effecten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
93	De indiener vraagt of Defensie bereid is om landbouwhuisdieren vergelijkbaar te behandelen als dieren in de natuur in uw afwegingskader?	Bij het thema natuur ligt de focus op wettelijk beschermde soorten. Hier vallen landbouwdieren niet onder. Landbouw(huisdieren) is in het planMER als afzonderlijk aspect beschouwd en op die manier meegewogen in de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
94	De indiener stelt dat het in het NPRD genoemde blijfrecht voor (bedrijfs)woningen geen adequate bescherming biedt en juist afbreuk doet aan bestaande rechten. Hoewel een blijfrecht op het eerste gezicht beschermend lijkt, leidt het er in de praktijk toe dat de noodzaak om bewoners actief te beschermen tegen een verslechterend leefklimaat verdwijnt. Bij toenemende hinder ontbreekt daarmee de prikkel voor overheden om tijdig over te gaan tot compensatie, herhuisvesting of onteigening. De indiener acht het opnemen van een blijfrecht daarom onacceptabel en verzoekt	Defensie herkent de zorgen over de werking van het zogenoemde blijfrecht en de mogelijke gevolgen daarvan voor het woon- en leefklimaat. Het blijfrecht volgt niet uit het NPRD, maar uit de bestaande wet- en regelgeving die van toepassing is op Lelystad Airport als burgerluchthaven. Het gebruik van de luchthaven en de bijbehorende beperkingengebieden zijn vastgelegd in het luchthavenbesluit Lelystad, gebaseerd op de Wet luchtvaart en het Besluit burgerluchthavens. Binnen het gebied van de 70 dB(A) Lden-contour geldt dat woningen hun functie verliezen, maar dat bewoners het recht behouden om de woning te blijven gebruiken (blijfrecht). Dit houdt in dat beëindiging van het gebruik niet kan worden afgedwongen. Het blijfrecht is daarmee bedoeld om bewoners een keuze te bieden, en niet om bescherming tegen hinder te beperken. Te-	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	dit uit het NPRD te schrappen.	gelijkertijd stelt Defensie vast dat de indiener erop wijst dat dit in de praktijk anders kan uitwerken. Ten behoeve van de benodigde wijziging van het luchthavenbesluit wordt in overleg met het ministerie van IenW bezien hoe het blijfrecht, inclusief het onderscheid tussen woningen en bedrijfswoningen, verder wordt toegepast. Daarbij worden ook de belangen van omwonenden betrokken. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
95	De indiener verzoekt om inzichtelijk te maken op basis van welke concrete en feitelijke gegevens de conclusie is getrokken dat sprake zou zijn van "geen impact op woningen", terwijl vliegroutes, intensiteiten en gebruik nog niet definitief zijn vastgesteld. De indiener vraagt om ieder van deze punten afzonderlijk en inhoudelijk te beantwoorden en niet te volstaan met algemene verwijzingen naar een latere uitwerking van vliegroutes.	Defensie erkent dat de vliegroutes, intensiteiten en het gebruik van de luchthaven in deze fase nog niet definitief zijn vastgesteld. De conclusie dat geen aanvullende impact op woningen wordt verwacht, is gebaseerd op het planMER en het Addendum naar de effecten van de baanverlenging. Hieruit blijkt dat de beoogde verlenging niet leidt tot een toename van het aantal woningen binnen de 70 dB Lden-contour ten opzichte van de situatie zonder baanverlening. Daarbij geldt dat de effecten in de directe nabijheid van de luchthaven in belangrijke mate worden bepaald door de ligging en oriëntatie van de baan, die vastligt. Voor gebieden verder van de luchthaven kunnen de uiteindelijke effecten nog varieren afhankelijk van de nadere uitwerking van vliegroutes. Defensie benadrukt dat de huidige beoordeling is gebaseerd op de best beschikbare, feitelijke aannames op programmaniveau. In de vervolgfase worden vliegroutes, gebruik en intensiteiten nader vastgesteld en worden de effecten met grotere nauwkeurigheid opnieuw berekend en beoordeeld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
96	De indiener vraagt welke verschillen gaan er voor ons gelden qua 40 dB en wij als 70 dB in het proces? Dit verschil ervaren wij nog niet!	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport en de baanverlenging in zuidwestelijke richting, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
97	De indiener stelt dat het bedrijf en de bedrijfswoning zijn gelegen binnen de 70 dB Lden-contour. Direct tegenover het perceel bevinden zich woningen die zijn ingetekend binnen het gebied waarop verwerving of sloop wordt voorzien. De indiener acht het, gelet op de voorziene ontwikkelingen en de daarover gedane toelichtingen, aannemelijk dat de situatie op termijn niet meer leefbaar zal zijn. De indiener geeft mee dat hierdoor feitelijk slechts drie opties resteren: verplaatsing van het bedrijf en de woning, het realiseren van een alternatieve woonlocatie op het bedrijf, dan wel het wonen op afstand. Deze ingrijpende consequenties onderstrepen de noodzaak van tijdige duidelijkheid, zorgvuldige afweging en passende oplossingen voor direct betrokkenen.	Defensie onderkent dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
98	De indiener vraagt hoe zit het met de bijbehorende munitie? Geeft dat niet nog veel meer gevaar? Vgl. de ramp van Enschede 25 jaar terug. Ook bij de aanvoer ervan over weg of via de lucht.	Voor de opslag en bewerking van munitie op militaire terreinen wordt een risicoanalyse uitgevoerd die door het bevoegd gezag is beoordeeld bij het verlenen van de omgevingsvergunning. Bij een wijziging van bijvoorbeeld een opslaglocatie wordt een nieuwe risicoanalyse gemaakt wat leidt tot een nieuwe omgevingsvergunning. Voor vervoer van munitie buiten de vliegbasis over de weg en door de lucht geldt specifieke regelgeving waarbij externe veiligheid een belangrijke rol speelt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
99	De indiener stelt dat bij een eventuele ingebruikname van het luchtruim boven Lelystad door zowel militair als civiel verkeer een duidelijke en toetsbare definitie van 'veiligheid' noodzakelijk is. Dit verzoek sluit aan bij het advies van de Commissie m.e.r. aan Defensie om	Defensie onderkent het belang van een duidelijke en toetsbare invulling van het begrip veiligheid bij het gecombineerd gebruik van het luchtruim door civiel en militair verkeer, zoals ook door de Commissie m.e.r. is benoemd. De veiligheid van het luchtruim wordt geborgd via nationale en internationale luchtvaartregels en standaarden, waaronder eisen voor vliegveiligheid, luchtverkeersleiding en	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	expliciet uit te werken wanneer het luchtruim als veilig kan worden beschouwd bij een toename van militaire activiteiten, waaronder vluchten volgens visual flight rules (VFR).	scheiding van verkeersstromen (bijvoorbeeld tussen VFR- en IFR-verkeer). Deze kaders bevatten concrete, toetsbare normen voor onder meer minimale afstanden, procedures en verantwoordelijkheden, die bepalen wanneer het luchtruim als veilig kan worden aangemerkt. De exacte invulling hiervan, waaronder de routering, hoogteprofielen en afspraken over de scheiding tussen civiel en militair verkeer, wordt in de vervolgfase uitgewerkt. Dit gebeurt in het kader van het route- en luchtruimontwerp, de aanpassing van het luchthavenbesluit en de daarbij behorende onderzoeken, waarbij ook het advies van de Commissie m.e.r. wordt betrokken. Op die manier wordt geborgd dat de veiligheid van het luchtruim integraal en toetsbaar wordt beoordeeld voordat definitieve keuzes worden gemaakt.		
100	De indiener stelt dat er een geluidsmeetnetwerk aanwezig is en benadrukt dat een zorgvuldige besluitvorming vereist dat berekende geluidswaarden structureel worden vergeleken met feitelijke metingen, dat afwijkingen aanleiding geven tot herbeoordeling of bijsturing, en dat het meetnetwerk ook na besluitvorming behouden blijft. Daarnaast verzoekt de indiener om expliciet vast te leggen hoe de feitelijke geluidsbelasting wordt getoetst aan theoretische berekeningen en hoe dit bijdraagt aan het naleven van de zorgplicht voor de leefomgeving.	Defensie begrijpt het belang dat de indiener hecht aan het vergelijken van berekende en gemeten waarden en het kunnen bijsturen indien afwijkingen optreden, juist omdat het hier gaat om een nieuwe situatie waarbij Defensie voornemens is jachtvliegtuigactiviteiten op Lelystad Airport te realiseren. In het luchthavenbesluit worden de geluidscontouren van het vliegverkeer vastgelegd. Defensie rapporteert jaarlijks over het feitelijke gebruik in relatie tot deze vastgestelde kaders. Op bestaande locaties, zoals vliegbases Leeuwarden en Volkel, wordt gewerkt met geluidsmeetnetwerken om de feitelijke geluidsbelasting in de omgeving te monitoren. Voor Lelystad Airport wordt in het gebiedsproces verkend of en zo ja hoe monitoring, waaronder geluid, op een passende wijze kan worden ingericht. Daarnaast wordt in de vervolgfase uitgewerkt op welke wijze monitoring en evaluatie worden ingericht. Daarbij wordt bezien hoe de effecten op onder meer geluid, milieu, gezondheid, veiligheid en gebruik van het luchtruim kunnen worden gevolgd en hoe de feitelijke geluidsbelasting inzichtelijk kan worden gemaakt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
101	De indiener maakt zich zorgen over het overstromingsrisico van Flevoland, met name in oorlogssituaties waarbij dijken en waterwerken doelwit kunnen zijn, en vraagt zich af op welke wijze deze risico's expliciet zijn geanalyseerd en betrokken bij de locatiekeuze?	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van het NPRD. Ten aanzien van waterveiligheid geldt dat de ligging van Lelystad Airport onder NAP als een gegeven is meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit plan-MER beschouwd. Het schaalniveau van dit onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. In de vervolgfase zal dit aspect nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte	Klimaatadaptatie	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.		
102	De indiener informeert over de pilot Peilopzet Eendentocht–Meerkoetentocht, die is gericht op het verhogen van het oppervlaktewaterpeil om de grondwaterstand en het vasthouden van water in de bodem te verbeteren. Hierdoor kan in droge perioden beter worden voorzien in de watervoorziening en kan de behoefte aan beregening met water met een hoog elektrisch geleidend vermogen worden verminderd. De indiener geeft mee dat de pilot zich nog in de voorbereidingsfase bevindt, met een beoogde start in 2027 en een monitoringsperiode van drie jaar, en verzoekt om hiermee rekening te houden bij de verdere planvorming. Indien gewenst kan nadere informatie worden verstrekt.	Defensie is geïnteresseerd in de pilot en ontvangt graag nadere informatie, zodat dit indien relevant ook betrokken kan worden in de nadere planuitwerking.	Klimaat-adaptatie	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
103	De indiener stelt dat de uitbreiding van het vliegveld leidt tot aangescherpte hoogtebeperkingen voor begroeiing in de directe omgeving. Hierdoor zullen extra bomen moeten worden verwijderd of gesnoeid, met verlies van habitat voor vogels, vleermuizen en insecten tot gevolg. Ook door de indiener beheerde landschappelijke beplanting, onderdeel van het Flevolands erfgoed en de groene structuur van de polder, komt hierdoor onder druk te staan. De indiener vraagt hiervoor nadrukkelijk aandacht.	Aandacht voor natuur, flora en fauna is een vast onderdeel van de verdere uitwerking van de plannen. Daarbij kijkt Defensie zorgvuldig naar de gevolgen voor leefgebieden van dieren en naar het behoud van landschappelijke waarden. Ook wordt gekeken naar een zo goed mogelijke inpassing van militaire infrastructuur in de omgeving, in afstemming met betrokken partijen en met oog voor het karakter van de polder.	Landschap en erfgoed	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
104	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke gevolgen voor bereikbaarheid en veiligheid in de omgeving, waaronder hinder door bezoekers/spotters en verkeerssituaties op smalle wegen en vraagt zich af op welke wijze deze veiligheids- en bereikbaarheidsaspecten worden uitgewerkt en welke maatregelen of voorzieningen worden overwogen?	Defensie begrijpt de zorgen. Op basis van het planMER is beoordeeld dat de voorgenomen toename van militaire activiteiten niet leidt tot significante effecten op de bestaande infrastructuur en bereikbaarheid, waardoor er op dit moment geen aanleiding is voor het treffen van directe aanvullende maatregelen. Tegelijkertijd erkent Defensie dat lokale aandachtspunten kunnen spelen. Deze aspecten worden daarom betrokken in de vervolgfase van de planuitwerking, waaronder het gebiedsproces, om te ko-	Mobiliteit	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		men tot een zorgvuldige en veilige inpassing in de omgeving. Waar nodig kunnen in dat kader aanvullende maatregelen of voorzieningen nader worden uitgewerkt in overleg met betrokken partijen.		
105	De indiener stelt dat de ruimtelijke inpassing van de uitbreiding, inclusief baanverlenging, veiligheidszones en grondverwerving, grote gevolgen kan hebben voor bestaande functies, eigendomsrechten en infrastructuur, en vraagt zich af op welke wijze deze inpassing zorgvuldig, transparant en in overleg met betrokken grondeigenaren en beheerders wordt vormgegeven?	Defensie begrijpt de zorg over de mogelijke gevolgen van de uitbreiding voor bestaande functies, eigendomsrechten en infrastructuur. Nu een besluit is genomen over het grondbeslag volgt een verdere uitwerkingsfase. Voor die verdere uitwerking worden concrete plannen opgesteld, waarin de ruimtelijke inpassing nader wordt uitgewerkt. In dat proces is ook aandacht voor overleg met betrokken grondeigenaren, beheerders en andere belanghebbenden. Daarbij worden hun belangen en eventuele gevolgen voor gebruik en eigendom betrokken in de besluitvorming. In de vervolgfase worden deze aspecten verder geconcretiseerd en worden – waar aan de orde – passende maatregelen, waaronder compensatie, verwerving en in geval van verplaatsing het gezamenlijk vinden van nieuw perspectief uitgewerkt conform de daarvoor geldende procedures en regelgeving.	Mobiliteit	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
106	De indiener stelt dat de toekomst van de provinciale weg aan de noordoostzijde van Lelystad Airport nog onzeker is, terwijl al is aangegeven dat handhaving in de huidige vorm bij inzet van F-35's waarschijnlijk niet mogelijk is. De mogelijke gevolgen voor bereikbaarheid, bedrijfsontsluiting en eigendom zijn niet onderzocht en worden onterecht doorgeschoven naar een vervolgproces.	Defensie herkent zich niet in het beeld dat de toekomst van de provinciale weg aan de noordoostzijde van Lelystad Airport door de komst van jachtvliegtuigen onzeker is. De nabijheid van de provinciale weg is in de aanvulling op het planMER beschouwd. Defensie houdt rekening met deze weg door de benodigde uitbreiding van de baan richting de zuidwestkant te zoeken. Tijdens de realisatie van de opgave wordt dus rekening gehouden met genoemde provinciale weg en de veiligheid van de weggebruikers.	Mobiliteit	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
107	De indiener maakt zich zorgen over de aantasting van leefgebieden van beschermde soorten, biodiversiteit en gehouden dieren als gevolg van de uitbreiding en intensivering van Lelystad Airport. Daarnaast bestaat zorg over structurele en incidentele geluidspieken, laagvliegbewegingen, verstoring en cumulatieve milieueffecten van militaire en civiele vliegbewegingen op nabijgelegen Natura 2000-gebieden, de Veluwe, stiltegebieden en andere kwetsbare natuur. De indiener vraagt op welke wijze deze	De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. Onder andere vanwege de afstand tot (stikstofgevoelige) Natura 2000-gebieden zijn de effecten op natuur bij het voorkeursalternatief relatief beperkt. Dit is ook terug te vinden in het planMER en de passende beoordeling. In de volgende fase worden de effecten op natuur in meer detail onderzocht.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	effecten volledig, cumulatief, gebiedsbreed en juridisch houdbaar worden beoordeeld en op welke manier zij daadwerkelijk worden betrokken bij de besluitvorming.			
108	De indiener stelt dat de effecten van stikstofdepositie, fijnstof en luchtverontreiniging op Natura 2000-gebieden en natuurwaarden onvoldoende zijn uitgewerkt en vraagt zich af op welke wijze de haalbaarheid, vergunningverlening en naleving van natuurwetgeving worden geborgd?	De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. Onder andere vanwege de afstand tot (stikstofgevoelige) Natura 2000-gebieden zijn de effecten op natuur bij het voorkeursalternatief relatief beperkt. De verwachte stikstofbijdrage is in het planMER opgemerkt als aandachtspunt. In de vervolgfase zal dit nader worden onderzocht.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
109	De indiener geeft mee dat het CDO in het kader van de stikstofproblematiek wil wijzen op de uitspraak van de heer Remkes, waarin hij de rijksoverheid heeft voorgehouden dat "niet alles overal kan". In de NPRD is te lezen dat dit uitgangspunt op een aantal onderdelen ook daadwerkelijk wordt toegepast. De indiener stelt dat er begrip bestaat voor de noodzaak om ruimte te bieden aan Defensie en de bijbehorende opgaven. Tegelijkertijd geeft de indiener mee dat de prioriteit naar zijn mening niet zou moeten liggen bij het mogelijk maken van goedkope vakantievluchten, gezien de aanzienlijke en structurele overlast die hiermee gepaard gaat voor de omgeving.	Defensie neemt kennis van het standpunt van de indiener en de verwijzing naar de uitspraak "niet alles overal kan" in het kader van de stikstofproblematiek. Defensie neemt er kennis van dat er in de omgeving begrip bestaat voor de noodzaak om ruimte te bieden aan de defensieopgaven, maar dat tegelijkertijd zorgen leven over mogelijke aanvullende ontwikkelingen en de daarmee samenhangende overlast. Tegelijkertijd wordt onderkend dat de inzet van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer een bredere ruimtelijke en maatschappelijke afweging kent. Het kabinet heeft op basis van die afweging op 19 december 2025 bij definitieve vaststelling van het NPRD besloten over de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van Lelystad Airport. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
110	De indiener stelt dat de uitbreiding en intensivering van militaire vliegbewegingen aanzienlijke risico's meebrengen voor omliggende natuurgebieden, waaronder de Oostvaardersplassen, Natuurpark Lelystad en ecologische verbindingen richting de Veluwe. Met name Natuurpark Lelystad is kwetsbaar voor geluidspieken, verstoring door intensieve vliegoperaties en verslechtering van luchtkwaliteit. Deze effecten worden in de huidige	De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. Onder andere vanwege de afstand tot (stikstofgevoelige) Natura 2000-gebieden zijn de effecten op natuur bij het voorkeursalternatief relatief beperkt. In de aanvulling op het planMER is nader ingezoomd op andere nabijgelegen natuurgebieden en -parken. Dit is betrokken bij de afweging voor het ruimtebeslag voor deze behoefte. In de volgende fase wordt deze effecten in meer detail onderzocht en beoordeeld.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	MER-informatie onvoldoende diepgaand en niet cumulatief beoordeeld, hetgeen niet verenigbaar is met de natuurrechtelijke zorgplicht en het voorzorgsbeginsel.			
111	De indiener stelt dat de stikstofeffecten van de plannen nog onvoldoende zijn uitgewerkt en dat de beschikbaarheid en verkrijging van stikstofruimte hoogst onzeker is. Onduidelijk is hoe Defensie stikstofruimte denkt te realiseren, hoe dit zich verhoudt tot bestaande PAS-melders en lopende legalisatietrajecten en of de plannen stikstoftechnisch haalbaar zijn. Het doorschuiven van deze uitwerking naar de realisatiefase is in strijd met het doel van de planMER en tast de rechtszekerheid van omliggende bedrijven aan. De indiener dringt erop aan dat ook in latere fasen wordt geborgd dat sprake is van een gelijke behandeling van alle betrokken partijen.	Defensie neemt kennis van de zorgen van de indiener over de uitwerking van stikstofeffecten en de onzekerheid rondom het verkrijgen van stikstofruimte, mede in relatie tot bestaande belangen zoals PAS-melders en lopende legalisatietrajecten. Bij de alternatievenafweging in het planMER hebben effecten op natuur, waaronder stikstofdepositie, een belangrijke rol gespeeld. Het voorkeursalternatief onderscheidt zich onder meer door de relatief grote afstand tot stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, waardoor de effecten op hoofdlijnen beperkt zijn. Tegelijkertijd is in het planMER expliciet onderkend dat stikstof in algemene zin een aandachtspunt vormt en nader onderzoek vereist. De exacte omvang van de stikstofeffecten en de wijze waarop stikstofruimte kan worden gerealiseerd, zijn afhankelijk van de nadere uitwerking van het gebruik, de inrichting en de operationele invulling. Deze aspecten worden in de vervolgfase concreet gemaakt en vervolgens beoordeeld in het kader van de geldende natuurwetgeving en vergunningprocedures. Daarbij geldt dat projecten uitsluitend doorgang kunnen vinden indien zij voldoen aan de wettelijke eisen voor natuur en stikstof.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
112	De indiener stelt dat bij uitvoering van de uitbreiding conform het concept-voorkeursalternatief de afstand tussen Lelystad Airport en de beheergebieden verder afneemt. Daarbij bestaan ernstige zorgen over de voorgenomen 6-kilometerzone waarin vogelbeheer zal moeten plaatsvinden. Het vliegveld ligt in een gebied met intensieve trek- en vliegbewegingspatronen van onder meer ganzen, aalscholvers en beschermde roofvogels, evenals in of nabij akker-, bos- en watervogelgebieden.	Defensie begrijpt de zorgen over de nabijheid van natuurgebieden en de mogelijke gevolgen van een vogelbeperkingszone. Voor Lelystad Airport geldt, net als voor andere luchthavens in Nederland, een vogelbeperkingszone van 6 kilometer. In deze zone gelden regels voor het beperken van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen die vogels kunnen aantrekken. Deze regels zijn gericht op het beperken van risico's voor de vliegveiligheid. Bij nieuwe ontwikkelingen binnen de 6 kilometerzone geldt dat moet worden aangetoond dat deze niet leiden tot extra risico's voor het luchtverkeer. Dit gebeurt via een zogeheten fauna-effectstudie. Alleen als daaruit blijkt dat er geen toename van risico's is, kan een ontwikkeling doorgaan. Bestaand gebruik en bestaande natuur- en landbouwgebieden vallen hier niet onder en blijven ongewijzigd. De regels betekenen niet dat actief vogelbeheer buiten het terrein van de luchthaven plaatsvindt. Defensie verjaagt geen vogels buiten het luchthaventerrein en vraagt daar ook geen vergunning voor aan. Dit gebeurt op geen enkel militair vliegveld in Nederland.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

113	De indiener stelt dat kwalitatieve natuur- en watercompensatie een harde randvoorwaarde is bij eventuele uitbreiding. Daarbij is het van belang dat de beschermde natuur langs de start- en landingsbaan, waaronder Natuurpark Lelystad, het Knarbos en het Larserbos, behouden blijft. De indiener geeft mee dat zoekgebieden B en D in de huidige ruimtelijke inrichting functioneren als bufferzones en dat deze bufferfunctie, ongeacht verdere doorgroei van militaire infrastructuur, ook in de toekomst moet worden gewaarborgd.	Defensie begrijpt dat de indiener het belang benadrukt van natuur- en watercompensatie en het behoud van bestaande natuur in de omgeving van Lelystad Airport. Defensie neemt deze belangen serieus en zal deze betrekken bij de verdere uitwerking van de plannen. Voor de verdere invulling van de behoefte wordt een gebiedsproces ingericht, waarin ook aandacht is voor een zorgvuldige inbedding van de opgave in de omgeving. In dit proces krijgen ook natuur-, landschap- en waterbelangen een plek bij de verdere realisatie van de opgave.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
114	De indiener verzoekt om, naast wettelijke verplichtingen, actief in te zetten op koppelkansen met de natuurlijke omgeving, met aandacht voor effecten op natuur, natuurbeleving en stiltegebieden, en voor concrete maatregelen voor mitigatie en aanvullende compensatie.	Defensie staat open voor het benutten van koppelkansen met de natuurlijke omgeving. Bij de verdere uitwerking van de plannen is er aandacht voor effecten op natuur, natuurbeleving en stiltegebieden. Ook wordt gekeken naar passende maatregelen voor het beperken van effecten en compensatie. Deze onderwerpen zullen een plek krijgen in het gebiedsproces.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
115	De indiener stelt dat in vervolgonderzoek geen aspecten mogen ontbreken die in het huidige planMER onderbelicht zijn gebleven. Dit betreft onder meer het risico op botsingen met grote (solitair en in groepen vliegende) vogels, de aantrekkelijkheid van het beperkingengebied voor roofvogels, seizoensgebonden vogeltrek via de randmeren en de verstoringsgevoeligheid van vogels en andere fauna, waaronder de effecten van piekgeluiden.	Defensie neemt kennis van de zorgen van de indiener. Defensie volgt bij haar werkzaamheden de geldende wet- en regelgeving voor natuur- en soortenbescherming. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht en meegewogen in de afweging van alternatieven. Defensie onderkent dat voor een locatiegerichte en gedetailleerdere beoordeling mogelijk aanvullend onderzoek noodzakelijk kan zijn. In de vervolgfase zal daarom, in overleg met ecologen en het bevoegd gezag, worden beoordeeld of aanvullende onderzoeken of mitigerende maatregelen nodig zijn om een zorgvuldige bescherming van vogels en andere beschermde soorten te borgen. De uitkomsten hiervan worden betrokken bij de verdere planuitwerking en besluitvorming.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
116	De indiener verzoekt om een volledige, gebiedsgerichte cumulatieanalyse uit te voeren van alle defensieactiviteiten op de Veluwe en om de uitkomsten daarvan expliciet te betrekken bij een hernieuwde afweging van zowel de locatie als de omvang van de voorgenomen ontwikkelingen	In de aanvulling op het planMER is reeds een nadere analyse uitgevoerd naar de cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe. Daarin zijn de gezamenlijke effecten van verschillende activiteiten in samenhang beschouwd, zodat inzicht is verkregen in mogelijke stapeling van effecten op de leefomgeving. De uitkomsten van deze cumulatieanalyse zijn betrokken bij de beoordeling van de effecten en de uiteindelijke vaststelling van de aangewezen locaties.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

117	De indiener stelt dat in de effectbeoordeling geen rekening is gehouden met de gehouden dieren in Natuurpark Lelystad, waaronder soorten die vallen onder een dierentuinvergunning, zoals Pater Davidsherten, wisenten en elanden. Hierdoor ontbreekt inzicht in de effecten op deze kwetsbare en unieke diersoorten en kan geen sprake zijn van een volledige en transparante milieueffectrapportage	Het planMER en het Addendum onderzoekt de effecten van het plan op beschermde soorten en rode lijstsoorten. De mogelijke effecten op Natuurpark Lelystad zijn in de aanvulling planMER beschouwd. Soortspecifiek onderzoek die vallen onder de dierentuinvergunning maakt geen onderdeel uit van het planMER en het Addendum.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
118	De indiener stelt dat de Ontwerp-Aanvulling en het planMER onvoldoende inzichtelijk maken waarom en onder welke voorwaarden Natura 2000-gebieden de voorgenomen activiteiten zouden kunnen dragen, hoe verslechtering van natuurwaarden wordt voorkomen, hoe cumulatieve verstoring zich verhoudt tot instandhoudingsdoelstellingen en op welke wijze toekomstige verplichtingen uit de Natuurherstelverordening worden geborgd. De indiener concludeert dat besluitvorming zonder deze samenhangende onderbouwing in strijd is met het voorzorgs- en zorgvuldigheidsbeginsel.	In het planMER Deelrapport behoefte VIII Toename jachtvliegtuigencapaciteit zijn de effecten op soorten per alternatief beoordeeld. Daarnaast is een passende beoordeling opgesteld voor het programma. De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. In de volgende fase wordt dit aandachtspunt nader onderzocht.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
119	De indiener stelt dat kwalitatieve natuur- en watercompensatie een harde randvoorwaarde vormt en dat het behoud van de beschermde natuur die flankerend aan de start- en landingsbaan is gelegen, ook bij uitbreiding, moet worden gewaarborgd.	Defensie begrijpt dat de indiener het belang benadrukt van kwalitatieve natuur- en watercompensatie en het behoud van bestaande, beschermde natuur in de omgeving van Lelystad Airport, waaronder de natuur die flankerend aan de start- en landingsbaan is gelegen. Defensie neemt deze belangen serieus en onderkent dat zij een rol spelen bij de verdere uitwerking van de plannen. Voor de verdere invulling van de behoefte wordt een gebiedsproces ingericht, waarin nadrukkelijk aandacht is voor een zorgvuldige inpassing van de uitbreiding in de omgeving. In dit proces krijgen natuur-, landschaps- en waterbelangen een plek bij de verdere uitwerking van het ontwerp, binnen de geldende wettelijke kaders en procedures.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
120	De indiener verzoekt om bij het uitbreidingsontwerp van Lelystad Airport expliciet rekening te houden met bestaande natuur en het groen-blauwe systeem te borgen. Het integraal	Defensie onderkent het belang dat de indiener hecht aan het behoud van bestaande natuur en het groen-blauwe systeem, waaronder de watergang Meerkoetentocht. Bij de verdere uitwerking van de uitbreiding van Lelystad Airport	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

	opnemen en behouden van de watergang Meerkoetentocht binnen het ontwerp wordt daarbij als een harde randvoorwaarde beschouwd.	wordt rekening gehouden met aanwezige natuurwaarden en waterstructuren. Het uitgangspunt is een zorgvuldige inpassing van de ontwikkeling, waarbij zowel de landschappelijke kwaliteit als de functionele eisen van de luchthaven worden meegewogen. In de vervolgfase wordt het ontwerp nader uitgewerkt en wordt bezien hoe bestaande elementen, zoals de Meerkoetentocht, zo veel mogelijk kunnen worden ingepast of behouden. Hierbij wordt ook gekeken naar de samenhang van het groen-blauwe systeem en de rol die deze structuren vervullen in de omgeving. Op die manier wordt toegewerkt naar een inrichting die zowel recht doet aan de ruimtelijke kwaliteit als aan de noodzakelijke uitbreiding van de luchthaven.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit
121	De indiener geeft mee om een "best-case" route wat betreft de natuur en voorkom lang laagvliegen te onderzoeken.	De concrete uitwerking van vliegroutes vindt plaats in de komende fase. In dat kader wordt het luchtruim- en routeontwerp nader uitgewerkt, waarbij rekening wordt gehouden met verschillende belangen, waaronder veiligheid, operationele eisen en het beperken van hinder en effecten voor de omgeving, waaronder de natuur. Het vermijden van langdurig laagvliegen, het ontzien van geluidsgevoelige gebieden zijn daarbij naast vliegveiligheid en uitvoerbaarheid belangrijke aandachtspunten.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
122	De indiener verzoekt alleen toestemming te verlenen als significante negatieve effecten op natuurwaarden, stilte- en stiltebeleidsgebieden zijn uitgesloten.	Defensie neemt kennis van het verzoek van de indiener om uitsluitend toestemming te verlenen indien significante negatieve effecten op natuurwaarden, stilte- en stiltebeleidsgebieden zijn uitgesloten. Defensie is gehouden aan de geldende wet- en regelgeving op het gebied van natuur- en milieubescherming en dient haar activiteiten binnen deze kaders te realiseren. In het planMER zijn de effecten op natuur en milieu op hoofdlijnen in beeld gebracht en betrokken bij de afweging. In de vervolgfase vindt aanvullend onderzoek plaats. Naar aanleiding van deze onderzoeken worden, waar nodig en mogelijk, passende maatregelen genomen, conform de daarvoor geldende procedures en wettelijke vereisten.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
123	De indiener stelt dat vanuit het perspectief van de landbouw in het planMER en de NPRD geen beoordeling heeft plaatsgevonden van de mogelijke gevolgen voor de akkerbouw en tuinbouw in de omgeving van Lelystad Airport.	Defensie onderkent dat landbouw een relevant thema is binnen het planMER. In het planMER is gekeken naar de aanwezigheid en gemiddelde dichtheid van landbouwfuncties, om een vergelijking te kunnen maken tussen de alternatieven. In de aanvulling en het addendum op het planMER zijn de aanwezige landbouwfuncties in de directe omgeving van Lelystad Airport onderzocht. Defensie heeft daarnaast nadrukkelijk aandacht voor de positie van direct getroffen agrariërs en ondernemingen. Waar sprake is van ingrijpende gevolgen, zet	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Defensie in op het samen met betrokkenen komen tot een nieuw toekomstperspectief, waaronder, waar aan de orde, de verplaatsing van bedrijven naar een nieuwe locatie.		
124	De indiener geeft aan dat de voorgenomen uitbreiding kan leiden tot vogelbeheer en verjaging in een ruime zone rond het vliegveld met gevolgen voor natuur en landbouw en vraagt zich af hoe de omvang, uitvoering, financiering en effecten van deze maatregelen worden uitgewerkt en verantwoord?	Defensie begrijpt de zogen. De fysieke uitbreiding kan aanleiding geven tot aanpassing van het vogelbeheer op en rondom het vliegveld. De maatregelen voor vogelbeheer worden in een vervolgfase nader uitgewerkt.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
125	De indiener maakt zich zorgen over de verstoring van recreatie, rust en het functioneren van verenigingsterreinen door uitbreiding en (militaire) vliegactiviteiten en vraagt zich af op welke wijze deze effecten op recreatieve functies worden beoordeeld en betrokken in de afweging?	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke verstoring. Ook Defensie hecht waarde aan natuur- en recreatiegebieden en aan de beleving daarvan door gebruikers. In het planMER, dat ten grondslag ligt aan de keuze voor de definitief door het kabinet aangewezen locatie, zijn de effecten op natuur en recreatieve functies expliciet betrokken. In het addendum bij het planMER zijn daarnaast de effecten van grondgebonden geluid beoordeeld, waarbij rekening is gehouden met functies in de nabijheid van de verschillende zoekgebieden. Deze inzichten zijn ook betrokken in de besluitvorming van de fysieke uitbreiding.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
126	De indiener geeft aan zorgen te hebben over de omvang en spreiding van geluidhinder en trillingen als gevolg van jachtvliegtuigactiviteiten, mede in relatie tot wonen, werken en gezondheid, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten inzichtelijk worden gemaakt en betrokken bij de besluitvorming?	Defensie begrijpt de zorgen over de omvang en spreiding van geluidhinder en trillingen als gevolg van jachtvliegtuigactiviteiten, mede in relatie tot wonen, werken en gezondheid in de omgeving van Lelystad Airport. In het planMER zijn de effecten van militaire vliegactiviteiten op geluid en trilling onderzocht en betrokken in de afweging om jachtvliegtuigen op Lelystad Airport te stationeren. In het addendum bij het planMER is aanvullend het grondgebonden geluid beoordeeld, waarbij een vergelijking is gemaakt tussen de vier zoekgebieden. Deze beoordeling is gebruikt ter ondersteuning van de afweging voor de fysieke uitbreiding. In de vervolgfase wordt nader gekeken naar de optimalisatie van vliegroutes en naar een goede ruimtelijke inbedding in het gebied, waarbij ook aandacht is voor het beperken van hinder. Deze verdere uitwerking vindt plaats in afstemming met medeoverheden en andere belanghebbenden.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
127	De indiener vraagt in hoeverre militaire systemen van negatieve invloed zijn op GPS, GSM, lasertechnieken, ultrasone sensoren, drones en geautomatiseerde systemen en verzoekt om garanties voor	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend. Voor drones en gps-signalen is de ervaring dat er geen interferentie ontstaat door jachtvliegoperaties. Het gebruik van drones en vergelijkbare systemen kan in bepaalde gebieden mogelijk worden beperkt om de	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	bedrijfs-continuïteit en onafhankelijk onderzoek.	veiligheid van militaire operaties en het luchtruim te waarborgen. Echter daar zijn nu ook al regels voor rondom de luchthavens in Nederland. Niet overal in Nederland mag immers zomaar met drones worden gevlogen, onder meer boven militaire (oefen)terreinen en in gebieden rond luchthavens. Bij de verdere uitwerking van deze ruimtelijke behoefte zal ook de zorg over deze beperkingen meegenomen worden. Defensie streeft naar een goede balans tussen operationele veiligheid en ruimte voor innovatie. Waar beperkingen noodzakelijk zijn, worden deze duidelijk gecommuniceerd en afgestemd met betrokken partijen.		
128	De indiener verzoekt om de ontwikkeling van Zeewolde-Oosterwold en de daaraan gekoppelde woningbouwopgave expliciet te betrekken bij het onderzoek naar de effecten op omwonenden en de leefomgeving.	Het planMER onderzoekt de effecten van jachtvliegtuigen op de omgeving. Toekomstige woningbouwplannen zijn meegenomen bij het thema Rijksraakvlakken. Hier zijn woningbouwontwikkelingen betrokken die binnen de 48 dB-contour van de maximale behoefte vallen. Vanwege de afstand tot het plangebied van Zeewolde-Oosterwold (meer dan 10 km), valt deze ontwikkeling niet binnen het studiegebied. Relevante effecten op deze woningbouwontwikkeling zijn hierdoor niet te verwachten.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
129	De indiener stelt dat verlenging van de start- en landingsbaan alleen mogelijk is binnen de regie en verantwoordelijkheid van Luchthaven Lelystad, mede vanwege de directe gevolgen voor de luchthavenoperatie. Gelet op het civiele karakter van de luchthaven met militair medegebruik acht de indiener grondverwerving ten behoeve van een dergelijke uitbreiding niet logisch of zorgvuldig	Defensie neemt kennis van het standpunt van de indiener en erkent dat dit soort ontwikkelingen alleen mogelijk zijn in nauwe samenwerking met Royal Schiphol Group en Lelystad Airport als eigenaar van de luchthaven. Het uitgangspunt is immers militair medegebruik van de bestaande civiele luchthaven. Op basis van een samenwerkingsovereenkomst waar wederzijdse belangen in worden geborgd, gevolgd door een gebiedsproces bedoeld voor de zorgvuldige inbedding van de uitbreiding van de luchthaven in de bestaande omgeving.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
130	De indiener stelt dat het ruimtegebruik op en rond Lelystad Airport nog niet definitief is uitgewerkt. Waar eerder werd uitgegaan van circa 60–90 hectare extra ruimte, wordt nu gesproken over 150–240 hectare, hetgeen neerkomt op meer dan een verdubbeling. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat de exacte ruimtelijke inpassing, het gebruik van omliggende gronden en de invulling van veiligheids- en obstakelvrije zones nog nader moeten worden onderzocht. De indiener geeft mee dat dit geen detail betreft, maar	Defensie onderkent dat de indiener wijst op de toename van het ruimtebeslag en de onzekerheid over de ruimtelijke inpassing en effecten. In het addendum is toegelicht dat het eerder gehanteerde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare op basis van nader onderzoek is bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	een wezenlijk onderdeel vormt van de locatiekeuze en directe gevolgen heeft voor de eigen gronden en eigendomspositie. De indiener verzoekt daarom expliciet te erkennen dat het ontwerp-voorkeursalternatief een wezenlijke planwijziging vormt ten opzichte van het eerdere beeld en dat besluitvorming prematuur is zolang de effectbeschrijving ontoereikend is en de hieronder genoemde punten niet concreet en locatie-gericht zijn uitgewerkt.	betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet. De effecten van de uitbreiding van de milieuruimte zorgvuldig beoordeeld, passend bij het schaalniveau van het NPRD.		
131	De indiener stelt dat de additionele ruimtebehoefte van Defensie mede kan worden opgevangen door gronden die vrijkomen indien definitief wordt afgezien van de openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. Een deel van deze gronden is verkocht onder een ontbindende voorwaarde en ligt in de directe nabijheid van de luchthaven, waardoor zij bij uitstek geschikt zijn voor defensie gerelateerde functies.	Dit was inderdaad een van de beschreven variabelen waar ten tijde van het ontwerpbesluit nog geen duidelijkheid over kon worden gegeven in afwachting van het kabinetsbesluit over de opening van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. In het huidige coalitieakkoord is afgesproken dat Lelystad Airport in gebruik zal worden genomen voor zowel militair medegebruik als groothandelsverkeer. Mede om die reden is de definitief aangewezen locatie vastgesteld op 240Ha waarvan 40Ha bedoeld is voor de benodigde baanverlenging.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
132	De indiener stelt dat de juridische status van bedrijfswoningen in de omgeving van Lelystad Airport, waaronder de eigen bedrijfswoning, onvoldoende duidelijk is. Onduidelijk is welk normenkader wordt toegepast, onder welke wetgeving de woning valt en welke gevolgen toekomstige normwijzigingen kunnen hebben, waaronder mogelijke beperkingen of amoveren. De indiener acht deze onduidelijkheid onaanvaardbaar en verzoekt om expliciete verduidelijking. De indiener vraagt ook een concrete toelichting op óf en zo ja welke woning- of bedrijfslocaties binnen de 70 Lden-contour volgens Defensie "niet toelaatbaar" zijn en wat dit betekent voor onze woning: blijfrecht, sanering, isolatie, of mogelijke amoveren.	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport en de baanverlenging in zuidwestelijke richting, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
133	De indiener stelt dat voor het biologische akkerbouwbedrijf, dat onder toezicht staat van SKAL Biocontrole, aanvullende risico's bestaan door neerslag van emissies op percelen, mogelijke gevolgen voor certificering en aantasting van de marktpositie. De indiener verzoekt om expliciet aan te geven of en hoe de effecten op biologisch gecertificeerde percelen in het planMER zijn beoordeeld.	Defensie is bekend met de aanwezigheid van meerdere biologische akkerbouwbedrijven in de omgeving. Het planMER heeft allereerst de effecten op luchtkwaliteit in beeld gebracht en getoetst aan de wettelijke normen. De aanwezigheid van landbouwgronden is eveneens in het planMER beschreven. In de volgende fase van de besluitvorming worden deze aspecten in meer detail onderzocht.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
134	De indiener stelt dat de uitbreiding op agrarische gronden vanuit landbouwkundig perspectief als ongewenst wordt beschouwd en verzoekt deze expliciet uit te sluiten van het voorkeursalternatief. De betreffende gronden maken deel uit van werkzame bedrijven en zijn van belang voor de continuïteit van de bedrijfsvoering. Deze effecten zijn in de huidige onderbouwing beperkt expliciet gewogen.	Defensie onderkent de zorgen van de indiener over het verlies van agrarische gronden en de gevolgen voor de bedrijfsvoering en continuïteit van agrarische bedrijven. Bij de afweging in het kader van het NPRD is rekening gehouden met de schaarste en kwaliteit van beschikbare ruimte en de aanwezige functies. In het planMER zijn effecten op landbouw, bedrijven, wonen en natuur betrokken bij de beoordeling van alternatieven. Daarbij is gezocht naar een zo evenwichtig mogelijke inpassing, binnen de randvoorwaarden van de defensieopgave en de noodzakelijke infrastructuur. Uit het addendum blijkt dat uitbreiding van Lelystad Airport in alle onderzochte varianten leidt tot aantasting van bestaande functies, waarbij ook agrarische gronden worden geraakt. Deze effecten zijn daarmee expliciet onderdeel van de afweging geweest. Het volledig uitsluiten van agrarische gronden is niet mogelijk, omdat de beschikbare ruimte rondom de luchthaven beperkt is en uitbreiding zonder gebruik van omliggende gronden niet realiseerbaar is. Defensie onderkent dat dit ingrijpende gevolgen kan hebben voor individuele bedrijven. Daarom wordt ook het gesprek gevoerd met betrokken grond- en/of bedrijfseigenaren en worden er passende maatregelen getroffen, waaronder verwerving op basis van schadeloosstelling en indien van toepassing en waar realistisch mogelijk verplaatsing conform de daarvoor geldende procedures.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
135	De indiener verzoekt het bevoegd gezag om in de verdere uitwerking van het NPRD en de planMER een afzonderlijke, expliciete en toetsbare landbouwparagraaf op te nemen.	Een aparte Landbouweffect-rapportage is geen onderdeel van dit planMER en acht Defensie ook niet nodig. Wel zijn specifieke thema's die gerelateerd zijn aan landbouw onderzocht in het planMER en daarmee reeds onderdeel van het kabinetsbesluit.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

136	De indiener maakt, gelet op het bestaansrecht van het verenigingsterrein de Vrijgaard en het voorgaande, bezwaar tegen de plannen voor fysieke uitbreiding van Lelystad Airport ten behoeve van jachtvliegtuigen, in het bijzonder tegen de keuze voor uitbreiding in zuidwestelijke richting.	Defensie neemt kennis van het bezwaar van de indiener. Defensie begrijpt dat het behoud en bestaansrecht van dit terrein voor de indiener van groot belang zijn.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
137	De indiener stelt dat een groot deel van de aangewezen 150 hectare betrekking heeft op gronden van de RDW en de politie, waarvoor reeds verhuizingsplannen bestaan richting Marknesse, en dat daarnaast lawaai producerende buitensportactiviteiten plaatsvinden. Gelet op het provinciale beleid om dergelijke activiteiten nabij de luchthaven te concentreren, verzoekt de indiener dat voor deze functies een passende alternatieve locatie in de nabijheid van Lelystad Airport wordt gevonden, waarvoor mogelijkheden aanwezig lijken.	Defensie begrijpt het standpunt van de indiener dat een deel van de gewenste uitbreidingsruimte betrekking heeft op gronden waar reeds functies aanwezig zijn, waaronder buitensportactiviteiten, en dat in provinciaal beleid wordt uitgegaan van concentratie van lawaai producerende activiteiten nabij de luchthaven. Defensie neemt kennis van het verzoek om voor deze functies een passend alternatief in de nabijheid van Lelystad Airport te vinden. Defensie richt hiervoor een proces in. In dit proces wordt, in overleg met medeoverheden en betrokken partijen, bezien of en op welke wijze bestaande functies zorgvuldig kunnen worden verplaatst.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
138	De indiener stelt dat uit het aangepaste programma blijkt dat de benodigde uitbreidingsruimte voor Lelystad Airport aanzienlijk groter is dan eerder in het ontwerp-NPRD werd geschetst: circa 150–240 hectare in plaats van 60–90 hectare. Daarmee zal de impact van de toename van het gebruik van jachtvliegtuigen groter zijn dan eerder voorgesteld. De indiener vraagt of deze toegenomen ruimtelijke en milieudruk wordt onderkend en op welke wijze deze effecten concreet en integraal worden betrokken bij de verdere besluitvorming.	Het eerder geraamde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare is met het NPRD bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
139	Om van Lelystad Airport een volwaardige jachtvliegtuiglocatie te maken, moet de locatie uitbreiden. Dit komt neer op 150 hectare: 110 hectare voor militaire infrastructuur en 40 hectare voor verlenging van de start- en landingsbaan. Initieel, in het Ont-	Het eerder geraamde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare is met het NPRD bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	werp-NPRD, was de behoefte van het ruimtebeslag gesteld op 60 tot 90 hectare. De ruimtelijke beslaglegging is dus aanzienlijk meer dan in eerste instantie gedacht en gecommuniceerd. Deze extra ruimte is qua wezenlijke en lokale effecten nog niet onderzocht in het plan-MER. Dit dient nog te gebeuren om een volwaardig inzicht te krijgen in de natuur- en milieueffecten.	de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet.		
140	De indiener stelt dat volgens Defensie een uitbreiding van circa 150 hectare de minimale ruimtebehoefte vormt om de jachtvliegtuigcapaciteit op Lelystad Airport te kunnen realiseren, waarbij zelfs een grotere ruimteclaim de voorkeur zou hebben. In de planvorming is eerder een maximale uitbreiding tot circa 240 hectare overwogen en een verdere uitbreiding in de (nabije) toekomst wordt niet uitgesloten. De indiener geeft mee dat voor met name de direct getroffenen, waaronder personen en bedrijven binnen de 70 dB Lden-contour, het van essentieel belang is dat niet alleen de effecten van de huidige voorgenomen uitbreiding (150 hectare), maar ook van mogelijke toekomstige uitbreidingen tot 240 hectare of meer, op lokaal niveau inzichtelijk worden gemaakt. Dit ontbreekt momenteel en dient alsnog te gebeuren om de cumulatieve natuur- en milieueffecten zorgvuldig te kunnen beoordelen.	Het eerder geraamde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare is met het NPRD bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
141	De indiener vraagt welke concrete gevolgen vogelwerende maatregelen rond Lelystad Airport zullen hebben voor het gebruik van omliggende agrarische percelen. Daarbij is onduidelijk of en in hoeverre het telen van gewassen die vogels aantrekken, zoals grasgroenbemesters of wintertarwe, in de toekomst wordt beperkt of	Defensie is (op dit moment) niet voornemens om vogelwerende maatregelen rondom Lelystad Airport toe te passen. Het beperken van vogelaantrekkende teelt, zoals bijvoorbeeld wintertarwe, is op dit moment nog niet aan de orde. Op de gronden van Defensie/ de overheid kan beperking op teelt wel van toepassing zijn.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	verboden vanwege mogelijke risico's voor F-35-operaties			
142	De indiener wijst erop dat bestaande watergangen en KRW-waterlichamen in en rond het uitbreidingsgebied onvoldoende zijn meegenomen en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat waterkwaliteit, waterhuishouding en KRW-doelen niet worden aangetast?	In de aanvulling planMER NPRD is de aanwezigheid van oppervlaktewaterlichamen rond Lelystad Airport beschreven en meegenomen in de afweging. De Meerkoetentocht en Eendentocht zijn hierin benoemd, maar abusievelijk niet als (onderdeel van) KRW-waterlichaam. De toetsing aan KRW-doelen wordt meegenomen in de verdere besluitvorming voor Lelystad Airport.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
143	De indiener vraagt zich af of onderzoek/maatregelen volstaan om vogels/beschermde soorten (o.a. ganzentrek) te beschermen. Geluid, verstoring, laagvliegroutes en emissies werken door op foerageergebieden, rustgebieden en trekcorridors van vogels die het gehele IJsselmeergebied benutten. Deze systeemwerking ontbreekt in de huidige MER-benadering.	De indiener vraagt of de voorziene onderzoeken en maatregelen voldoende bescherming bieden aan vogels en andere beschermde soorten. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. Het schaalniveau van het onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. In de vervolgfase zal, in overleg met ecologen en bevoegd gezag, worden beoordeeld of aanvullende onderzoeken of maatregelen nodig zijn.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
144	De indiener stelt dat een goede aan- en afvoer van water van voldoende kwaliteit essentieel is voor de agrarische bedrijfsvoering. Bij de inrichting van het terrein voor Defensie-voorzieningen dient hiermee rekening te worden gehouden, zodat negatieve effecten op waterhuishouding en landbouwkundig gebruik worden voorkomen	Water aan- en afvoer zijn op hoofdlijnen betrokken in het planMER en het Addendum. Het schaalniveau van het onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. Water en bodem krijgen nadrukkelijk aandacht bij de verdere planuitwerking en projectrealisatie. Dit gebeurt in het gebiedsproces en in afstemming met betrokken medeoverheden die kennis hebben van het lokale watersysteem.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
145	De indiener verzoekt om op korte termijn afstemming met de betrokken organisaties over de PFOS-verontreiniging in de Meerkoetentocht. Gezien de onzekerheid over de omvang en verspreiding van de verontreiniging acht de indiener een gezamenlijke aanpak noodzakelijk, gericht op zorgvuldig onderzoek en het voorkomen van negatieve effecten op de waterkwaliteit en de omliggende agrarische bedrijven.	Defensie is bekend met de verontreiniging in de Meerkoetentocht. Met het definitief kabinetsbesluit over de benodigde gronden rondom de luchthaven zal het gesprek worden gezocht met belanghebbende partijen over hoe hiermee om te gaan.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
146	De indiener stelt dat in de Nota van Antwoord bij het ontwerp-NPRD is aangegeven dat geen risicoanalyse is uitgevoerd met betrekking tot waterveiligheid en de ligging van Lelystad	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van het NPRD. Ten aanzien van waterveiligheid geldt dat de ligging van Lelystad Airport onder NAP als een	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

	Airport onder NAP in tijden van conflict, omdat dit buiten de scope van het NPRD zou vallen en als gegeven is meegenomen in de besluitvorming. De indiener vraagt waarom deze risico's niet expliciet zijn meegenomen bij de keuze voor Lelystad Airport als locatie voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit.	gegeven is meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit plan-MER beschouwd. Het schaalniveau van dit onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. In de vervolgfase zal dit aspect nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit

5.2 LS-5b Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
147	De indiener verzoekt omwonenden en overheden tijdig en transparant te informeren en te betrekken bij onderzoek en de uitwerking van maatregelen. De indiener vraagt zich ook af hoe de informatievoorziening en participatie van omwonenden, gemeenten en andere bevoegde gezagen wordt ingericht gedurende onderzoek, besluitvorming en uitvoering? Het betrekken van de COVM en het oprichtingen van een omgevingsklankbordgroep worden genoemd.	Met het NPRD heeft Defensie een navolgbaar en transparant proces doorlopen. Omwonenden en overheden zijn daarin uitvoerig betrokken. Defensie blijft gemeenten, omwonenden en andere bevoegde gezagen informeren. De verdere invulling van participatie en informatievoorziening krijgt een plek in de vervolgfase. Defensie maakt gebruik van bestaande overlegstructuren, zoals de Commissie Overleg en Voorlichting Milieu (COVM), waar dat passend is en verkent, in afstemming met betrokken overheden, of aanvullende vormen zoals een omgevingsklankbordgroep meerwaarde hebben.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
148	De indiener geeft aan dat de uitbreiding geen doorgang kan vinden, omdat uit het onderzoek blijkt dat het niet mogelijk is om met behulp van operationele en technische maatregelen de overschrijdingen van de 50 dB zone te verminderen.	ER geldt een geluidzone rondom de vliegbasis Leeuwarden. In het onderzoek is aangegeven dat er mitigerende maatregelen nodig zijn om de uitbreiding binnen de geluidzone in het kader van de Omgevingswet te kunnen laten plaatsvinden. Er is een studie gedaan of dit mogelijk is en de resultaten daaruit zijn positief. Defensie is zich nog aan het beraden om te bepalen welke maatregelen dat moeten zijn. In de vervolgfase worden deze maatregelen verder verkend. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen die erop gericht zijn de omgeving te beschermen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
149	De indiener vraagt om uitleg over het feit dat de grens van 55 dB(A), niet in figuur 3-2 van het Addendum is ingetekend maar wel genoemd wordt in het TNO rapport uit 2014.	In het kader van het planMER Addendum bij het NPRD is voor de drie behoeften voor uitbreiding van de grondgebonden milieuruimte op gelijke wijze in beeld gebracht wat de effecten zijn. Daarbij is aangesloten bij de voor gezoneerde industrieterreinen geldende wettelijke systematiek, waarbij de 50 dB(A)-zone bepalend is. De in het planMER opgenomen resultaten zijn dan ook geen juridisch	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

		bindende resultaten maar geven een eerste beeld van de te verwachten hinder. Dit beeld moet, rekening houdend met de in het NPRD opgenomen voorwaarden, nader gedetailleerd worden bij een vergunningaanvraag die volgt op het NPRD.		
150	De indiener verzoekt om woningen die (extra) geluidbelasting ondervinden binnenshuis voldoende beschermd worden via isolatie en passende beglazing en vraagt zich af op welke wijze wordt vastgesteld welke woningen in aanmerking komen voor (aanvullende) isolatiemaatregelen en hoe dit wordt uitgevoerd?	Defensie begrijpt het verzoek van de indiener om woningen die (extra) geluidbelasting als gevolg van het toename van grondgebonden geluid krijgen binnenshuis goed te beschermen. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen met als doel om de geluidseffecten in de omgeving zoveel als mogelijk te beperken. In deze fase zijn nog geen concrete isolatiemaatregelen vastgesteld, omdat de exacte effecten op individueel woningniveau niet zijn uitgewerkt. In de vervolgfase wordt dit nader onderzocht en wordt vastgesteld of en zo ja welke woningen te maken krijgen met een relevante geluidbelasting. Op basis van dit onderzoek wordt bepaald of en zo ja en welke maatregelen nodig zijn. De uitvoering hiervan vindt plaats conform de geldende wet- en regelgeving en vastgelegde afspraken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
151	De indiener geeft aan dat de noodzaak en onderbouwing van de voorgenomen uitbreiding, waaronder de toename van proefdraaien, onvoldoende inzichtelijk zijn gemaakt, en vraagt zich af op welke wijze nut en noodzaak van deze uitbreiding transparant en deugdelijk worden gemotiveerd?	Deze uitbreiding volgt uit de opgave om de inzetbaarheid en gereedheid van de Krijgsmacht te versterken in een veranderende veiligheidssituatie. Het kabinet heeft vastgesteld dat hiervoor extra ruimte nodig is voor opleiding, training en oefenen. Deze noodzaak en de bijbehorende effecten zijn onderzocht en onderbouwd in het planMER en het Addendum en toegelicht in het NPRD.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
152	De indiener geeft aan dat inzicht in feitelijke geluidsbelasting en effecten voor de omgeving onvoldoende is, en vraagt zich af op welke wijze monitoring, metingen en openbare rapportage van activiteiten en geluidsniveaus worden ingericht en toegankelijk gemaakt?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten op programmaniveau in beeld gebracht op basis van gangbare rekenmethoden. De verdere uitwerking, inclusief eventuele actualisatie van gegevens en nadere onderbouwing, krijgt een plek in de volgende fase. Daarbij werkt Defensie, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale overheden, uit hoe informatie beschikbaar blijft. Ook geeft Defensie regionale overheden inzicht in de modellen die worden gebruikt bij de vergunningverlening en hoe deze worden geactualiseerd.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
153	De indiener vraagt zich af of de passage bij punt 2 van 'Geluid-maatregelen' dat de uitbreiding niet leidt tot nieuwe overschrijding betekent dat er in de huidige situatie al overschrijdingen zijn.	Er zijn in de huidige situatie geen overschrijdingen en Defensie houdt zich aan de bestaande wettelijke kaders en de vergunde geluidsruimte. In het NPRD zijn daarbij randvoorwaarden gesteld om de effecten op de omgeving te beperken. Deze zijn erop gericht dat ook in de toekomstige situatie geen overschrijdingen optreden en dat de bestaande geluidscontour voor grond gebonden geluid niet wordt vergroot.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

154	De indiener geeft aan dat toename van geluid en milieubelasting kan leiden tot economische schade, waardedaling van woningen en bedrijven en aantasting van bedrijfsvoering, en vraagt zich af op welke wijze met deze mogelijke schade rekening wordt gehouden en hoe eventuele compensatie is geregeld?	Defensie spant zich in om (economische) schade voor omwonenden en nabijgelegen ondernemers zo veel mogelijk te beperken, bijvoorbeeld door mitigerende maatregelen te treffen. Mocht er desalniettemin na definitieve besluitvorming en planologische vastlegging van het gebruik schade optreden als gevolg van de toegenomen grondgebonden activiteiten dan kan men een beroep doen op de regeling voor nadeelcompensatie, zoals opgenomen in Titel 4.5 Awb, Afdeling 15.1 Omgevingswet en de Wet luchtvaart.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
155	De indiener wijst erop dat structurele monitoring en toetsing van berekende waarden aan metingen nodig is voor zorgvuldige besluitvorming en vraagt zich af hoe monitoring, rapportage, vergelijking van model en metingen en eventuele bijsturing na besluitvorming wordt geborgd?	In het planMER Addendum zijn de effecten van de uitbreiding van de milieuruimte zorgvuldig beoordeeld, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Daarbij is gebruik gemaakt van gangbare rekenmethoden. Bij vervolgbesluitvorming zal aandacht zijn voor monitoring. De monitoring en naleving worden gecontroleerd door het bevoegd gezag via toezicht en handhaving. Deze monitoring wordt behandeld tijdens de COVM-vergaderingen. Daarnaast zet Defensie zich in om gemeenten inzicht te geven in de gebruikte modellen en berekeningen voor het grondgebonden geluid. Hiermee wordt de transparantie van de gehanteerde uitgangspunten en de beoordeling vergroot. Indien uit monitoring of toezicht blijkt dat nadere maatregelen noodzakelijk zijn, kan het bevoegd gezag hierop acteren binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
156	De indiener geeft aan dat de effecten van voorgenomen geluidsbeperkende maatregelen onvoldoende concreet zijn en vraagt zich af op welke wijze maatregelen (zoals operationele/technische ingrepen en geluidswallen of schermen) worden uitgewerkt, doorgerekend en betrokken bij het borgen van naleving van geldende contouren en normen?	Defensie begrijpt dat de indiener behoefte heeft aan meer duidelijkheid over de uitwerking en effectiviteit van geluidsbeperkende maatregelen. In het planMER Addendum zijn de effecten op hoofdlijnen in beeld gebracht met gangbare rekenmethoden. De verdere uitwerking van maatregelen, zoals operationele en technische ingrepen of fysieke voorzieningen, vindt plaats in de volgende fase. Daarbij werkt Defensie, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale partners, uit concreet hoe maatregelen worden doorgerekend en hoe deze bijdragen aan het naleven van geldende contouren en normen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
157	De indiener vraagt zich af of de gebruikte onderzoeken, rekenmodellen, aannames en onderliggende stukken actueel, representatief en controleerbaar zijn en vraagt zich af hoe onderbouwing, beschikbaarstelling en actualisatie van rapporten, rekenmodellen, onderzoekvarianten en rekenparameters worden geregeld?	Defensie begrijpt dat de indiener zekerheid wil over de kwaliteit en transparantie van de gebruikte onderzoeken en rekenmodellen. In het planMER Addendum zijn actuele en gangbare rekenmethoden, aannames en gegevens gebruikt die passen bij dit type onderzoek. De verdere uitwerking, inclusief eventuele actualisatie van gegevens en nadere onderbouwing, krijgt een plek in de volgende fase. Daarbij werkt Defensie, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale overheden, uit hoe informatie	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

		beschikbaar blijft. Ook geeft Defensie regionale overheden inzicht in de modellen die worden gebruikt bij de vergunningverlening en hoe deze worden geactualiseerd.		
158	De indiener geeft aan dat de voorgenomen uitbreiding vragen oproept en vraagt zich af hoe de effecten op woon- en leefklimaat inzichtelijk worden gemaakt en worden meegewogen?	In het planMER Addendum zijn de effecten op het woon- en leefklimaat in beeld gebracht met behulp van gangbare rekenmethoden. Daarbij is gekeken naar onder meer geluid, luchtkwaliteit en andere relevante omgevingsaspecten. Deze effecten zijn beoordeeld en betrokken bij de integrale afweging die heeft geleid tot het definitieve besluit van het kabinet. Belangrijk voor deze behoefte zijn de randvoorwaarden in het NPRD. Deze hebben als doel om de effecten op de omgeving te beperken. In de vervolgfase vindt verdere uitwerking plaats, waarbij gegevens waar nodig worden geactualiseerd en effecten nader worden geconcretiseerd. Ook worden in deze fase mitigerende maatregelen verder uitgewerkt en getoetst op effectiviteit.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
159	De indiener wijst erop dat de gehanteerde onderzoeken en uitgangspunten in het addendum volgens hen onvolledig, onvoldoende onderbouwd of mogelijk achterhaald zijn, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat de onderzoeken naar de uitbreiding van de milieuruimte gebaseerd zijn op juiste, actuele en volledige uitgangspunten, inclusief een maximale invulling en concrete uitwerking van mitigerende maatregelen?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. In het planMER en het Addendum zijn de effecten in beeld gebracht op basis van actuele en gangbare uitgangspunten en rekenmethoden die aansluiten bij deze fase van besluitvorming. In de vervolgfase vindt verdere uitwerking plaats, waarbij gegevens waar nodig worden geactualiseerd en effecten nader worden geconcretiseerd. Ook worden in deze fase mitigerende maatregelen verder uitgewerkt en getoetst op effectiviteit.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
160	De indiener stelt dat transparantie in informatievoorziening en actieve betrokkenheid van overheden en belanghebbenden bij nadere onderzoeken en besluitvorming onvoldoende is uitgewerkt, en vraagt zich af op welke wijze participatie en transparante communicatie structureel worden geborgd in het vervolgproces?	Defensie begrijpt de wens van de indiener voor transparantie en betrokkenheid bij de verdere uitwerking van de defensieopgaven. In deze vervolgfase werkt Defensie samen met medeoverheden en andere betrokken partijen aan de verdere inrichting, inpassing en realisatie van de behoefte. Defensie borgt participatie en communicatie door per project of gebied een communicatie- en participatieaanpak uit te werken die aansluit bij de aard, impact en fase van het project.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
161	De indiener geeft aan zorgen te hebben over de aantasting van de kwaliteit van de leefomgeving door de voorgenomen plannen, en vraagt zich af hoe deze zorgen in de verdere besluitvorming worden meegewogen? Specifiek wordt gevraagd om bij de locatiekeuze voor het proefdraaien en te nemen	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke aantasting van de leefomgeving en de effecten van geluid op omwonenden. De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. Geluid is een belangrijk aandachtspunt geweest in het planMER en is betrokken bij de afweging die heeft geleid tot het NPRD en het door het kabinet genomen besluit. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

	maatregelen zoveel mogelijk te richten op beperking van geluid in het bewoonde gebied.	om de effecten op de omgeving te beperken, met als uitgangspunt dat hinder voor omwonenden zoveel mogelijk wordt voorkomen. De exacte invulling van het proefdraaien wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken naar de locatie en de inrichting, met als doel de geluidbelasting in bewoonde gebieden zoveel mogelijk te beperken.		
162	De indiener stelt dat gebrekkige communicatie en beperkte transparantie het draagvlak onder omwonenden en overheden onder druk zetten, en vraagt zich af op welke wijze structurele, tijdige en toegankelijke communicatie wordt geborgd?	Defensie begrijpt de wens van de indiener voor transparantie en betrokkenheid bij de verdere uitwerking van de defensieopgaven. In deze vervolgfase werkt Defensie samen met medeoverheden en andere betrokken partijen aan de verdere inrichting, inpassing en realisatie van de behoefte. Defensie borgt participatie en communicatie door per project of gebied een communicatie- en participatieaanpak uit te werken die aansluit bij de aard, impact en fase van het project.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
163	De indiener wijst erop dat uitbreiding van grondgebonden milieuruimte mogelijk samenhangt met een toename van vliegbewegingen, en vraagt zich af op welke wijze deze relatie expliciet wordt onderzocht en gecommuniceerd?	In het luchthavenbesluit van de vliegbasis is de ruimte voor vliegbewegingen vastgelegd. Deze geluidscontouren worden niet vergroot op basis van deze behoefte uit het NPRD. Een toename van grondgebonden activiteiten leidt niet automatisch tot een evenredige toename van vliegbewegingen. In het planMER zijn de milieueffecten van de toename van grondgebonden geluid bekeken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
164	De indiener maakt zich zorgen over dat piekgeluiden en de duur en frequentie van geluidmomenten onvoldoende inzichtelijk zijn en mogelijk gevolgen hebben voor gezondheid en leefkwaliteit en vraagt zich af op welke wijze worden maximale piekniveaus, duur en frequentie in beeld gebracht en meegewogen in de besluitvorming?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. In het planMER en het Addendum zijn de geluidseffecten in beeld gebracht op basis van de wettelijk voorgeschreven rekenmethoden (etmaalwaarde). Deze methode is mede tot stand gekomen op basis van piekgeluid, frequentie en duur van de geluidbronnen. Daarmee wordt de geluidbelasting op de omgeving op een representatieve manier bepaald en betrokken bij de afweging.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
165	De indiener verzoekt dat proefdraaien zo wordt ingericht dat hinder voor omliggende woonkernen zo veel mogelijk wordt beperkt en vraagt zich af op welke wijze locatie, planning, technische uitwerking en het beoogde gebruik van een Ground Runup Enclosure en alternatieve werkwijzen voor proefdraaien worden vastgelegd?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. Geluid is een belangrijk aandachtspunt geweest in het planMER en het Addendum en is betrokken bij de afweging die heeft geleid tot het NPRD en het door het kabinet genomen besluit. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken, met als uitgangspunt dat hinder voor omwonenden zoveel mogelijk wordt voorkomen. De exacte invulling van het proefdraaien wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt gekeken naar de locatie, planning en technische uitvoering, waaronder de mogelijke inzet van voorzieningen zoals een Ground Runup Enclosure en alternatieve werkwijzen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

166	De indiener maakt zich zorgen over dat toename van grondactiviteiten kan leiden tot verslechtering van luchtkwaliteit, geur- en deeltjeshinder en mogelijke gezondheidseffecten en vraagt zich af hoe worden emissies, geur en (ultra)fijnstof onderzocht, gemonitord en betrokken bij de beoordeling en eventuele maatregelen?	In het planMER en het Addendum zijn de emissies naar de lucht, waaronder stikstofdepositie en luchtkwaliteit, passend bij het programmaniveau van het NPRD. Het aspect geur is in dit kader niet afzonderlijk onderzocht, omdat dit geen maatgevend aspect is. In de vervolgfase worden, waar relevant, nadere onderzoeken uitgevoerd naar emissies en luchtkwaliteit, waaronder ook fijnstof en geur. Daarbij wordt aangesloten bij de geldende wet- en regelgeving en de daarvoor voorgeschreven rekenmethoden. Voor monitoring en beoordeling wordt gebruikgemaakt van bestaande meet- en rekenmethoden. Indien uit deze onderzoeken blijkt dat sprake is van relevante effecten op de omgeving of gezondheid, worden passende maatregelen overwogen en vastgelegd in de verdere uitwerking en vergunningverlening.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
167	De indiener maakt zich zorgen over dat (toekomstige) verlichting kan leiden tot lichthinder en verstoring van omgeving en bedrijfsvoering en vraagt zich af op welke wijze worden effecten van bestaande en nieuwe verlichting onderzocht en beperkt?	De baanverlichting maakt onderdeel uit van de verlenging van de secundaire baan. Over deze verlenging heeft het kabinet op 19 december een definitief besluit genomen. In de verdere uitwerking van de plannen wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan een zorgvuldige landschappelijke inpassing, waarbij ook de effecten van verlichting op de omgeving expliciet worden meegewogen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
168	De indiener wijst erop dat diverse technische en operationele maatregelen beschikbaar zijn om grondgebonden geluid te beperken, zoals de Ground Runup Enclosure, proefdraaien in shelters, aarden wallen, absorberende schermen en aangepaste werkwijzen, en vraagt zich af op welke wijze deze maatregelen concreet, toetsbaar en juridisch geborgd worden uitgewerkt en toegepast? Hoe wordt geborgd dat deze voldoen aan de eis tot toepassing van BBT (Best beschikbare techniek)-maatregelen?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. Geluid is een belangrijk aandachtspunt geweest in het planMER en het Addendum en is betrokken bij de afweging die heeft geleid tot het NPRD en het door het kabinet genomen besluit. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken, met als uitgangspunt dat hinder voor omwonenden zoveel mogelijk wordt voorkomen. De exacte invulling van het proefdraaien wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt gekeken naar de locatie, planning en technische uitvoering, waaronder de mogelijke inzet van voorzieningen zoals een Ground Runup Enclosure en alternatieve werkwijzen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
169	De indiener maakt zich zorgen over toename van verstoring en vervuiling van natuur door uitbreiding van de milieuruimte zonder geldige natuurvergunning, en vraagt zich af op welke wijze negatieve effecten op natuur en biodiversiteit worden voorkomen, gemitigeerd of gecompenseerd?	In het planMER en het Addendum zijn gevolgen voor natuur en beschermde gebieden onderzocht en beoordeeld. Deze uitkomsten zijn meegewogen bij het ontwerp NPRD en het door het kabinet genomen voorkeursbesluit. In de volgende fase werkt Defensie de plannen nader uit en wordt beoordeeld of een omgevingsvergunning voor een natura 2000-activiteit/ flora- en fauna-activiteit nodig is natuurvergunning.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

170	De indiener geeft aan dat samenhangende effecten van grondgebonden activiteiten, vliegverkeer en baanverlenging niet integraal zijn beoordeeld en dat cumulatieve belasting onvoldoende inzichtelijk is gemaakt, en vraagt zich af op welke wijze de cumulatie van alle relevante effecten gezamenlijk wordt onderzocht en verantwoord in relatie tot het woon- en leefklimaat?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten van de verschillende activiteiten op hoofdlijnen beoordeeld, inclusief een eerste beschouwing van cumulatieve effecten, passend bij het programmaniveau van het NPRD. Daarbij is onderkend dat de samenhang tussen grondgebonden activiteiten, vliegverkeer en infrastructurele ontwikkelingen, zoals baanverlenging, van belang is voor de uiteindelijke belasting van het woon- en leefklimaat. Omdat het NPRD een strategisch programma is, vindt de integrale en gedetailleerde beoordeling van cumulatieve effecten plaats in de vervolgfase. In deze fase worden locatiegerichte onderzoeken uitgevoerd, waarin alle relevante activiteiten en ontwikkelingen in onderlinge samenhang worden beschouwd.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
171	De indiener stelt dat de uitbreiding van infrastructuur kan leiden tot ingrepen in het bodem- en watersysteem, en vraagt zich af op welke wijze de effecten op waterkwaliteit en -kwantiteit nader worden onderzocht en beoordeeld?	De behoefte voor het intensiveren van grondgebonden gebruik leidt op voorhand niet direct tot een aanpassing van het bodem- en watersysteem. Dit staat toegelicht in paragraaf 3.4.2 van het Addendum NPRD. Voor de volledigheid wordt opgemerkt dat de aanpassingen aan de secundaire baan wel kunnen leiden tot aanpassingen in het bodem- en watersysteem. Deze effecten waren reeds beschreven in planMER deel B en Bijlage A.XIV van het definitieve NPRD.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

5.3 LS-11 Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
172	De indiener geeft aan dat de uitbreiding van schietactiviteiten raakt aan meerdere nationale en regionale beleidsdoelen, waaronder zoetwaterbeschikbaarheid, economie, woningbouw, mobiliteit en luchtvaart, en vraagt zich af hoe deze belangen integraal en in samenhang worden afgewogen binnen de verdere besluitvorming?	Het NPRD geeft de hoofdlijnen van ruimtelijke keuzes weer. Deze zijn vastgesteld na het uitvoeren van een planMER en gesprekken en consultatie van medeoverheden en inwoners. De concrete uitwerking van uitbreidingen wordt in vervolgprocedures onderzocht, waarbij effecten op genoemde maatschappelijke belangen worden meegenomen en afgewogen. Mitigerende maatregelen worden zo nodig toegepast. Per vervolgbesluit wordt een zorgvuldige en transparante belangenafweging gemaakt, waarbij zowel de versterking van de krijgsmacht als andere maatschappelijke doelen in samenhang worden bekeken.	(Rijks)Raakvlakken	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
173	Indiener vraagt zich af op welke wijze de (cumulatieve) effecten volledig, transparant en toetsbaar worden meegenomen in de besluitvorming en planMER-procedure?	Defensie begrijpt de wens van de indiener om de effecten van de voorgenomen activiteiten volledig, transparant en toetsbaar in beeld te brengen. In het planMER zijn de milieueffecten van de voorgenomen keuzes onderzocht, inclusief cumulatieve effecten waar relevant. De onderzoeken en gehanteerde uit-	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

		gangspunten zijn vastgelegd in de planMER en het Addendum. Deze documenten vormen een belangrijke basis voor de besluitvorming en zijn openbaar en toetsbaar. Bij de verdere uitwerking van de maatregelen worden de effecten opnieuw en gedetailleerder onderzocht, conform de geldende wettelijke procedures. Daarmee wordt geborgd dat de besluitvorming plaatsvindt op basis van actuele, transparante en zorgvuldig onderbouwde informatie.		
174	De indiener geeft aan dat sprake is van onzekerheden in gehanteerde onderzoeksmethoden, aannames en juridische systematiek rond geluid en gebruiksruimte, en vraagt zich af hoe deze onzekerheden worden geborgd en gecontroleerd binnen vergunningverlening en naleving?	Onzekerheden worden in de planMER en bij de vergunningverlening respectievelijk expliciet benoemd en waar mogelijk gekwantificeerd. Bij vergunningverlening en naleving worden de gehanteerde normen en uitgangspunten getoetst aan wettelijke kaders en wordt controle uitgevoerd via monitoring en handhaving. Zo wordt geborgd dat zowel de toetsbaarheid als de naleving van wettelijke en milieukundige normen gedurende de uitvoering zorgvuldig worden gewaarborgd.	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
175	De indiener onderschrijft de urgentie en noodzaak van uitbreiding van Defensie en kan zich vinden in de kabinetsbesluiten van 19 december 2025 over de intensivering van het gebruik van de schietterreinen Breezanddijk en Petten. Tegelijkertijd vraagt de indiener nadrukkelijk aandacht voor de impact van deze intensivering op inwoners, ondernemers, recreanten, natuur, stiltegebieden en waterkwaliteit. Met name bestaat zorg over de nog onvoldoende inzichtelijke piekbelasting en trillinghinder als gevolg van een toename van het aantal schoten, het gebruik van zwaarder kaliber en meer schietdagen, in combinatie met hogere geluidsniveaus. Omdat het relevante onderzoek hiernaar nog loopt en essentiële informatie ontbreekt, acht de indiener de huidige zienswijzeprocedure prematuur en gaat zij ervan uit betrokken te worden bij de duiding van de onderzoeksresultaten. De indiener neemt daarom een uitdrukkelijk voorbehoud op voor het bestuurlijk overleg later dit jaar, waarin de	Defensie begrijpt de zorgen van indiener over piekgeluiden en trillinghinder en het feit dat de effecten hiervan ten tijde van het ontwerpbesluit van 19 december 2025 nog niet volledig in beeld waren. Aanvullend op het planMER is Defensie gestart met verdiepend onderzoek naar de effecten van geluid en trillingen. Op basis van het onderzoek is in het NPRD een keuze gemaakt. Op grond van deze inzichten geldt voor de beproevingslocatie Breezanddijk op dit moment geen redenen om het gekozen voorkeursalternatief te wijzigen. Wel zijn op basis van deze inzichten enkele aandachtspunten ten aanzien van piekgeluid en trillingen nader geconcretiseerd in het NPRD. Deze aandachtspunten worden in het vervolgonderzoek verder onderzocht en betrokken bij de verdere planuitwerking en besluitvorming. Met het NPRD wordt geen invulling gegeven aan de toename van het aantal schoten en schietdagen voor de beproevingslocatie Petten Mede op basis van de inzichten voor piekgeluid en trilling. Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. Vanuit het planMER komen op basis van de volledige behoefte significante aandachtspunten naar voren op het gebied van geluid en natuur. Voor wat betreft piekgeluid en trillingshinder is vervolgonderzoek noodzakelijk. Defensie begrijpt het belang dat indiener hecht aan inzicht in deze effecten en aan een goede duiding van de geluidsbelasting op dagen waarop wordt geschoten. Over de wijze waarop deze informatie verder inzichtelijk kan worden gemaakt, is Defensie in gesprek met de betrokken medeoverheden. Een formele terinzagelegging, in navolging op het	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

	uitkomsten van deze onderzoeken worden besproken en gewogen.	ontwerp maakt geen onderdeel uit van de definitieve vaststelling van deze behoeften in het NPRD door het kabinet. De uitkomsten van de lopende onderzoeken worden wel betrokken bij de verdere planuitwerking en de daaropvolgende besluitvorming.		
176	Indiener waardeert het regelmatige en constructieve contact, zowel ambtelijk als bestuurlijk, en benadrukt de urgentie te zien voor meer ruimte en begrijpt dan ook dat de intensiteit van oefeningen toeneemt.	Defensie stelt deze betrokkenheid op prijs. Een open en zorgvuldige uitwisseling van inzichten draagt bij aan een beter begrip van elkaars positie. Defensie blijft in overleg met medeoverheden en regionale partners. Waar nodig worden bestaande contacten verder benut om signalen uit de omgeving tijdig te bespreken. Zo blijft ruimte voor wederzijds begrip en een zorgvuldige afweging bij de verdere uitwerking en uitvoering van het NPRD.	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
177	De indiener geeft mee dat in het Omgevingsloket, in het document Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, paragraaf 11.3.2, een onjuiste kaart is opgenomen.	Defensie erkent een onjuiste kaart te hebben opgenomen in paragraaf 11.3.2 van het NPRD in het Omgevingsloket. Het betreft een fout in de weergave van de kaart. Deze is inmiddels hersteld en de correcte kaart is opgenomen in het document.	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
178	De indiener stelt vragen bij de noodzaak en wijze van het uitvoeren van grootschalige fysieke munitiebeproevingen gezien kosten, technologische ontwikkelingen en mogelijke alternatieven zoals simulatie, en vraagt zich af hoe deze afwegingen zijn gemaakt en onderbouwd in relatie tot de gekozen uitbreidingsvariant?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn verschillende alternatieven onderzocht. Simulaties en andere technologische toepassingen worden waar mogelijk ingezet en dragen bij aan het beperken van de behoefte aan fysieke beproevingen. Tegelijkertijd kunnen zij fysieke beproevingen niet volledig vervangen. Voor het testen, valideren en certificeren van munitie en wapensystemen blijven fysieke beproevingen noodzakelijk om de veiligheid, betrouwbaarheid en operationele inzetbaarheid te kunnen waarborgen. De keuze voor de uitbreidingsvariant is gebaseerd op de operationele behoefte van Defensie, de beschikbare ruimte en de uitkomsten van de uitgevoerde onderzoeken en afwegingen. Deze afweging is beschreven in het Programma Ruimte voor Defensie en de bijbehorende milieubeoordelingen.	Defensie specifiek	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
179	De indiener verzoekt om structurele en transparante communicatie en overleg tussen Defensie, overheden en betrokkenen, onder meer via regionale commissies en duidelijke uitvoeringsspoorboekjes, en vraagt zich af op welke wijze deze samenwerking en informatievoorziening worden ingericht en geborgd tijdens de verdere uitwerking en uitvoering?	Defensie erkent het belang van structurele, transparante communicatie en overleg met overheden en betrokkenen. Tijdens de verdere uitwerking en uitvoering van het NPRD worden regionale overleggen en andere overlegvormen actief ingezet om de samenwerking te waarborgen. Daarnaast worden op verschillende momenten informatieproducten opgesteld, zodat alle betrokkenen tijdig en volledig worden geïnformeerd over plannen, besluiten en monitoring. Het eerste document zullen de roadmaps zijn waar Defensie laat zien hoe men verder gaat met de behoefte. Op deze wijze wordt geborgd dat de communicatie en participatie gedurende de hele planuitvoering structureel, transparant	Defensie specifiek	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

		en toetsbaar plaatsvindt. In de uitvoering zal Defensie zoals eerder toegezegd oefeningen vroegtijdig aankondigen zodat de omgeving hier rekening mee kan houden.		
180	De indiener wijst op mogelijke waardevermindering van onroerend goed en andere economische schade voor bewoners en ondernemers als gevolg van de uitbreiding, en vraagt zich af hoe deze effecten worden betrokken bij besluitvorming en hoe eventuele schadeafhandeling is voorzien?	Defensie streeft er in de eerste plaats naar om effecten op de omgeving zoveel mogelijk te beperken. Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over mogelijke waardevermindering van onroerend goed en economische gevolgen voor bewoners en ondernemers. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Dit betreft een vergoeding voor schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen en die een beperkte groep burgers of bedrijven onevenredig treft, voor zover de schade uitgaat boven het normaal maatschappelijk (ondernemers)risico. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen, na een schadeveroorzakend besluit of handeling dat is genoemd in Afdeling 15.1 van de Omgevingswet een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Dit wordt per geval beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.	Economie en sociaal	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
181	De indiener geeft aan dat mogelijke effecten van schietactiviteiten op bestaande en toekomstige windenergievoorzieningen niet zijn benoemd, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat het functioneren en de ontwikkelruimte van windpark Fryslân niet worden beperkt?	In het kader van het NPRD is aanvullend onderzoek uitgevoerd naar trilling. Daarbij is geen specifiek onderzoek verricht naar de effecten van trillingen op bestaande windturbines of op de ontwikkelmogelijkheden van toekomstige windenergieprojecten. In de vervolgfase zal nader worden bekeken of aanvullende onderzoeken noodzakelijk zijn om eventuele effecten op bestaande en toekomstige windenergievoorzieningen in beeld te brengen en te beoordelen.	Energie	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
182	De indiener geeft aan dat in de huidige onderzoeken onvoldoende inzicht wordt gegeven in de feitelijke geluidbelasting, gehanteerde rekenmethoden, uitgangspunten, maximale en equivalente geluidsniveaus, cumulatie met andere geluidsbronnen en de gevolgen daarvan voor een aanvaardbaar woon- en leefklimaat bij omliggende gevoelige bestemmingen, recreatieterreinen en woonobjecten.	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd dat negatieve geluidseffecten niet uitgesloten kunnen worden, in beide onderzochte scenario's. Tussen het ontwerpbesluit en het definitieve besluit is nog aanvullend trillingonderzoek en onderzoek naar piekgeluiden uitgevoerd. Die resultaten zijn, tezamen met uw zienswijze, opnieuw meegewogen bij de definitieve besluitvorming. In de vervolgfase worden de activiteiten en effecten verder geconcretiseerd en getoetst binnen de geldende wettelijke kaders en de in het NPRD opgenomen randvoorwaarden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
183	De indiener maakt zich zorgen over de bestaande en toenemende geluidsoverlast door schietactiviteiten, de cumulatieve ef-	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over geluidsoverlast, cumulatieve effecten en mogelijke gevolgen voor gezondheid, stress en leefkwaliteit van omwonenden en andere gebruikers van het gebied. Deze effecten zijn in het NPRD	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente

	fecten daarvan en de mogelijke gevolgen voor gezondheid, stress en leefkwaliteit van omwonenden en gebruikers van het gebied, en vraagt zich af hoe deze effecten in samenhang zijn beoordeeld en betrokken bij de afwegingen rond de voorgenomen uitbreiding?	en de bijbehorende planMER betrokken bij de afwegingen. Daarbij is gekeken naar de geluidseffecten van de voorgenomen activiteiten en de gevolgen voor de omgeving. Daarom is in het NPRD vastgehouden aan een maximale geluidsbelasting van 55 dB Bsdan op geluidsgevoelige objecten, hoewel wettelijk een hogere grenswaarde mogelijk zou zijn. Hiermee is bewust gekozen voor een lagere maximale geluidsbelasting dan op grond van de regelgeving mogelijk is. Bij de verdere uitwerking van de plannen worden de effecten op het woon- en leefklimaat nader beoordeeld en waar nodig maatregelen getroffen om negatieve gevolgen voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken.		Súdwest Fryslân
184	De indiener wijst erop dat schietactiviteiten trillingshinder kunnen veroorzaken en zorgen oproepen over mogelijke schade en veiligheidsrisico's voor woningen en recreatieve bebouwing, en vraagt zich af op welke wijze trillingsniveaus worden onderzocht, gemonitord en meegewogen bij vergunningverlening en gebruiksbeperkingen?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over trillingshinder en mogelijke gevolgen voor woningen, recreatieve bebouwing en veiligheid. Bij de voorbereiding van de plannen worden trillingsniveaus onderzocht aan de hand van gangbare rekenmethoden. De resultaten van deze onderzoeken worden betrokken bij de vergunningverlening, planologische inpassing en bij het bepalen van eventuele gebruiksbeperkingen. Op deze wijze wordt geborgd dat trillingshinder, veiligheidsrisico's en mogelijke schade zorgvuldig worden meegewogen en waar nodig door mitigatie- of beheersmaatregelen worden beperkt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
185	De indiener geeft aan dat de schiet- en detonatielocaties grenzen aan stiltegebieden en dat de uitbreiding leidt tot een verslechtering van de geluidssituatie, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat wordt voldaan aan de beschermingsdoelen en zorgplichten voor stiltegebieden bij verdere uitwerking en uitvoering?	Het klopt dat de voorgenomen uitbreiding van schietactiviteiten leidt tot meer geluid, zowel door een toename van het aantal schietdagen (van 60 naar 90 dagen per jaar) als door een hogere geluidbelasting. Deze effecten zijn onderzocht en betrokken bij de afwegingen in het NPRD en de bijbehorende planMER. Ten behoeve van de vervolgbesluitvorming worden de effecten meer in detail onderzocht en worden maatregelen getroffen om negatieve gevolgen te beperken. Daarmee wordt geborgd dat de gevolgen voor stiltegebieden zorgvuldig worden betrokken bij de verdere besluitvorming en uitvoering.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
186	Indiener maakt zich zorgen dat door de vele uitgesloten periodes er tijdens de overgebleven periodes van drie à vier maanden een te grote belasting op de leefomgeving ontstaat.	Defensie erkend dat er rekening zal worden gehouden daar waar het kan met andere belangen waardoor het gebruik zich voornamelijk zal concentreren in bepaalde periodes. De keuze voor een beperkt aantal dagen voor beproevingen is mede ingegeven om de overlast te beperken en zoveel als mogelijk rekening te houden met verschillende andere belangen, zoals natuur en recreatie. Op een groot aantal dagen in het jaar is er daardoor geen sprake van overlast.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
187	Indiener vraagt zich af wat er met munitie gedaan wordt, en of door oefeningen een kans bestaat op	Defensie begrijpt de zorg over munitie en de mogelijkheid dat er resten achterblijven na beproevingen. Op de Breezanddijk vinden beproevingen plaats	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer,

	het aantreffen van achtergelaten oorlogsresten	waarbij munitie wordt verschoten en tot ontploffing komt. Het uitgangspunt is dat munitie volledig detoneert. In de praktijk kan het voorkomen dat een klein deel niet afgaat. Dit worden blindgangers genoemd. Defensie neemt maatregelen om de kans hierop zo klein mogelijk te maken. Vooraf wordt het oefengebied zorgvuldig ingericht. Tijdens en na de beproevingen vindt controle plaats. Ook wordt gewerkt volgens strikte veiligheidsprocedures. Daarnaast wordt bij de verdere uitwerking onderzocht hoe eventuele effecten op de waterkwaliteit kunnen worden voorkomen of beperkt, conform de eisen van de Kaderrichtlijn Water		Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
188	Indiener vraagt betrokken te blijven in de appreciatie van de uitkomsten van de onderzoeken die nog niet afgerond zijn, met name omdat de mate van de piekbelasting en trillingshinder momenteel onbekend zijn.	Defensie begrijpt de wens van de indiener om betrokken te blijven bij de beoordeling van de uitkomsten van de onderzoeken, in het bijzonder ten aanzien van piekgeluid en trillingshinder. Op basis van het onderzoek is in het NPRD een keuze gemaakt. Op grond van deze inzichten geldt voor de beproevingslocatie Breezanddijk op dit moment geen redenen om het gekozen voorkeursalternatief te wijzigen. Wel zijn op basis van deze inzichten enkele aandachtspunten ten aanzien van piekgeluid en trillingen nader geconcretiseerd in het NPRD. Deze aandachtspunten worden in het vervolgonderzoek verder onderzocht en betrokken bij de verdere planuitwerking en besluitvorming. Defensie blijft hierover in gesprek met de betrokken medeoverheden. De resultaten worden betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen en eventuele vervolgbesluiten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
189	Indiener wijst op (beschermde) archeologische resten in het IJsselmeer, en vraagt zich af in hoeverre de oefeningen hier impact op hebben?	In het addendum is beschreven dat er twee scheepswrakken met archeologische waarden in het de bestaande schietsector van Breezanddijk liggen. Bij de verdere uitwerking van de plannen worden de effecten op archeologische waarden betrokken, overeenkomstig de geldende wet- en regelgeving. Indien activiteiten kunnen leiden tot verstoring van bekende of te verwachten archeologische resten, wordt nader onderzoek uitgevoerd en worden zo nodig maatregelen getroffen om deze waarden te beschermen. Op deze wijze wordt geborgd dat archeologische belangen zorgvuldig worden meegewogen in de verdere besluitvorming en uitvoering.	Landschap en erfgoed	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
190	De indiener geeft aan dat de effecten van geluid en trillingen op vogels, zeezoogdieren en andere (onderwater)soorten mogelijk onvoldoende integraal zijn onderzocht, en vraagt zich af hoe deze effecten volledig en gebiedsbreed in beeld worden gebracht?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER, waaronder een passende beoordeling past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER en de passende beoordeling is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd dat negatieve effecten op de door	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

		indieners genoemde soorten niet uitgesloten kunnen worden (zowel op land als op en onder water), en dat vervolgonderzoek nodig is om te bepalen wat de exacte effecten van schietoefeningen voor beschermde diersoorten zijn.		
191	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke significante negatieve effecten op Natura 2000-gebieden door geluid, piekbelasting en cumulatie van activiteiten, en vraagt zich af hoe ecologische drempelwaarden, voortoetsen en mitigerende maatregelen worden toegepast bij de uitbreiding?	De effecten van de voorgenomen activiteiten op beschermde natuurwaarden zijn in het kader van de planMER, waaronder ook een passende beoordeling op hoofdlijnen onderzocht. Hierbij is gekeken naar de mogelijke effecten van onder meer geluid, trillingen en verstoring op beschermde soorten en Natura 2000-gebieden. Ook zijn cumulatieve effecten betrokken voor zover deze op het huidige planniveau in beeld konden worden gebracht. De resultaten van deze onderzoeken zijn meegewogen bij de besluitvorming over het NPRD. Daarbij is geconstateerd dat mogelijke negatieve effecten op natuur een belangrijk aandachtspunt is bij de verdere uitwerking van de plannen. In de vervolgfase zullen, waar wettelijk vereist, nadere ecologische beoordelingen worden uitgevoerd. Daarbij wordt beoordeeld of significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden kunnen optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve effecten te voorkomen, te beperken of te mitigeren.	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
192	De indiener wijst erop dat aanvullend natuuronderzoek nog loopt en dat uitkomsten bepalend zijn voor de beoordeling van effecten en maatregelen, en vraagt zich af hoe deze resultaten worden gedeeld en benut in overleg met medeoverheden?	In de vervolgfase zullen, waar wettelijk vereist, nadere ecologische beoordelingen worden uitgevoerd. Daarbij wordt beoordeeld of significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden kunnen optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve effecten te voorkomen, te beperken of te mitigeren. Defensie blijft hierover in gesprek met de betrokken medeoverheden, zodat de onderzoeksresultaten gezamenlijk kunnen worden besproken en meegewogen bij vervolgbesluiten. Op deze wijze wordt geborgd dat nieuwe inzichten uit de onderzoeken zorgvuldig worden benut in het vervolgproces.	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
193	De indiener geeft aan dat schietactiviteiten leiden tot onzekerheid, veiligheidsgevoel en beperkingen voor recreatie, scheepvaart en andere gebruiksfuncties op het IJsselmeer, en vraagt zich af hoe deze ruimtelijke functies en belangen zijn meegewogen bij de planning, fasering en perioden van de beproevingen?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten op andere gebruikers van het gebied betrokken bij de afwegingen. Daarbij is gekeken naar de gevolgen voor onder meer recreatie en scheepvaart en naar de wijze waarop activiteiten veilig kunnen plaatsvinden. Het aantal dagen waarop schietactiviteiten plaatsvinden blijft beperkt tot een deel van het jaar en buiten deze perioden blijven de betreffende gebieden beschikbaar voor andere functies. Bij de verdere uitwerking van de plannen wordt aandacht besteed aan de planning, fasering en communicatie rondom de activiteiten, zodat hinder en beperkingen voor andere gebruikers van het gebied zoveel mogelijk worden beperkt.	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

194	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke verslechtering van de waterkwaliteit door munitieresten en zeer zorgwekkende stoffen in het IJsselmeer, de verantwoordelijkheid voor opruimen en het behalen van KRW-doelen, en vraagt zich af hoe deze risico's worden beperkt en geborgd in samenhang met bestaand waterkwaliteitsbeleid?	De effecten van de voorgenomen activiteiten op de waterkwaliteit zijn betrokken het planMER en het Addendum dat ten grondslag ligt aan het van het NPRD. Daarbij is ook gekeken naar de relevante wettelijke kaders en beleidsdoelen voor waterkwaliteit, waaronder de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water. Uit de uitgevoerde onderzoeken blijkt dat de voorgenomen activiteiten geen significante negatieve effecten hebben op de waterkwaliteit en ook niet voorkomen dat de KRW-doelen worden behaald. Bij de verdere uitwerking van de plannen blijven mogelijke effecten op de waterkwaliteit onderdeel van de beoordeling. Defensie handelt daarbij overeenkomstig de geldende wet- en regelgeving en blijft hierover in overleg met de betrokken waterbeheerders en medeoverheden. Op deze wijze wordt geborgd dat de waterkwaliteitsbelangen zorgvuldig worden betrokken bij de verdere besluitvorming en uitvoering.	Water	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

5.4 LS-14 Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
195	De indiener wijst erop dat de sociaaleconomische effecten van intensivering, zoals gevolgen voor toerisme, recreatief verblijfsklimaat, investeringszekerheid en werkgelegenheid, onvoldoende inzichtelijk zijn gemaakt en vraagt zich af op welke wijze deze effecten, inclusief seizoensgebonden kwetsbaarheid, worden onderzocht en kenbaar worden meegewogen in de belangenafweging?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten van de voorgenomen ontwikkelingen onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsmatig programma. Daarbij zijn de effecten op de leefomgeving, waaronder mogelijke sociaaleconomische effecten, op hoofdlijnen in beeld gebracht en meegewogen bij de besluitvorming. Het NPRD maakt echter nog geen keuzes over de concrete uitvoering en inrichting van activiteiten. Hierdoor kunnen effecten op lokaal niveau, zoals gevolgen voor afzonderlijke recreatieondernemingen, investeringsbeslissingen, bezoekersaantallen of seizoensgebonden recreatie, op dit moment nog niet volledig worden gekwantificeerd. In de verdere besluitvorming zullen deze belangen worden meegewogen en zal, waar relevant, ook worden ingegaan op de mogelijkheid van schadevergoeding in de vorm van nadeelcompensatie en de daarvoor geldende uitgangspunten.	Algemeen	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
196	De indiener geeft aan dat de voorgenomen activiteiten kunnen raken aan gemeentelijke beleidskaders en andere (rijks)opgaven en vraagt zich af op welke wijze de samenhang met de Ontwikkelvisie Petten en de positionering van de Energy & Health Campus	Defensie onderschrijft het belang van een zorgvuldige afweging van de samenhang met bestaande beleidskaders en gebiedsontwikkelingen, waaronder de Ontwikkelvisie Petten en de ontwikkeling van de Energy & Health Campus. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet	(Rijks)Raakvlakken	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

	kenbaar wordt betrokken in de belangenafweging?	op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiële beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken.		
197	De indiener geeft aan dat betrokken partijen zekerheid willen over ongestoorde bedrijfsvoering en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat de bedrijfsvoering van NRG PALLAS en de Energy & Health Campus nu en in de toekomst niet wordt geschaad door de voorgenomen activiteiten?	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken.	(Rijks)Raakvlakken	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
198	De indiener stelt dat de gehanteerde onderzoeksopzet en beoordelingssystematiek onvoldoende transparant, actueel en wetenschappelijk onderbouwd zijn, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat de besluitvorming steunt op een methodologisch deugdelijk, onafhankelijk en volledig onderbouwd onderzoek?	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.		
199	De indiener geeft aan dat onduidelijkheid bestaat over de geldigheid, inhoud en referentiesituatie van bestaande vergunningen voor het schietterrein, en vraagt zich af op welke wijze helderheid wordt verschaft over de juridische status van vergunningen en de gehanteerde uitgangssituatie voor de beoordeling?	Voor het NPRD is uitgegaan van de op het moment van opstellen geldende vergunde situatie voor de beproevingslocatie Petten. Defensie heeft een vigerende vergunning voor de schietinrichting. Deze vergunning dateert uit 2018 en geeft ruimte voor een vastgesteld aantal schoten, waarbij er hogere waarden op een aantal woningen zijn vastgesteld. Defensie heeft afgelopen jaren nauwelijks gebruik gemaakt van de ruimte in deze vergunning. De aanvullende behoefte is beoordeeld ten opzichte van deze referentiesituatie. Het NPRD wijzigt bestaande vergunningen niet en bevat geen besluit over vergunningverlening. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, hierdoor blijft het huidig gebruik binnen de bestaande vergunning. Indien in een vervolgtraject nadere besluitvorming aan de orde is, zal de dan geldende juridische en feitelijke situatie als uitgangspunt worden gehanteerd. Daarbij wordt transparant gemaakt welke vergunningen, rechten en gebruiksmogelijkheden onderdeel vormen van de referentiesituatie voor de betreffende beoordeling.	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
200	De indiener stelt dat onvoldoende is onderbouwd waarom de beoogde intensivering noodzakelijk en evenredig is en dat alternatieven onvoldoende zijn onderzocht, en vraagt zich af op welke wijze een volwaardig alternatievenonderzoek (met vergelijk tussen andere locaties in Nederland en het buitenland) en evenredigheidstoets wordt uitgevoerd voordat tot besluitvorming wordt overgegaan?	Voor de beproevingslocaties Petten en Breezanddijk geldt dat dit bestaande en unieke locaties zijn waar Defensie, binnen de geldende vergunningen, munitie en wapensystemen kan beproeven. Het testen van munitieartikelen in Nederland is noodzakelijk voor de operationele gereedheid van de krijgsmacht, de veiligheid van militairen en het voldoen aan bondgenootschappelijke verplichtingen. Daarbij is in het planMER beoordeeld of deze behoefte proportioneel is, door de effecten op mens, natuur en milieu inzichtelijk te maken en af te wegen tegen het belang van de activiteit. In het planMER zijn tevens alternatieven onderzocht, waaronder varianten in de invulling en intensiteit van het gebruik van bestaande locaties. Hierbij is ook gekeken naar de mogelijkheid om activiteiten te spreiden of anders te organiseren. Voor deze specifieke testactiviteiten	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		geldt dat uitwijken naar andere locaties, zowel binnen Nederland als in het buitenland, beperkt mogelijk is vanwege de benodigde ruimte, veiligheidszones en beschikbare infrastructuur. De noodzaak van de aanvullende behoefte en de afweging van alternatieven zijn beschreven in de onderliggende onderzoeken bij het NPRD. Het NPRD betreft een beleidsmatig programma en bevat geen besluit over de realisatie van concrete activiteiten. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Indien in een vervolgtraject nadere besluitvorming aan de orde is, zullen de noodzaak, de effecten en eventuele redelijke alternatieven worden beoordeeld op het detailniveau dat past bij het betreffende besluit. Daarbij wordt ook bezien welke alternatieven relevant en realistisch zijn om in de afweging te betrekken. De evenredigheid van een voorgenomen ontwikkeling vormt daarbij onderdeel van de integrale belangenafweging.		
201	Indiener geeft aan dat de reikwijdte van geluid- en hindercontouren onvoldoende concreet zijn uitgewerkt waardoor indiener niet kan beoordelen of ontwikkelingen geraakt worden.	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
202	Indiener komt met voorstel met betrekking tot het seizoen en tijdstip van	Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, hierdoor blijft het	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noord-

	schietoefeningen of wijst op een alternatieve locatie.	huidig gebruik binnen de bestande vergunning. Een eventuele toekomstige uitbreiding van het aantal schoten en schietdagen vraagt om nader onderzoek en een afzonderlijke vergunningprocedure. Daarbij moet onder meer worden aangetoond dat wordt voldaan aan de randvoorwaarden voor geluid, natuur, trillingen en waterkwaliteit. Ook de mogelijke effecten van een toename van 20 naar 45 schietdagen binnen Natura 2000-gebied en de gevolgen voor de instandhoudingsdoelen maken hiervan onderdeel uit. De uitkomsten van deze onderzoeken kunnen van invloed zijn op het toekomstige gebruik. Suggesties met betrekking tot de uitvoering van activiteiten, waaronder de keuze van seizoen, tijdstip of eventuele alternatieve locaties, kunnen bij een dergelijke nadere uitwerking worden betrokken.		zee, gemeente Schagen
203	De indiener verzoekt om onderbouwing en noodzakelijkheid van de oefendagen en schoten, tijdige duidelijkheid over de aard, frequentie, ruimtelijke begrenzing en schietdagen en vraagt zich af op welke wijze een betrouwbare jaarplanning van schietactiviteiten ruim vooraf wordt gepubliceerd en afgestemd met gemeente en recreatieondernemers, inclusief aansluiting op een evenementenagenda?	Het NPRD voorziet voor de beproevingslocatie Petten niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten of het aantal schietdagen per jaar. De operationele behoefte die ten grondslag ligt aan de in het NPRD onderzochte ontwikkelrichting is beschreven en onderbouwd in de bij het NPRD behorende stukken. Vragen over de concrete uitvoering van activiteiten, waaronder de frequentie van gebruik, het aantal schoten en schietdagen, de planning van schietdagen en de afstemming met gemeenten en andere belanghebbenden, maken geen onderdeel uit van het NPRD. Het bestaande vergunde gebruik van de schietfaciliteit blijft ongewijzigd mogelijk. Defensie onderkent het belang van een goede communicatie met de omgeving over het gebruik van de locatie en beziet hoe omwonenden en andere betrokkenen hierover goed geïnformeerd kunnen worden.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
204	De indiener wijst op diverse procedurele en communicatieve tekortkomingen in de informatievoorziening en participatie rond het ontwerp, en vraagt zich af op welke wijze wordt gewaarborgd dat belanghebbenden tijdig, volledig en zorgvuldig worden geïnformeerd en betrokken?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de wettelijke procedures voor kennisgeving, terinzagelegging en het indienen van zienswijzen gevolgd. De ingediende zienswijzen worden betrokken bij de verdere besluitvorming. Indien vervolgprocedures aan de orde zijn, worden deze uitgevoerd conform de dan geldende wettelijke vereisten voor participatie en besluitvorming. Daarbij streeft Defensie ernaar belanghebbenden tijdig en zorgvuldig te informeren over relevante stappen in het proces en hen, waar passend, te betrekken bij de verdere uitwerking.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
205	Indiener vraagt om mitigerende en geluidswerende maatregelen uit te werken om de impact op het achterland te verminderen, en verzoekt het treffen van deze maatregelen mee te nemen in de besluitvorming	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten van de voorgenomen ontwikkelingen op de leefomgeving onderzocht, waaronder de geluidseffecten. Daarbij is ook gekeken naar mogelijkheden om negatieve effecten te voorkomen, te beperken of te mitigeren. Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma en bevat	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		geen besluit over de uitvoering van concrete maatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Defensie heeft ervoor gekozen in de onderzoeken uit te gaan van een situatie zonder vastgelegde aanvullende mitigerende maatregelen. Daarmee wordt een transparant beeld gegeven van de potentiële effecten zoals deze zich in een conservatief scenario kunnen voordoen. De onderzochte effecten zijn vervolgens beoordeeld binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders en vormen de basis voor de afwegingen die in het NPRD zijn gemaakt.		
206	De indiener vraagt naar een reële inschatting van het aantal schietdagen per jaar, en vraagt of er ook een ondergrens voor het aantal schietdagen is	Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Het NPRD beschrijft de ruimtelijke behoefte van Defensie op hoofdlijnen en bevat geen operationele planning of garanties over het feitelijke gebruik van een locatie. Het daadwerkelijke aantal schietdagen kan van jaar tot jaar verschillen en is afhankelijk van onder meer operationele behoeften, testprogramma's en beschikbare capaciteit. Bij de voorbereiding van het NPRD is uitgegaan van de behoefte zoals die door Defensie is vastgesteld. Daarbij is geen ondergrens voor het aantal schietdagen opgenomen. Indien in een vervolgtraject concrete besluiten worden voorbereid, wordt het gebruik van de locatie beoordeeld op het detailniveau dat past bij het betreffende besluit en binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
207	De indiener geeft aan dat in het addendum informatie staat over een onbemand lucht vaartuig, maar dat tijdens de informatiebijeenkomst gesteld is dat er geen drones gebruikt worden tijdens de oefening en vraagt om aanpassing van het addendum hierop	Op dit moment zet Defensie geen onbemande luchtvaartuigen (drones) in bij de beproevingen. Dit komt overeen met de informatie die tijdens de informatiebijeenkomst is verstrekt. Het addendum beschrijft de mogelijke inzet van een onbemand luchtvaartuig als onderdeel van een bredere verkenning van ontwikkelingen die in het kader van het planMER zijn beschouwd. Daarmee is beoogd om een zo volledig mogelijk beeld te geven van activiteiten die relevant kunnen zijn voor de onderzochte effecten. De vermelding van onbemande luchtvaartuigen in het addendum betekent niet dat sprake is van huidig gebruik of dat binnen het NPRD wordt voorzien in de inzet daarvan. Defensie onderschrijft het belang van heldere en consistente communicatie over de inhoud van de onderzoeken en de daarin gehanteerde uitgangspunten. De beschikbare documentatie moet een juist en navolgbaar beeld geven van de activiteiten die binnen de reikwijdte van het NPRD zijn beschouwd. Tegen deze achtergrond ziet Defensie geen aanleiding om het addendum aan te passen, aangezien de beschrijving van	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		onbemande luchtvaartuigen is opgenomen als onderdeel van de onderzochte scenario's en niet als beschrijving van de huidige situatie.		
208	De indiener vraagt om te verduidelijken wat de relatie is tussen de revitalisering en de groei van de beproevingen en geeft aan dat de revitalisering niet door kan gaan zonder besluitvorming over intensivering.	De revitalisering van de beproevingslocatie en de aanvullende behoefte voor intensivering van de beproevingen zijn afzonderlijke trajecten met een eigen doel en besluitvorming. Het NPRD heeft betrekking op de ruimtevraag die voortvloeit uit de aanvullende behoefte van Defensie en vormt geen besluit over de uitvoering van revitaliseringsmaatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Het NPRD legt daarmee ook geen directe koppeling tussen de revitalisering van de locatie en een intensivering van het gebruik. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
209	De indiener benoemt dat er twee opties in het addendum onderzocht zijn en vraagt of Defensie dit betekent dat Defensie één van deze twee opties kiest	In het addendum zijn 2 scenario's onderzocht: een scenario van een maximale geluidbelasting van 55 dB Bsdan en een scenario voor 60 dB Bsdan (maximaal wettelijk toegestaan). Dit onderzoek heeft ertoe geleid dat in het NPRD is besloten om de maximale belasting van 60 dB Bsdan toe te staan voor dit gebied. Wel is er nader onderzoek gedaan naar de geluid en trillingen. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiële beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming. Daarmee wordt invulling	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		gegeven aan de aanvullende behoefte binnen de huidige vergunde gebruiksruimte.		
210	De indiener vraagt naar de relatie tussen het laagvliegoefengebied, andere Defensiebehoeften en het intensiveren van beproevingen, en vraagt of deze activiteiten gelijktijdig plaats kunnen vinden	Het nieuwe laagvlieggebied en het beproevingengebied bij Petten overlappen niet. Activiteiten kunnen dus gelijktijdig plaatsvinden. Voor beide activiteiten geldt dat deze plaatsvinden op een beperkt aantal dagen in het jaar. Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de verschillende ruimtelijke behoeften van Defensie in samenhang beschouwd. De verschillende activiteiten kennen ieder hun eigen operationele randvoorwaarden, veiligheidsvereisten en gebruiksregels. Of activiteiten gelijktijdig kunnen plaatsvinden, is afhankelijk van de aard van de activiteiten, de beschikbare ruimte en de geldende veiligheidsvoorschriften. Het NPRD bevat geen operationele planning van activiteiten. De afstemming van activiteiten vindt plaats binnen de daarvoor geldende procedures en kaders. Indien in een vervolgtraject concrete besluiten worden voorbereid, worden de relevante effecten en eventuele samenloop met andere activiteiten nader beoordeeld op het detailniveau dat past bij het betreffende besluit.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
211	De indiener maakt zich zorgen over omzetderving, annuleringen, extra kosten en mogelijke waardedaling bij kustondernemers als gevolg van schietactiviteiten en vraagt zich af op welke wijze een vooraf kenbare regeling voor aantoonbare economische schade wordt ingericht, inclusief criteria, procedure en monitoring?	Het NPRD bevat geen besluit over concrete activiteiten of de uitvoering daarvan. Er is geen sprake van intensivering of uitbreiding van het gebruik van de beproevingslocatie. Daardoor is op dit moment geen situatie waarin eventuele economische effecten of schade voor individuele ondernemers kunnen worden vastgesteld of beoordeeld. De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD geven inzicht in de mogelijke effecten binnen de reikwijdte van het beleidsprogramma, maar bevatten geen concrete maatregelen of toezeggingen over schadevergoedingen of nadeelcompensatie. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Dit betreft een vergoeding voor schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen en die een beperkte groep burgers of bedrijven onevenredig treft, voor zover de schade uitgaat boven het normaal maatschappelijk (ondernemers)risico. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen, na een schadeveroorzakend besluit of handeling dat is genoemd in Afdeling 15.1 van de Omgevingswet een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Dit wordt per geval beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.	Economie en sociaal	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
212	De indiener wijst erop dat cumulatieve effecten van de schietactiviteiten in samenhang met andere mili-	De effecten in het planMER Addendum zijn afgezet tegen de referentiesituatie, waarin rekening is gehouden met bestaande geluidbronnen in de omgeving.	Economie en sociaal	Petten groei beproevingen Noord-

	taire, recreatieve en economische activiteiten onvoldoende zijn onderzocht, en vraagt zich af op welke wijze deze cumulatieve effecten alsnog integraal en inzichtelijk worden beoordeeld zodat een volledige belangenafweging kan plaatsvinden?	In het planMER en Addendum is cumulatie beoordeeld door de verschillende geluidbronnen van Defensie in samenhang te bezien. Dit leidt niet tot een afzonderlijke rekenkundige cumulatie op de locatie Petten. Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsmatig programma. Daarbij is, waar relevant, rekening gehouden met cumulatieve effecten binnen de reikwijdte van het programma. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten.		zee, gemeente Schagen
213	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling en verminderde verhuurbaarheid van woningen, (vakantie)verblijven of strandpaviljoens door toename van militaire activiteiten, geluid en trillingen en vraagt zich af op welke wijze mogelijke waardevermindering en inkomensschade worden vastgesteld en afgehandeld, inclusief eventuele aanspraken op planschade of nadeelcompensatie?	Het NPRD bevat geen besluit over concrete activiteiten of wijzigingen die rechtstreeks gevolgen hebben voor eigendommen of bedrijfsvoering. Er is geen sprake van intensivering of uitbreiding van de activiteiten op de beproevingslocaties. Daardoor kunnen mogelijke effecten op vastgoedwaarden of inkomsten op dit moment niet worden vastgesteld of beoordeeld. De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD geven inzicht in de mogelijke effecten binnen de reikwijdte van het beleidsprogramma. Eventuele maatregelen of regelingen voor schadevergoeding of nadeelcompensatie maken geen onderdeel uit van het NPRD en kunnen op dit abstractieniveau niet worden ingevuld. In de verdere besluitvorming zullen deze belangen worden meegewogen en zal, waar relevant, ook worden ingegaan op de mogelijkheid van schadevergoeding in de vorm van nadeelcompensatie en de daarvoor geldende uitgangspunten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
214	De indiener wijst erop dat de nabijheid van nucleaire installaties, de grote hoeveelheid werknemers en de kwetsbaarheid van de ondergrond extra risico's kunnen opleveren bij trillingen en aanpalende activiteiten en vraagt zich af op welke wijze deze omgevingsveiligheids- en bodemrisico's, inclusief mogelijke effecten op de HFR-reactor en de Pallas-reactor en geluidsnormen voor de werknemers, worden onderzocht en meegewogen?	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebben-	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		den worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.		
215	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van recreatief ruimtegebruik en rustbeleving door schietactiviteiten, piekgeluid, trillingen en (tijdelijke) ontoegankelijkheid van strand- en duingebied en vraagt zich af op welke wijze deze effecten op recreatie en toegankelijkheid worden beoordeeld en meegenomen bij besluiten over gebruik en eventuele afsluitingen?	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor mogelijke effecten van schietactiviteiten op recreatie, rustbeleving en de toegankelijkheid van strand- en duingebieden. In het planMER zijn de effecten op de leefomgeving onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsmatig programma. Daarbij zijn onder meer effecten van geluid en ruimtegebruik beschouwd. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten of eventuele afsluitingen van gebieden. In het NPRD wordt niet voorzien in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
216	Indiener concludeert dat de intensivering strijdig is met het evenredigheids- en zorgvuldigheidsbeginsel is en wijst op negatieve effecten van impulsgeluid op de volksgezondheid van omwonenden, en vraagt hierbij aandacht voor cumulatieve geluidsbelasting.	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

217	De indiener vraagt om bij uitbreiding een bindend monitorings- en evaluatiekader met structurele metingen van geluid, openbare en periodieke rapportages van geluid en bijsturing waar metingen daar aanleiding toe geven	Defensie waardeert het actief meedenken over het beperken van geluidhinder en het zorgvuldig volgen van effecten in de omgeving. Defensie dient te voldoen aan de vergunningen die zij verleend heeft gekregen door het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag voert controle op de verleende vergunningen. In het geval Defensie een niet-vergunde activiteit onderneemt, wordt hier door het bevoegd gezag op gehandhaafd. Defensie zal dus niet een meetnetwerk aanleggen voor deze locatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
218	De indiener geeft aan dat piekgeluid en trillinghinder belangrijk zijn voor het verwachte effect op de leefomgeving, stelt vast dat het huidige onderzoek onvoldoende concreet is en vraagt om geïnformeerd te worden over nog lopend onderzoek naar piekgeluid en trillinghinder en vraagt resultaten van dit onderzoek te betrekken bij een definitief oordeel over deze behoefte	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
219	De indiener vraagt waarom Defensie niet gekozen heeft om, net als bij Breezanddijk, een maximale waarde van 55 dB Bsdan te hanteren bij Petten	Bij de totstandkoming van het NPRD is per locatie gekeken naar de specifieke kenmerken van het gebied, waaronder de ligging, de aanwezigheid van geluidsgevoelige objecten en de bestaande gebruikssituatie. Op basis hiervan zijn locatiespecifieke randvoorwaarden bepaald. Voor Petten is daarbij uitgegaan van een maximale geluidsbelasting van 60 dB Bsdan op geluidgevoelige objecten. Deze waarde past binnen de geldende wettelijke kaders en is in het NPRD gehanteerd als bovengrens voor de beschouwde ontwikkelrichting. Voor Breezanddijk is, mede gelet op de gebieds-	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		specifieke omstandigheden en afwegingen, gekozen voor een lagere maximale waarde van 55 dB Bsdan. Dit betreft dus een locatiespecifieke keuze en geen generieke norm die voor alle locaties geldt.		
220	De indiener vraagt aandacht voor stiltegebieden in de nabijheid van de schietinrichting (o.a. Zwanenwater) en stelt dat dit aspect negatiever beoordeeld zou moeten worden in het addendum	In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER inclusief het addendum, zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op de leefomgeving en natuur op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarbij zijn ook geluidseffecten en de mogelijke invloed daarvan op omliggende gebieden, waaronder stiltegebieden en andere beschermde gebieden, beschouwd. De resultaten van het planMER en het Addendum geven inzicht in de mogelijke toename van geluidbelasting ten opzichte van de vergunde situatie. Daarbij is geconstateerd dat sprake is van een ruimtelijke verspreiding van geluidseffecten in de omgeving van de beproevingslocatie. Op basis hiervan is in het addendum de beoordeling van effecten op stiltegebieden aangescherpt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
221	De indiener geeft aan dat de effecten op luchtkwaliteit (door verkeersbewegingen en emissies van zeer zorgwekkende stoffen) meegenomen moet worden in de effecten op Natura 2000	In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER zijn de relevante milieueffecten op hoofdlijnen in samenhang beschouwd, inclusief effecten op natuur en beschermde gebieden. Daarbij zijn verschillende emissiebronnen en hun mogelijke invloed op de leefomgeving en natuur betrokken. Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma, waardoor de beoordeling een globaal karakter heeft. Dat betekent dat niet alle locatiespecifieke bijdragen van luchtkwaliteit, waaronder de invloed op Natura 2000-gebieden, in detail zijn uitgewerkt. In de uitgevoerde onderzoeken is op basis van een worstcasescenario beoordeeld of significante negatieve effecten op Natura 2000-gebieden op voorhand kunnen worden uitgesloten. De resultaten van het planMER geven inzicht in de mogelijke effecten binnen de reikwijdte van het NPRD en vormen de basis voor de beleidsmatige afwegingen. Daarbij is de samenhang tussen emissies, waaronder verkeer en (zeer) zorgwekkende stoffen, en natuurwaarden betrokken op het passende abstractieniveau van het programma.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
222	De indiener geeft aan zich zorgen te maken over toename van geluid- en trillinghinder en geeft aan gevolgen voor de woning en leefklimaat te verwachten	Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma en bevat geen besluit over de uitvoering van concrete maatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
223	De indiener vraagt om maatregelen die geluidhinder kunnen beperken, zoals het aanpassen van de schietrichting, het gebruiken van geluidsdempers of het gebruik van geluidafscherming	Defensie waardeert de betrokkenheid bij de leefomgeving om te zoeken naar manieren om geluidhinder te beperken. Defensie neemt deze suggesties serieus en weegt ze zorgvuldig af. Op Petten vinden verschillende typen beproevingen plaats. Deze beproevingen gebeuren binnen een vastgestelde veiligheidszone. Defensie	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		richt deze zone zo in dat de veiligheid van scheepvaart en werkzaamheden in het gebied is gewaarborgd. De richting waarin wordt geschoten hangt samen met deze veiligheidsafspraken en met het type beproeving. Daardoor is het aanpassen van de schietrichting geen mogelijke maatregel die Defensie kan inzetten om geluid te beperken. Defensie zet zich in om geluidhinder zoveel mogelijk te beperken binnen de randvoorwaarden van veiligheid en inzetbaarheid. Daarbij kijkt Defensie steeds welke maatregelen technisch en financieel, haalbaar en doelmatig zijn.		
224	De indiener stelt een vraag over de geluidbelasting op de eigen gevel en geeft aan dat de geluidbelasting op de eigen woning niet goed weergegeven is.	In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER zijn de geluidseffecten op hoofdlijnen onderzocht op het detailniveau dat past bij een strategisch beleidsprogramma. Daarbij is gebruikgemaakt van modelberekeningen om de geluidbelasting in de omgeving van de beproevingslocaties inzichtelijk te maken. Deze berekeningen geven een representatief beeld van de te verwachten geluidcontouren, maar zijn niet bedoeld als exacte weergave van de geluidbelasting op individuele gevels. De gehanteerde methodiek en uitkomsten zijn opgesteld conform de geldende reken- en beoordelingsmethoden en bieden daarmee een navolgbaar en vergelijkbaar beeld van de geluidssituatie op programmaniveau.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
225	De indiener geeft aan dat in de berekeningen niet uitgegaan mag worden van een bestaande situatie waarin geschoten wordt, omdat dit op dit moment niet plaatsvindt. Indiener verzoekt Defensie tevens om duidelijkheid over de bestaande vergunningsruimte te geven.	Defensie beschikt voor de schietinrichting over een vigerende vergunning uit 2018. Deze vergunning biedt ruimte voor een vastgesteld aantal schoten per jaar, waarbij voor een aantal woningen hogere geluidswaarden zijn toegestaan. Van deze vergunde ruimte is in de afgelopen jaren slechts beperkt gebruikgemaakt. De vergunde gebruiksruimte is echter nog steeds beschikbaar en vormt daarmee het uitgangspunt voor de bestaande, rechtmatig vergunde situatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
226	De indiener geeft aan dat er gebruik wordt gemaakt van berekeningen op basis van gegevens die producenten van munitie aanleveren, maar stelt dat juist metingen een inzicht geven in de geluidbelasting	In het NPRD en het planMER wordt gebruikgemaakt van gestandaardiseerde rekenmethoden, zoals vastgelegd in de Omgevingsregeling. Deze landelijke methode, getoetst door deskundige partijen zoals het RIVM en het ministerie van I&W, biedt een uniforme, reproduceerbare en controleerbare manier om geluidseffecten, waaronder schiet- en explosiegeluid, in beeld te brengen. Hiermee kunnen locaties consistent worden vergeleken en besluiten zorgvuldig worden onderbouwd. Metingen kunnen aanvullende informatie geven, vooral voor bestaande situaties. Waar relevant en nodig, kan bij verdere uitwerking of vergunningverlening gebruik worden gemaakt van meetgegevens ter validatie en aanscherping van de berekeningen. Op deze manier wordt geborgd dat zowel	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		berekeningen als metingen bijdragen aan een betrouwbaar beeld van de geluidseffecten.		
227	Indiener geeft aan dat de effectscores in het addendum voor recreatie en natuur onderschat zijn en naar de behoefte van Defensie toegeschreven zijn. Indiener verzoekt de behoefte 'in categorie 4' (te grote effecten op de leefomgeving) te plaatsen.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over de beoordeling van effecten op recreatie en natuur. De effecten in het addendum zijn bepaald op basis van een gestandaardiseerde MER-systematiek en een integrale beoordeling van de effecten op programmaniveau, inclusief een worstcasescenario. Daarbij is erkend dat negatieve effecten kunnen optreden, maar op dit abstractieniveau is geen aanleiding om deze generiek in categorie 4 te plaatsen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
228	De indiener maakt zich zorgen over de toegankelijkheid van recreatieve infrastructuur door zonering en afsluitingen en vraagt zich af op welke wijze de toegankelijkheid van het landschap, waaronder het duinfietspad, wordt betrokken bij besluiten over zonering en eventuele afsluitingen?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de toegankelijkheid van recreatieve infrastructuur, waaronder het duinfietspad, als gevolg van zonering en mogelijke afsluitingen. De voorgenomen behoefte voor beproevingen op de Noordzee leidt niet tot permanente afsluiting van duinfietspaden of de algemene toegankelijkheid van het landschap. Wel kan het voorkomen dat tijdelijke maatregelen worden getroffen, bijvoorbeeld tijdens specifieke beproevingen. De aard, duur en omvang van deze maatregelen zijn afhankelijk van de soort activiteit en de daarbij behorende veiligheidsvereisten.	Landschap en erfgoed	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
229	De indiener geeft aan dat de timing van de schietactiviteiten onvoldoende rekening houdt met broedseizoen, recreatieseizoen en ecologische kwetsbaarheid van het gebied, en vraagt zich af op welke wijze seizoensgebonden beperkingen en tijdsafbakening worden betrokken bij de besluitvorming?	Het NPRD bevat geen besluit over de concrete uitvoering van activiteiten, zoals de planning van schietdagen of de periode waarin activiteiten plaatsvinden. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, hierdoor blijft het huidig gebruik binnen de bestaande vergunning. De ecologische beoordeling die aan het NPRD ten grondslag ligt, is uitgevoerd passend bij het detailniveau van een beleidsprogramma. Daarbij zijn de mogelijke effecten op natuurwaarden en beschermde gebieden onderzocht binnen de reikwijdte van het NPRD.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
230	De indiener wijst erop dat de voorgenomen intensivering van schietactiviteiten plaatsvindt in en nabij meerdere Natura 2000-gebieden en dat significante negatieve effecten op instandhoudingsdoelstellingen niet met zekerheid zijn uitgesloten, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat een volledige, actuele en juridisch houdbare passende beoordeling wordt uitgevoerd waarin alle relevante effecten, inclusief piekgeluid, trillingen en gebiedsspecifieke kenmerken, zijn betrokken?	Met het planMER is ook een passende beoordeling op programmaniveau uitgevoerd. Daarin wordt aangegeven dat er mogelijke effecten zijn op de nabij gelegen Natura 2000-gebieden. Voor Natura 2000-gebieden geldt dat de instandhoudingsdoelstellingen en het verslechteringsverbod moeten worden gerespecteerd. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

231	De indiener geeft aan dat de analyse van effecten op vogels en andere beschermde soorten onvolledig en onvoldoende onderbouwd is, met name ten aanzien van broed-, trek- en rustperioden en soorten buiten de geselecteerde Natura 2000-soorten, en vraagt zich af hoe alsnog een soortenbrede, actuele en locatiespecifieke effectanalyse wordt uitgevoerd die voldoet aan de vereisten van de Vogel- en Habitatrichtlijn?	Defensie begrijpt de zorg van de indiener dat de analyse van effecten op vogels en andere beschermde soorten mogelijk onvolledig is, met name ten aanzien van verschillende gebruiksfasen (broed-, trek- en rustperioden) en soorten buiten de Natura 2000-selectie. Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma en bevat geen besluit over de uitvoering van concrete maatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Het NPRD bevat tevens geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten. Op programmaniveau wordt hiermee geborgd dat natuurwaarden zorgvuldig worden betrokken bij de beleidsmatige afwegingen.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
232	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van een actuele en integrale beoordeling van stikstofdepositie en cumulatieve milieubelasting als gevolg van de voorgenomen activiteiten, en vraagt zich af op welke wijze een volledige stikstofanalyse en cumulatieve toetsing wordt uitgevoerd voor zowel bouw- als gebruiksfase in relatie tot omliggende Natura 2000-gebieden?	Stikstof is een belangrijk natuuraspect voor activiteiten in de duinengebieden van Nederland, en dus ook voor activiteiten in de nabijheid van de schietlocatie Petten. Hoewel verstoring door geluid het maatgevende effect is, is stikstof ook relevant. Naar aanleiding van deze zienswijze wordt dit nader geëxpliciteerd in het definitieve addendum. In het kader van het NPRD en het bijbehorende milieueffectrapport (MER) zijn de milieueffecten op hoofdlijnen onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsprogramma. Daarbij is ook stikstofdepositie als onderdeel van de bredere milieubeoordeling beschouwd, evenals de mogelijke cumulatieve effecten van verschillende bronnen binnen de reikwijdte van het programma.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
233	De indiener geeft aan dat de effecten op Natura 2000-gebieden, beschermde soorten (vogels, zeehonden) onderschat zijn in het addendum, en geeft aan dat deze effecten ertoe leiden dat de behoefte van Defensie niet realiseerbaar is.	Defensie neemt kennis van de zorg van de indiener dat de effecten op Natura 2000-gebieden en beschermde soorten, waaronder vogels en zeehonden, mogelijk zijn onderschat in het addendum, en de vraag of de voorgenomen behoefte daarmee realiseerbaar is. In het kader van het NPRD en het bijbehorende Plan-MER, inclusief het addendum, zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op natuur en beschermde gebieden op hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij het detailniveau van een strategisch beleidsprogramma. Daarbij zijn ook effecten op relevante soorten, waaronder vogels en zeehonden, meegenomen binnen de beschikbare gegevens en gehanteerde beoordelingskaders. Het addendum bevat een actualisatie en aanscherping van de effectbeoordeling op basis van de ingediende zienswijzen. Daaruit volgt een nadere duiding van mogelijke effecten. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten en voorziet niet in een intensivering van het gebruik van de beproevingslocaties. De beoordeling op programmaniveau is gericht op het in beeld brengen van effecten en het ondersteunen van de	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		integrale beleidsmatige afweging, waarbij natuurwaarden en beschermde soorten expliciet zijn betrokken.		
234	De indiener benadrukt dat de schietoefeningen impact kunnen hebben op onderwaterleven, en geeft aan dat dit niet onderzocht is in het addendum.	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor mogelijke effecten van schietactiviteiten op het onderwaterleven. In planMER en het addendum zijn de effecten van detonaties op of vlak boven water op hoofdlijnen onderzocht, passend bij het detailniveau van een beleidsprogramma. In het planMER is hierover informatie opgenomen, en naar aanleiding van de ingediende zienswijzen is dit in het definitieve addendum explicieter toegelicht. Ten behoeve van de vervolgbesluitvorming zullen de effecten meer in detail moeten worden onderzocht en – waar nodig en mogelijk – maatregelen getroffen om negatieve gevolgen te beperken.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
235	De indiener vraagt aandacht voor Natura 2000-gebied het Zwanenwater en stelt dat dit aspect voor dit gebied negatiever beoordeeld zou moeten worden in het addendum	In algemene zin is in het addendum geconcludeerd dat de behoefte in potentie negatief uitpakt voor Natura 2000-gebieden. Hierin is primair gefocust op de meest nabijgelegen gebieden, maar ook binnen het Zwanenwater is sprake van een toename van de geluidbelasting (in beide scenario's). Dit wordt naar aanleiding van deze zienswijze nader geëxpliciteerd in het definitieve addendum.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
236	De indiener maakt zich zorgen over de samenloop van schietactiviteiten met perioden van piekdrukte in recreatie en verblijfstoerisme en vraagt zich af op welke wijze bij de planning van schietactiviteiten rekening wordt gehouden met de seizoensgebonden recreatieve functie van de kustzone (bijv. april–oktober of 15 maart–15 oktober) en vraagt om geïnformeerd te worden over planningen van schietactiviteiten?	Het NPRD is een beleidsprogramma en bevat geen operationele planning van schietactiviteiten. Defensie spant zich er wel voor in om activiteiten zoveel mogelijk buiten kwetsbare perioden te plannen. De uitvoering van activiteiten vindt plaats binnen de geldende operationele, veiligheids- en wettelijke kaders, waarbij, waar relevant, rekening wordt gehouden met de omgeving en het gebruik van het gebied door andere functies. Defensie blijft zich inzetten om omwonenden, gebruikers van het gebied en andere belanghebbenden tijdig en zorgvuldig te informeren over activiteiten die gevolgen kunnen hebben voor de omgeving.	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
237	De indiener geeft aan dat mogelijke effecten op waterkwaliteit en mariene ecologie, zoals ophoping van zware metalen, fijnstof, bioaccumulatie, effecten op visserij en monitoring van blindgangers, onvoldoende zijn onderzocht en vraagt zich af op welke wijze deze effecten worden onderzocht en getoetst, waaronder aan de Kaderrichtlijn Water?	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor mogelijke effecten van schietactiviteiten op de waterkwaliteit en mariene ecologie, waaronder effecten van munitieresten, zware metalen, fijnstof, bioaccumulatie, visserij en blindgangers. In het addendum zijn deze effecten op hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij het detailniveau van het beleidsprogramma. Vanuit een worstcase-scenario is geconcludeerd dat munitieresten in potentie kunnen bijdragen aan een verslechtering van de oppervlaktewaterkwaliteit van de Noordzee. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten. De genoemde aandachtspunten worden meegenomen in de verdere uitwerking van	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		de opgaven uit het NPRD. Daarbij worden relevante effecten op waterkwaliteit, mariene ecologie en gebruiksfuncties zoals visserij onderzocht en beoordeeld conform de geldende wettelijke kaders en beoordelingsmethoden, waaronder voor zover relevant de Kaderrichtlijn Water. De resultaten van deze onderzoeken worden betrokken bij de integrale belangenafweging en besluitvorming.		
238	Indiener geeft aan dat in het gebied een recreatief bestemmingsplan geldt en dat de onderbouwing hierdoor onvoldoende gemotiveerd en daarmee ontoereikend is, en vraagt dit bestemmingsplan te erkennen en juridisch te borgen	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor de aanwezigheid van een recreatieve bestemming in het gebied en verzoekt deze belangen te erkennen en mee te wegen. Bij de voorbereiding van het NPRD is rekening gehouden met bestaande functies en belangen in de omgeving. Het NPRD is een beleidsprogramma en wijzigt geen bestemmingsplannen als onderdeel van het tijdelijke deel van het omgevingsplan of andere planologische regelingen. Het programma bevat daarom geen juridisch bindende regeling voor individuele gronden of functies. De effecten op recreatieve functies zijn op hoofdlijnen in beeld gebracht op het detailniveau dat past bij een strategisch beleidsprogramma. Daarbij is rekening gehouden met de aanwezigheid van bestaande gebruiksfuncties in het gebied. Het NPRD voorziet niet in een intensivering van het gebruik van de beproevingslocatie. De genoemde recreatieve bestemming en de daaraan verbonden belangen zijn betrokken binnen de integrale beleidsmatige afweging van het NPRD, passend bij het abstractieniveau van het programma.	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
239	De indiener geeft aan dat de gemeente werkt met een voorkeursgrenswaarde van 50 dB Bsdan en vraagt of maatregelen die Defensie gaat treffen om de geluidhinder te beperken impact hebben op het lopende project van nieuwbouw.	Defensie heeft begrip voor de wens van de gemeente om te werken met een voorkeursgrenswaarde van 50 dB Bsdan. Voor de behoefte Petten wordt door Defensie uitgegaan van een maximale gemiddelde geluidbelasting van 60 dB Bsdan. Deze waarde is vergelijkbaar met de gemiddelde geluidsniveaus op het Infanterie Schietkamp De Harskamp en het Artillerie Schietkamp 't Harde. Waar mogelijk worden mitigerende maatregelen toegepast om hinder en impact op de omgeving te beperken. Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten van de voorgenomen ontwikkelingen, waaronder geluidseffecten, op hoofdlijnen in beeld gebracht. Het NPRD is een beleidsmatig programma en bevat geen besluit over concrete maatregelen of ruimtelijke ontwikkelingen. Daarom worden op basis van het NPRD geen uitspraken gedaan over de gevolgen voor individuele bouwprojecten of ruimtelijke initiatieven. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. De resultaten van de onderzoeken vormen de basis voor de be-	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		leidsmatige afweging binnen het programma en geven inzicht in de bandbreedte van mogelijke geluidseffecten binnen de gehanteerde uitgangspunten.		
240	De indiener geeft aan dat er geen rekening is gehouden met effecten van zware metalen op de waterkwaliteit en visserij	In het planMER en het addendum zijn de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen op hoofdlijnen onderzocht, passend bij het detailniveau van een beleidsmatig programma. Daarbij zijn onder meer effecten op water(kwaliteit), visserij, natuur en de leefomgeving beschouwd. De effecten op de waterkwaliteit binnen de schietsector en op de visserij zijn daarbij als licht negatief beoordeeld. Om die reden is waterkwaliteit in het NPRD als aandachtspunt voor de vervolgprocedures benoemd.	Water	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

5.5 LS-23 Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
241	De indiener geeft aan dat live firing leidt tot impulsieve en herhaalde geluidsprikkels die niet zichtbaar worden in gemiddelden en vraagt zich af op welke wijze piek, herhaling en tijdvensters expliciet zijn beoordeeld.	In het planMER is de behoefte afgebakend tussen de 11 tot 15 dagen per jaar. Op die dagen kunnen er maximaal 22 schietoefeningen worden uitgevoerd. Iedere schietoefening duurt hooguit anderhalf uur. In totaal is ruimte vergund voor 54.490 schoten, waarvan circa 50% plaatsvindt in de avondperiode (18.00–22.30 uur). Bij de beoordeling van geluid is gebruikgemaakt van een rekenmethode die specifiek is afgestemd op het impulsieve karakter van schietgeluid. Daarbij wordt uitgegaan van het geluidexpositieniveau (LAE) van afzonderlijke schoten, waarin juist de piekbelasting per knal centraal staat. Bovendien wordt een toeslag van 12 dB toegepast voor het impulsachtige karakter en een aanvullende correctie voor laagfrequent geluid. Ook de herhaling en het tijdstip van optreden worden expliciet meegewogen: voor geluid in de avond- en nachtperiode worden aanvullende toeslagen gehanteerd van respectievelijk +5 en +10 dB. Daarmee wordt rekening gehouden met de verhoogde hinderbeleving in deze gevoelige periodes.	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
242	De indiener vraagt hoe Defensie de totale hoeveelheid helikoptervliegbewegingen – inclusief nachtelijke lage vliegroutes richting Deelen – gaat meenemen in het besluit, en op welke wijze Defensie gaat voorkomen dat de overlast onevenredig op Otterlo neerkomt, bijvoorbeeld	De voorgenomen helikopterbewegingen blijven binnen de geldende regelgeving, waaronder de Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters voor het Infanterie Schietkamp Harskamp en de regels voor VFR-nachtvluchten en minimale vlieghoogten. Daarbij streeft Defensie ernaar hinder voor de omgeving zoveel mogelijk te voorkomen en waar mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3-

	door alternatieve aanvliegroutes of verplaatsing van nachtelijke oefeningen richting de Ginkelse Heide te onderzoeken.			en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
243	De indiener vraagt of Defensie bereid is schietactiviteiten en helikopterbewegingen uitsluitend tussen zonsopkomst en zonsondergang te laten plaatsvinden, aangezien deze in de avond en nacht als aanzienlijk hinderlijker worden ervaren.	De Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters voor het Infanterie Schietkamp Harskamp stelt grenzen aan het gebruik van helikopters. Zo vinden geen vluchten plaats tussen 00.00 uur en het begin van de uniforme daglichtperiode. Daarnaast wordt niet gevlogen op vrijdagen na 16.00 uur en niet in het weekend of op feestdagen. Binnen deze kaders streeft Defensie ernaar de hinder voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
244	De indiener maakt zich zorgen over waardevermindering van de woning en aantasting van woon- en veiligheidsbeleving door uitbreiding van activiteiten en vraagt zich af op welke wijze deze effecten zijn meegewogen en beoordeeld in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over mogelijke waardevermindering en de aantasting van de woon- en veiligheidsbeleving. Bij de besluitvorming worden dergelijke effecten betrokken. Daarbij wordt bezien of de beoogde activiteiten passen binnen de aanvaardbare normen. Indien een besluit van de overheid desalniettemin leidt tot aantoonbare, onevenredige schade voor individuele belanghebbenden, kan eventueel een verzoek worden gedaan om nadeelcompensatie. Dit betreft een vergoeding voor schade als gevolg van rechtmatig overheidshandelen die burgers of bedrijven disproportioneel treft in vergelijking met anderen. Een dergelijk verzoek kan worden ingediend bij het bevoegd gezag nadat een schadeveroorzakend besluit is genomen, bijvoorbeeld een omgevingsvergunning die wordt verleend. Het NPRD is geen schadeveroorzakend besluit.	Economie en sociaal	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
245	De indiener wijst erop dat uitbreiding van helikopteractiviteiten gevolgen heeft voor het gedeelde luchtruim en vraagt zich af op welke wijze omgevingsveiligheid en afstemming met civiele luchtvaartpartijen worden geborgd.	Het uitbreiden van de helikopteractiviteiten past binnen het huidige stelsel aan luchtvaart wet- en regelgeving en militaire luchtvaarteisen. Deze hebben o.a. tot doel de vliegveiligheid en een veilige vluchtuitvoering te waarborgen. De in het NPRD opgenomen behoefte leidt niet tot aanvullende of verruimde wettelijke gebruiksruimte voor helikopteroperaties. Daar waar sprake is van oefenscenario's die potentieel meer risico met zich meebrengen voor het overige luchtverkeer heeft Defensie de mogelijkheid om gebruik te maken van militaire oefengebieden of het instellen van een tijdelijk gebied met beperkingen. In deze gebieden is burgerluchtvaart verboden dan wel aan voorwaarden verbonden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

246	De indiener maakt zich zorgen over toename van brand- en veiligheidsrisico's door schiet- en vliegactiviteiten en vraagt zich af hoe deze risico's zijn betrokken in de beoordeling van de leefomgeving.	Oefeningen vinden plaats volgens strikte procedures en binnen bestaande, veilige kaders. Defensie onderhoudt hierover nauw contact met de Veiligheidsregio en de Brandweer. Het Infanterie Schietkamp heeft hierin veel ervaring en beschikt over een gespecialiseerde brandweereenheid. Maatregelen worden continu afgestemd op activiteit en omstandigheden, zodat risico's voor de omgeving beheerst blijven. Hierover staat Defensie in nauw contact met de Veiligheidsregio en de Brandweer.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
247	De indiener wijst erop dat beoordelingen in het addendum afwijken van eerdere planMER's en vraagt zich af op welke wijze geluid-, trillings- en luchtkwaliteitskaders zijn onderbouwd.	In het planMER, d.d. mei 2025, was nog niet rekenkundig in beeld gebracht wat de effecten op de leefomgeving zou zijn. In het Addendum zijn berekeningen toegevoegd van de te verwachten geluidproductie. Om deze reden is er aanleiding geweest om de worstcase beoordelingen uit het planMER te herzien. Luchtkwaliteit is in het planMER beoordeeld. Het thema trilling is mede op basis van zienswijzen aangevuld aan het beoordelingskader voor deze behoefte.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
248	De indiener vraagt hoe Defensie de verdere toename van geluidsbelasting en trillingen voor omwonenden – die in korte tijd worden geconfronteerd met een verdubbeling van het aantal schoten en extra geluid van helikopters en andere activiteiten – gaat beperken en welke maatregelen worden genomen om de al zwaar belaste omgeving rond Hoenderloo en Harskamp te ontzien.	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van geluidsbelasting en trillingen in een omgeving die al intensief wordt gebruikt, zoals rond Hoenderloo en Harskamp. De stapeling van activiteiten kan de leefkwaliteit onder druk zetten en vraagt om zorgvuldige afweging. In het planMER zijn de effecten van schietactiviteiten, helikopters en andere militaire activiteiten op hoofdlijnen onderzocht. Daarbij is gekeken naar geluid en trillingen en naar de belasting van de omgeving. Defensie kent in de praktijk al veel beperkende maatregelen om hinder te beperken. Oefeningen worden gepland met aandacht voor de omgeving, en waar nodig wordt gewerkt met spreiding in tijd en locatie. Tegelijk is enige mate van geluid en trillingen door de lucht niet geheel te voorkomen, gezien de taakstelling en opleidingsbehoefte van de Krijgsmacht. Na afronding van het NPRD-proces wordt deze ruimtebehoefte verder uitgewerkt. In dat proces wordt samen met gemeenten, provincies en andere regionale partners concreet gekeken hoe activiteiten kunnen worden ingepast en welke aanvullende maatregelen nodig zijn om de omgeving te ontzien. Zo wordt gezocht naar een zorgvul-	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

		dige balans tussen noodzakelijke militaire training en de leefkwaliteit van omwonenden.		
249	De indiener vraagt waarom Defensie het aspect veiligheid als neutraal (0) beoordeelt terwijl de voorgenomen uitbreiding buiten het ISK-terrein plaatsvindt en de beoordeling uitsluitend ingaat op veiligheid op het ISK zelf. De aanwezigheid van nabijgelegen woningen en andere veiligheidsrelevante factoren buiten het terrein zijn niet meegenomen, waardoor de beoordeling onvolledig is.	De beoordeling van veiligheid is gebaseerd op het feit dat de voorgenomen schiet- en vliegbewegingen plaatsvinden binnen bestaande, aangewezen gebieden: het ISK-terrein voor schietactiviteiten en het bestaande luchtruim (EHR-09) voor vliegactiviteiten. Binnen deze zones zijn dergelijke activiteiten reeds toegestaan en gelden strikte veiligheidskaders. Omdat de aard en ligging van de activiteiten binnen deze bestaande kaders past, is het effect op veiligheid op programmaniveau als neutraal beoordeeld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
250	De indiener vraagt hoe Defensie kan stellen dat de uitbreiding niet leidt tot aanvullende lichtbelasting, terwijl de huidige vliegbewegingen duidelijk waarneembare lichtemissie veroorzaken die afsteekt tegen de donkere hemel. De indiener verzoekt om een onderbouwing van de conclusie dat het aspect licht als neutraal (0) is beoordeeld.	Het voorgenomen gebruik met helikopters past binnen het bestaande toestemmingenkader voor het ISK. Om die reden is het aspect licht als neutraal (0) beoordeeld. Het aspect verandert niet/weinig ten opzichte van wat nu al is toegestaan. Als gevolg van het toegenomen gebruik kan echter feitelijk wel lichtbeleving toenemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
251	De indiener stelt dat het aspect geluidhinder in het huidige addendum als neutraal (0) is beoordeeld, terwijl dit in het planMER uit 2025 nog als negatief werd aangemerkt vanwege een verwachte toename van geluid- en trillingshinder voor omwonenden. In het addendum wordt nu gesteld dat zowel schietgeluid als vlieggeluid binnen de geldende kaders blijft, zonder dat duidelijk wordt welke kaders dit betreft en hoe deze conclusie is onderbouwd. De indiener verzoekt om het addendum op dit punt aan te vullen met een expliciete toelichting op de gehanteerde normen en de daaraan ten grondslag liggende beoordeling.	Het planMER, d.d. mei 2025, ging vanuit een worst-case benadering uit van een mogelijk negatief effect voor geluid. Op dat moment was nog niet precies bekend wat de geluidseffecten van de vliegoefeningen zouden zijn. Deze effecten waren nog niet in cijfers uitgewerkt. Na berekening van deze geluidseffecten blijkt dat deze vallen binnen de bestaande regeling. Dit leidt daarom niet tot een verslechterde situatie. Deze regeling is genoemd in het addendum en betreft de "Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters boven het Infanterie Schietkamp Harskamp". Deze reactie, welke onderdeel is van het vaststellingsbesluit van het NPRD addendum, geldt als de nadere onderbouwing waar indiener om heeft verzocht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

5.6 LS-24 Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
252	De indiener wijst erop dat toename van stikstofuitstoot, geluid en natuurdruk door intensivering van Defensie-activiteiten kan leiden tot verdere aantasting van natuurwaarden en tot afwenteling van beperkingen op omwonenden en andere maatschappelijke opgaven, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat stikstof- en natuurbelasting niet toenemen en niet onevenredig worden afgewenteld op omgeving en andere rijksopgaven?	De effecten op stikstof, geluid en natuur zijn in het planMER en de passende beoordeling (inclusief aanvulling en addendum) op hoofdlijnen beoordeeld. In de vervolgfase (vergunningverlening) volgt aanvullend onderzoek. Het ISK ligt in een Natura 2000-gebied. Uit de onderzoeken blijkt dat de intensivering van het aantal schoten mogelijk kan leiden tot extra verstoring van beschermde diersoorten. Dit is daarom een belangrijk aandachtspunt voor de verdere uitwerking. In de vervolgprocedures wordt beoordeeld welke effecten daadwerkelijk optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve gevolgen te voorkomen, te beperken of te compenseren. Defensie stemt daarbij af met andere overheden en bevoegde gezagen, zodat effecten op natuur, de omgeving en andere ruimtelijke opgaven zorgvuldig worden meegewogen.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
253	De indiener vraagt hoe Defensie bij de praktische realisatie van de gekozen uitbreidingen gaat voorkomen dat de uitbreiding van activiteiten leidt tot afwenteling van effecten of uitvoeringslasten op andere gebiedsopgaven, en hoe de aangekondigde bestuurlijke afspraken (o.a. over natuur, stikstof en deze specifieke locatie) hierin worden geborgd.	De effecten op stikstof, geluid en natuur zijn in het planMER en de passende beoordeling (inclusief aanvulling en addendum) op hoofdlijnen beoordeeld. In de vervolgfase (vergunningverlening) volgt aanvullend onderzoek. Het ISK ligt in een Natura 2000-gebied. Uit de onderzoeken blijkt dat de intensivering van het aantal schoten mogelijk kan leiden tot extra verstoring van beschermde diersoorten. Dit is daarom een belangrijk aandachtspunt voor de verdere uitwerking. In de vervolgprocedures wordt beoordeeld welke effecten daadwerkelijk optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve gevolgen te voorkomen, te beperken of te compenseren. Defensie stemt daarbij af met andere overheden en bevoegde gezagen, zodat effecten op natuur, de omgeving en andere ruimtelijke opgaven zorgvuldig worden meegewogen.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
254	De indiener vraagt hoe Defensie de op handen zijnde bestuurlijke afspraken tussen provincie en Defensie over de impact op natuur en wonen gaat integreren in de uitvoeringsstrategie voor het ISK.	De geldende bestuurlijke afspraken tussen provincie en Defensie vormen een belangrijk uitgangspunt voor de uitvoeringsstrategie van het ISK. Defensie integreert deze afspraken zorgvuldig in haar plannen en in nauwe afstemming met de provincie en andere betrokken overheden concreet uit te werken, zodat effecten op natuur en wonen goed worden meegewogen en geborgd in de uitvoering.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
255	De indiener vraagt hoe Defensie in de nota van antwoord gaat aangeven op	In deze nota van antwoord is zo volledig en transparant mogelijk ingegaan op de	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en

	welke wijze de genoemde punten worden geadresseerd, inclusief hoe de effecten worden gemonitord en op welke momenten en manieren wordt bijgestuurd.	ingebrachte punten. Daarbij is aangegeven op welke wijze deze punten zijn betrokken bij de beoordeling en hoe zij, waar relevant, worden meegenomen in de vervolgfase. In die vervolgfase worden effecten nader onderzocht en beoordeeld. Ook wordt bepaald op welke wijze monitoring en eventuele bijsturing plaatsvinden.		geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
256	De indiener vraagt hoe Defensie tijdens de gebruiksfase een structurele overleg- en afstemmingsvorm, vergelijkbaar met de COVM-aanpak, gaat inrichten om cumulatieve effecten en signalen uit de omgeving periodiek te bespreken met de betrokken overheden.	Defensie onderschrijft het belang van een structurele en voorspelbare overlegvorm, vergelijkbaar met de COVM-aanpak. Dit vormt onderdeel van de bestuurlijke afspraken. De concrete invulling van deze overlegstructuur wordt in de vervolgfase in afstemming met betrokken overheden nader uitgewerkt, waarbij ook ruimte is voor het periodiek bespreken van cumulatieve effecten en signalen uit de omgeving.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
257	De indiener vraagt hoe Defensie in gesprek gaat met omwonenden die door de toename van geluid worden geraakt en welke mitigerende maatregelen worden verkend om geluidsoverlast te beperken.	Defensie begrijpt dat een toename van geluid van invloed kan zijn op de leefomgeving van omwonenden. Defensie spant zich in om de hinder zo veel als redelijkerwijs mogelijk te beperken. Daarom zet Defensie tijdens en voorafgaand aan de gebruiksfase in op heldere communicatie en laagdrempelig contact met omwonenden, bijvoorbeeld via informatiebijeenkomsten. Ook signalen die via gemeenten of provincies worden ontvangen, betrekt Defensie bij deze gesprekken. Daarnaast onderzoekt Defensie welke mitigerende maatregelen mogelijk zijn om geluidsoverlast te beperken, voor zover deze verenigbaar zijn met de militaire taak. Defensie maakt hierin steeds een zorgvuldige afweging tussen operationele noodzaak en effecten op de leefomgeving. Wanneer maatregelen niet mogelijk zijn, licht Defensie dit gemotiveerd toe.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
258	De indiener stelt dat de cumulatie van hinder kan leiden tot aanzienlijke overlast en een aantasting van de leefkwaliteit van omwonenden. In de onderbouwing van de keuze voor de 60 dB-grens in het ontwerpbesluit ontbreekt een voldoende zorgvuldige en inzichtelijke beoordeling van zowel kwantitatieve als kwalitatieve aspecten van deze cumulatie. Effecten zijn niet uitgesplitst, mitigerende maatregelen worden onvoldoende toegelicht en een vergelijking met het aantal geluidgehinderden in 2025, dan wel met de	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor de mogelijke cumulatie van hinder en de gevolgen daarvan voor de leefkwaliteit van omwonenden. Voor het ISK gelden geluidwaarden die zijn vastgesteld binnen het geldende wettelijke kader. Op grond van artikel 5.76, derde lid, van het Besluit kwaliteit leefomgeving kan voor bepaalde militaire schietbanen een hogere waarde tot maximaal 60 Bsdan worden gehanteerd. De voorgenomen toename van het aantal schoten is mogelijk door optimalisatie van de baanverdeling binnen de beschikbare geluidruimte. Het NPRD is een beleidsprogramma. Het planMER en de aanvullingen daarop zijn daarom opgesteld op een detailniveau dat past bij een beoordeling op programmaniveau. Daarbij zijn ook cumulatieve effecten beschouwd. Deze beoordeling is opgenomen in het planMER, de Aanvulling, het	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

	situatie vóór de vergunningverlening van 2025, ontbreekt. Daardoor blijft onvoldoende inzicht bestaan in de werkelijke gevolgen voor de leefbaarheid van de omgeving.	Addendum daarop en de passende beoordeling. Het planMER heeft tot doel de milieueffecten van het NPRD op hoofdlijnen inzichtelijk te maken. Om die reden bevat het geen vergelijking met specifieke historische situaties. De effecten van concrete ontwikkelingen, waaronder cumulatieve hinder, de gevolgen voor de leefomgeving en de eventuele noodzaak van mitigerende maatregelen, worden in de vervolgprocedures nader onderzocht en op een concreter detailniveau beoordeeld.		
259	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke ophoping van stoffen in de bodem door live firing en vraagt zich af op welke wijze de milieuhygiënische bodemkwaliteit is beoordeeld.	Defensie maakt voor deze behoefte gebruik van bestaande schietbanen die specifiek zijn ingericht voor het uitvoeren van schietoefeningen. Op deze locaties wordt structureel beheer en monitoring uitgevoerd om de bodemkwaliteit te bewaken. Dit is een proces dat reeds bestaat en waar Defensie bekend mee is. Daarbij is ook aandacht besteed aan mogelijke effecten op bodem en milieu. Het NPRD zelf bevat geen concrete uitvoeringsbesluiten en leidt niet direct tot aanpassing van activiteiten op locatie. In het vervolgtraject wordt nader onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn ter bescherming van de bodemkwaliteit.	Bodem	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
260	De indiener wijst erop dat bodemverdichting, wortelzoneschade en beheer- en herstelhandelingen kunnen leiden tot langdurig functieverlies van bos en bodem, en vraagt zich af op welke wijze bodem- en bosfunctie expliciet, toetsbaar en met drempels voor bijsturing worden meegenomen in de beoordeling.	Het Infanterie Schietkamp is een reeds ingericht en in gebruik zijnde defensieterrein. De beoogde intensivering heeft betrekking op het gebruik van het terrein en leidt niet tot een wijziging van de fysieke inrichting of uitbreiding van het fysieke terrein. Hierdoor worden geen nieuwe of andere ruimtelijke ingrepen voorzien die de bodem- of bosfunctie wezenlijk veranderen ten opzichte van de huidige situatie. Defensie is verantwoordelijk voor het beheer van het terrein en voert dit beheer uit met aandacht voor natuurwaarden en het behoud en waar mogelijk versterken daarvan.	Bodem	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
261	De indiener geeft aan dat bescherming alleen effectief is als monitoring, drempels en stop- of bijstuurcriteria vooraf zijn vastgelegd, en vraagt zich af op welke wijze monitoring en handhaafbare randvoorwaarden concreet worden geborgd in uitvoering en besluitvorming?	Het NPRD is een programma onder de Omgevingswet en geeft richting en kaders op hoofdlijnen. De milieubeoordeling die hiervoor is uitgevoerd sluit aan bij dit abstractieniveau. Het NPRD bevat daarom geen uitgewerkte monitoringseisen, drempelwaarden of stop- en bijstuurcriteria voor individuele activiteiten of locaties. De nadere uitwerking van activiteiten vindt plaats in vervolgtrajecten op projectniveau. Daarbij worden de effecten van de voorgenomen activiteiten nader onderzocht en beoordeeld. Indien monitoring, gebruiksvoorwaarden, grenswaarden of andere mitigerende maatregelen nodig zijn, worden deze in de daarvoor geldende procedures en besluiten vastgelegd.	Bodem	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

262	De indiener vraagt hoe Defensie de impact van geluid op recreatie gaat meenemen in de beoordeling en besluitvorming, gezien het feit dat recreatie weliswaar formeel niet als geluidgevoelig object geldt, maar in de praktijk een belangrijke economische en maatschappelijke functie vervult en gevoelig is voor geluidsoverlast.	De impact van geluid op recreatie is in de afweging meegenomen. Hoewel recreatie niet formeel als geluidgevoelig object geldt, wordt het belang ervan voor de omgeving en de beleving erkend en is betrokken bij de besluitvorming.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
263	De indiener vraagt hoe Defensie invulling gaat geven aan het streven om een "goede buur" te zijn voor Harskamp, en of Defensie bereid is om, gezien de toename van overlast, vormen van compensatie voor de dorpsgemeenschap te onderzoeken, zoals toegang tot natuurgebieden in het weekend, investeringen in lokale verenigingen en voorzieningen, en maatregelen om de verkeersveiligheid in de Dorpsstraat te verbeteren.	Defensie wil een goede buur zijn en neemt signalen uit de omgeving serieus. Dit gebeurt onder meer via overleg met gemeenten, provincies en andere regionale partners, zodat lokale inzichten worden meegenomen in de verdere uitwerking.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
264	De indiener vraagt hoe Defensie gaat borgen dat bewoners op een duidelijke en toegankelijke manier klachten kunnen indienen bij overlast, en hoe participatie op lokaal niveau wordt ingericht zodat medeoverheden en bewoners structureel betrokken blijven bij signalen, zorgen en besluitvorming rondom de activiteiten op en rond het ISK.	Voor het melden van overlast maakt Defensie gebruik van bestaande, toegankelijke contactmogelijkheden waar bewoners klachten en signalen kunnen indienen, meer informatie zie; https://www.defensie.nl/onderwerpen/k/klachten-en-schadeclaims/klacht-infanterie-schietkamp-de-harskamp. Deze worden benut om inzicht te krijgen in ervaren hinder en om, waar nodig en mogelijk, activiteiten aan te passen. De participatie op lokaal niveau wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt, in afstemming met gemeenten en andere betrokken overheden, vormgegeven aan een structurele omgevingsoverleg van bewoners en medeoverheden rond het ISK.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
265	De indiener vraagt welke maatregelen Defensie gaat nemen om de toename van lichtvervuiling bij de Moppen aan de Kraaikamperwegzijde te stoppen, aangezien er 's nachts onnodig en langdurig licht brandt terwijl er geen activiteiten plaatsvinden, wat leidt tot energieverspilling en aantasting van het leef- en natuurgebied.	Defensie streeft ernaar om verlichting in de praktijk zorgvuldig en doelmatig te gebruiken. Onnodig brandende verlichting, bijvoorbeeld wanneer er geen activiteiten plaatsvinden, wordt binnen het reguliere beheer opgepakt en waar mogelijk beperkt om hinder, energieverbruik en effecten op de omgeving te verminderen.	Energie	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
266	De indiener maakt zich zorgen over verlies van functionele rust, drukverplaatsing en verstoring op	Defensie erkent het belang van een gezonde leefomgeving en het voorkomen van ongewenste drukverplaatsing en verstoring op systeemniveau. In het	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door

	systeemniveau door intensivering en flexibilisering van activiteiten, waardoor rustkernen, corridors en leefgebieden verschuiven of versmallen zonder zichtbaar areaalverlies, en vraagt zich af op welke wijze rust, drukverplaatsing en systeemwerking expliciet en toetsbaar worden meegenomen in de beoordeling en uitvoering.	NPRD is daarom vastgelegd dat intensivering van activiteiten, zoals een toename van het aantal schoten, alleen mogelijk is in samenhang met maatregelen om effecten op de omgeving, waaronder geluid en verstoring, te beperken. In de vervolgfase (vergunningverlening) worden deze aspecten nader onderzocht en betrokken bij de verdere uitwerking.		intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
267	De indiener vraagt hoe Defensie de substantiële toename van geluidsbelasting op natuur en leefomgeving gaat mitigeren en op welke wijze deze mitigerende maatregelen worden vastgelegd in de nota van antwoord of in aanvullende uitvoeringsafspraken.	In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht, passend bij het programmaniveau van het NPRD. Daarbij is expliciet onderkend dat een toename van het aantal schoten kan leiden tot extra verstoring van natuur en leefomgeving. Dit is een belangrijk aandachtspunt. In de vervolgfase volgt daarom aanvullend, locatiegericht onderzoek. Op basis daarvan wordt bepaald welke mitigerende maatregelen nodig zijn en hoe deze worden vastgelegd, bijvoorbeeld in vergunningen en uitvoeringsafspraken, zodat effecten zo veel mogelijk worden beperkt en geborgd. De provincie en andere medeoverheden worden actief betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
268	De indiener vraagt hoe Defensie de geconstateerde stapeling van activiteiten en cumulatie van geluidsimpact op zowel beschermde natuurwaarden ten noordoosten als woningen ten zuidwesten van het ISK gaat beperken, en welke optimalisaties in het gebruik worden toegepast om de geluidsbelasting daadwerkelijk te reduceren.	In de geluidberekeningen zijn al mitigerende maatregelen meegenomen die het geluidseffect van intensivering verminderen (zoals het verlagen van explosieve lading en specifieke soorten munitie). In de vervolgfase zal in het kader van de vergunningsaanvraag een balans gevonden moeten worden in het aantal vast te leggen schoten en te verwachten geluidhinder, inclusief een beeld van de te treffen mitigerende maatregelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
269	De indiener vraagt waarom Defensie kiest voor een maximale ontheffingswaarde van 60 dB bij geluidsgevoelige bestemmingen terwijl het streven is om onder 50 dB te blijven, waarom het addendum geen rekening houdt met de feitelijke en geplande toename van het aantal schoten, en hoe Defensie – gezien de forse groei van het schietvolume – zorgvuldig gaat afstemmen met omwonenden om geluidsoverlast in de praktijk te beperken.	De maximale waarde van 60 dB Bsdan bij geluidgevoelige bestemmingen is in de huidige situatie al toegestaan en wordt noodzakelijk geacht voor het uitvoeren van de schietoefeningen. Defensie is zich ervan bewust dat bij deze geluidsniveaus meer mensen hinder kunnen ervaren dan het geval zou zijn bij een waarde van 50 dB Bsdan. Het kabinet heeft deze afweging nadrukkelijk betrokken bij de besluitvorming en, gezien de operationele noodzaak van de activiteiten op deze locatie, gekozen om deze behoefte mogelijk te maken. In de vervolgfase en bij de verdere uitwerking vindt afstemming plaats met de medeoverheden en worden maatregelen uitgewerkt om de feitelijke hinder waar mogelijk te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
270	De indiener vraagt welke aanvullende maatregelen Defensie gaat treffen om	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van geluidsbelasting en trillingen. De opeenstapeling van activiteiten kan	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en

	geluidsoverlast voor omwonenden en ondernemers te beperken of te voorkomen, gezien de blijvende aanwezigheid van Defensie, de stapeling van effecten en de sterke toename van geluidsbelasting, en of geluidswerende maatregelen voor woningen worden overwogen om een acceptabel leefmilieu te waarborgen.	de leefkwaliteit onder druk zetten en vraagt om zorgvuldige afweging. Bij het opstellen van het NPRD zijn de effecten van schietactiviteiten, helikopters en andere militaire activiteiten op hoofdlijnen onderzocht in het planMER onderzoek. Daarbij is gekeken naar geluid en trillingen en naar de belasting van de omgeving. Defensie kent in de praktijk al veel beperkende maatregelen om hinder te beperken. Oefeningen worden gepland met aandacht voor de omgeving, en waar nodig wordt gewerkt met spreiding in tijd en locatie. Tegelijk is enige mate van geluid en trillingen door de lucht niet geheel te voorkomen, gezien de taakstelling en opleidingsbehoefte van de Krijgsmacht. Na afronding van het NPRD-proces wordt deze ruimtebehoefte verder uitgewerkt. In dat proces wordt samen met gemeenten, provincies en andere regionale partners concreet gekeken hoe activiteiten kunnen worden ingepast en welke aanvullende maatregelen nodig zijn om de omgeving te ontzien. Zo wordt gezocht naar een zorgvuldige balans tussen noodzakelijke militaire training en de leefkwaliteit van omwonenden.		geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
271	De indiener vraagt om de definitie van een geluidgevoelige bestemming en voorbeelden daarvan in de voorgestelde uitbreiding.	De instructieregels uit het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) wijzen geluidgevoelige gebouwen en geluidgevoelige ruimten aan. Dit zijn gebouwen waar mensen langere tijd verblijven. Denk hierbij bijvoorbeeld aan gebouwen met een woonfunctie bijvoorbeeld, maar ook gebouwen met een onderwijsfunctie, gezondheidszorgfunctie met bedgebied en een bijeenkomstfunctie voor kinderopvang met bedgebied. Geluidgevoelige gebouwen zijn ook alle permanent bijvoorbeeld verzorgingshuizen. Ook woonwagens en woonschepen vallen hieronder. Onderwijsfuncties, ziekenhuizen en kinderdagverblijven worden in het Bkl ook aangewezen als geluidgevoelige functies.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
272	De indiener stelt dat in dit kader is ernstige hinder relevant (slaapverstoring minder omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt). Reactie/zienswijze: Slaapverstoring wordt hierin minder relevant genoemd omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt. Deze stelling is volledig onjuist. Jonge kinderen zijn voor hun ontwikkeling niet alleen aangewezen op nachtrust maar slapen ook overdag. Daarnaast werkt een groot deel van Nederland in late/nachtdienst en slapen	Voor het bepalen van (ernstige) hinder wordt doorgaans gebruik gemaakt van een dosis-effectrelatie. Zo ook bij (ernstige) hinder door schietgeluid. Deze relatie helpt om een inschatting te kunnen maken van het aantal mensen dat ernstig gehinderd wordt door een bepaald geluidsniveau. Zo kunnen mensen ook ernstig hinder ervaren bij lagere geluidwaarden. De gehanteerde dosis-effectrelatie om een oordeel te vellen is opgenomen in tabel 7-1 van het addendum. Gelet op het grote belang dat is gediend bij de nationale veiligheid, is deze mate van hinder aanvaardbaar geacht. Gelet op het grote belang dat is gediend bij de nationale veiligheid, is deze mate van hinder aanvaardbaar geacht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

	daardoor overdag. Hier wordt volledig aan voorbij gegaan.			
273	De indiener stelt dat uit aanvullend onderzoek blijkt dat de geluidsbelasting voor omwonenden van het ISK Harskamp toeneemt als gevolg van het hogere aantal schoten, met name rondom Hoenderloo, terwijl het gebied reeds zwaar belast is. In 2025 is bovendien al vergunning verleend voor een verhoging van circa 8,5 miljoen naar 12,7 miljoen schoten per jaar. De indiener geeft mee dat omwonenden door de beoogde verdere toename in korte tijd feitelijk worden geconfronteerd met een (bijna) verdubbeling van het aantal schoten. Daarbovenop komen de extra hinder door helikopterbewegingen binnen de vliegbok en de effecten van overige ruimtelijke uitbreidingen, hetgeen leidt tot een aanzienlijke cumulatieve belasting.	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van geluidsbelasting in een gebied. De signaleren hierover zijn ook door de Commissie m.e.r. onder de aandacht gebracht. Dit heeft geleid tot aanvullende analyses van de cumulatieve effecten dit is terug te vinden in de Aanvulling planMER. Uit het Addendum volgt dat voor het vlieggeluid geen geluidbelasting boven de wettelijke norm (50 dB (A)) wordt voorzien, zie 6.4.1 van het addendum. Na vaststelling van het NPRD voor deze behoefte wordt deze behoefte verder uitgewerkt. In dat proces wordt, samen met bevoegde overheden en regionale partners, concreet gekeken naar de inpassing van activiteiten, de cumulatieve belasting en mogelijke aanvullende maatregelen. Hiermee wordt beoogd een zorgvuldige balans te vinden tussen noodzakelijke militaire training en de leefkwaliteit van de omgeving. In de dagelijkse praktijk wordt al gewerkt met maatregelen om hinder te beperken, zoals spreiding in tijd, planning met aandacht voor de omgeving en maatwerk in kwetsbare zones. Volledige hinderbeperking is daarbij niet mogelijk, gezien de opleidings- en gereedstellingstaken van de Krijgsmacht. Overigens is de vergunning voor het gebruik van maximaal 12,7 miljoen schoten per jaar reeds verleend bij de revisievergunning op grond van de Wet milieubeheer in 2007	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
274	De indiener geeft aan dat verstoring vooral optreedt door piekbelasting, herhaling en timing in kwetsbare dag- en seizoensvensters, en niet door jaargemiddelden alleen, en vraagt zich af op welke wijze tijdvensters, frequentie, impulskarakter en gelijktijdigheid expliciet en toetsbaar worden meegenomen in de ecologische beoordeling?	Het ISK is een bestaand schietcomplex van Defensie. De ecologische beoordeling richt zich daarom op de verschillen tussen de huidige situatie en de voorgenomen ontwikkeling. Hoewel het aantal schoten toeneemt, veranderen de aard van het gebruik, de piekgeluiden en de gebruikte schietactiviteiten niet of slechts in beperkte mate. Er is daardoor geen sprake van een nieuwe vorm van verstoring, maar van een beperkte intensivering van bestaand gebruik. In het NPRD is desondanks expliciet onderkend dat de intensivering van het gebruik kan leiden tot aanvullende verstoring van beschermde diersoorten. In de vervolgfase worden de effecten nader onderzocht en beoordeeld.	Mobiliteit	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
275	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van beschermde soorten door impuls, herhaling en timing van activiteiten en vraagt zich af hoe deze factoren zijn verwerkt in de ecologische beoordeling.	De rekenmethode voor schietgeluid is afgestemd op het impulsieve geluidskarakter van een schietoefening. Er zijn straffactoren opgenomen voor dit karakter en voor schietoefeningen in de avo Dit gegeven verzwaart de ecologische beoordeling in het planMER. Deze effectbeoordeling wordt in het vervolgproces (vergunningverlening) nader geconcretiseerd.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en

				groei krijgsmacht, gemeente Ede
276	De indiener geeft aan dat versnippering van ruimte, eigendom en bestemming, evenals rasters en barrières, leidt tot verlies van samenhang, drukconcentratie en aantasting van corridors en herstelruimte, en vraagt zich af op welke wijze ruimtelijke samenhang en ecologische verbindingen structureel worden geborgd bij verdere planuitwerking.	De intensivering ziet op een toename van het aantal schoten op bestaande schietbanen en leidt niet tot extra ruimtelijke versnippering of nieuwe barrières. Wel kan sprake zijn van verstoring van natuur. Dit is een expliciet aandachtspunt in het NPRD. In de vervolgfase wordt hier nader onderzoek naar gedaan, waarbij ook de effecten op ruimtelijke samenhang en ecologische verbindingen worden betrokken, zodat deze waar nodig kunnen worden geborgd en versterkt.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
277	De indiener stelt voor om ecologische belangen structureel en vroegtijdig te borgen via onafhankelijke ecocentrische tegenkracht, en vraagt zich af op welke wijze natuurbelangen aan de voorkant worden betrokken bij planvorming, uitvoering en monitoring.	Defensie begrijpt het voorstel van de indiener om ecologische belangen structureel en vroegtijdig te borgen in de planvorming. In het kader van het NPRD zijn natuurbelangen aan de voorkant betrokken via het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen, waarin de effecten op natuur zijn onderzocht en meegewogen bij de definitieve afweging. Defensie voert haar activiteiten uit binnen het geldende natuurbeleid en is verantwoordelijk voor het beheer van natuurwaarden op defensieterreinen. Daarbij worden ecologische expertise en wettelijke toetsingskaders betrokken. Monitoring van natuurkwaliteit maakt onderdeel uit van dit beheer, zodat effecten tijdig kunnen worden gesignaleerd en, waar nodig, kan worden bijgestuurd binnen de geldende procedures. In de vervolgfase worden natuurbelangen verder betrokken bij de nadere uitwerking en uitvoering van de plannen, onder meer via aanvullend onderzoek, vergunningstrajecten en overleg met bevoegde gezagen en ecologische deskundigen. Op deze wijze zijn natuurbelangen structureel onderdeel van de besluitvorming, uitvoering en monitoring, binnen de bestaande wettelijke.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
278	De indiener geeft aan dat de negatieve natuureffecten mogelijk zo omvangrijk zijn dat mitigatie en compensatie onvoldoende zijn, en vraagt zich af op welke wijze deze overweging wordt meegenomen bij de afweging van alternatieven en de haalbaarheid van intensivering.	De toename van het aantal schoten kan extra verstoring geven en is daarom een belangrijk aandachtspunt in het NPRD. In de vervolgfase wordt aanvullend onderzoek gedaan om deze effecten goed in beeld te brengen. De uitkomsten daarvan worden meegenomen bij de afweging van alternatieven en de beoordeling of intensivering haalbaar is, inclusief de vraag of maatregelen nodig zijn.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
279	De indiener geeft aan dat de beoordeling van effecten op Natura 2000-gebied Veluwe onvoldoende onderbouwd en te generiek is, doordat essentiële gegevens, soortspecifieke	In het planMER zijn de effecten op nop hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij schaalniveau van een programma, zoals het NPRD. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie

	analyses, locatie-specifieke onderbouwingen en expliciete zekerheid over het uitsluiten van significante effecten ontbreken, en vraagt zich af op welke wijze in de verdere besluitvorming een juridisch en ecologisch toereikende Natura 2000-beoordeling wordt geborgd die met zekerheid uitsluit dat instandhoudingsdoelen worden aangetast?	geconcludeerd dat de behoefte kan leiden tot negatieve effecten op omliggende Natura 2000-gebieden. In het vervolgproces worden deze effecten nader onderzocht en geconcretiseerd, in het kader van de voorbereiding van een aanvraag voor een omgevingsvergunning of andere ruimtelijke toestemming.		Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
280	De indiener maakt zich zorgen over de doorwerking op en verstoring van het ecosysteem en beschermde soorten doordat gedrag, ruimtegebruik en voortplanting worden beïnvloed door herhaling, vermijding en verlies van functioneel leefgebied, en vraagt zich af op welke wijze soortenbescherming wordt ingevuld op basis van functie, gedrag en instandhoudingsdoelen in plaats van alleen aanwezigheid?	In het planMER zijn de effecten op beschermde soorten op hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij schaalniveau van een programma, zoals het NPRD. In de vervolgfase vindt nader, locatiegericht onderzoek plaats waarbij nader wordt onderzocht welke maatregelen er specifiek nodig zijn voor de natuur in dit gebied.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
281	De indiener vraagt hoe Defensie tot de conclusie komt dat binnen het ISK geen waterlopen aanwezig zijn en dat het aspect oppervlaktewater daarom neutraal (0) kan worden beoordeeld, terwijl zich op het terrein het grootste ven van de Veluwe, de Gerritsflesch, met hoge natuurwaarden bevindt, evenals een drinkplaats voor wild waarvan onder meer de lokale wisentpopulatie afhankelijk is. De indiener stelt dat de gebiedsbeschrijving feitelijk onjuist en misleidend is en vraagt om een herbeoordeling van het aspect oppervlaktewater op basis van een correcte weergave van de aanwezige water- en natuurwaarden.	De opmerking van de indiener is terecht. De vennen op het ISK zijn C-wateren als aangeduid in de Legger van het waterschap. Deze zinsnede is dus onjuist in het planMER opgenomen en is hersteld.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
282	De indiener wijst erop dat cumulatie van verstoring breder is dan afzonderlijke Defensie-activiteiten en dat ook niet-militaire bronnen zoals recreatie, verkeer en burgerluchtvaart bijdragen aan de totale druk, en vraagt zich af op	De toets op cumulatie gaat over meerdere onderdelen van hetzelfde programma waardoor effecten afzonderlijk groter uitpakken. Gelet op de rekenresultaten van de verschillende behoeften op het ISK, geldt dat geen sprake is van effecten die groter uitpakken dan individueel beschouwd. Het samenspel met al bestaand geluid (recreatie, verkeer, bur-	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en

	welke wijze cumulatie volledig, transparant en programma breed wordt beoordeeld, inclusief expliciete motivering van afbakening?	gerluchtvaart) is al onderdeel van de referentiesituatie. Bij vergunningverlening wordt nadrukkelijker rekening gehouden met deze cumulatie.		groei krijgsmacht, gemeente Ede
283	De indiener vraagt waarom Defensie het aspect 'stilte' als neutraal (0) beoordeelt, terwijl zich direct op de uitbreidingslocatie een rustgebied bevindt en het ISK grotendeels ligt binnen het Gelders Natuurnetwerk, dat in de Omgevingsvisie is aangewezen als stiltebeleidsgebied waar geluidsniveaus niet mogen toenemen. Ook de geluidseffecten van het ISK vallen binnen deze stiltebeleidsgebieden en binnen het Nationaal Landschap Veluwe, waardoor de beoordeling niet kan worden beschouwd als neutraal. De indiener verzoekt daarom om een herbeoordeling op basis van de juiste gebiedsindeling en beleidskaders.	Het belang van stiltegebieden en de aanwezige waarden worden onderkend in het planMER en addendum. De behoefte scoort negatief en is zeer negatief beoordeeld op de aspecten 'Natura 2000' en 'beschermde soorten'. Dit komt mede doordat aanvullende geluidproductie leidt tot een grotere verstoring dan in de huidige situatie. Het addendum benoemt hier onder meer over: "soorten die in het gebied voorkomen zullen zeer waarschijnlijk aanvullend verstoord worden door schietactiviteiten". De toetsing onder het aspect 'stiltegebieden' gaat expliciet over stiltegebieden als bedoeld in artikel 1.10, onder c en artikel 4.54 van de Omgevingsverordening van de Provincie Gelderland. Deze gebieden zijn op meer dan 6 kilometer van het ISK gelegen, en binnen deze gebieden is een effect van een toename van het geluid uit te sluiten. Verdere beoordeling van de effecten vindt in de vervolgfase en uitwerking plaats.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
284	De indiener geeft aan dat intensivering risico's oplevert voor poelen en samenhangende water-landhabitats door verstoring, verdroging en beheerdruk, en vraagt zich af op welke wijze water- en landhabitat als één functionele keten worden beoordeeld en beschermd.	De intensivering van het gebruik van de bestaande schietinrichting leidt niet tot fysieke aantasting van poelen of samenhangende water- en landhabitats. Evenmin is sprake van wijzigingen in de waterhuishouding of het beheer die kunnen leiden tot verdroging of kwaliteitsverlies van deze habitats. Vanuit dit oogpunt zijn geen aanvullende risico's voor de functionele samenhang tussen water- en landhabitats te verwachten. Mogelijke effecten door een beperkte toename van verstoring van beschermde genoemde habitats zijn in het NPRD wel onderkend en als aandachtspunt benoemd.	Water	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

5.7 LS-33 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
285	De indiener stelt dat defensieplannen raken aan meerdere rijksopgaven en bestaande ruimtelijke druk, en vraagt zich af hoe een integrale afweging plaatsvindt zonder toekomstige ontwikkelingen te belemmeren?	Defensie is zich bewust van de complexe ruimtelijke omgeving van Woensdrecht en van de ruimteclaim die met de voorgenomen ontwikkeling gepaard gaat. Bij de voorbereiding van het programma en de besluitvorming hierover zijn de belangen van andere ruimtevragers en relevante ruimtelijke opgaven betrokken. Daarbij geldt dat Defensie moet voldoen aan de geldende wet- en regelgeving, waaronder de regelgeving op het gebied	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

		van stikstof. Het kabinet heeft de uitbreiding van Defensie op deze locatie, gelet op het nationale belang daarvan, noodzakelijk geacht. Bij deze afweging is rekening gehouden met de gevolgen voor de omgeving en andere ruimtelijke ontwikkelingen.		
286	De indiener geeft aan dat eerdere zienswijzen als herhaald en ingelast moeten worden beschouwd en dat onderdelen nog niet inhoudelijk zijn beantwoord, en vraagt zich af hoe deze zienswijzen integraal en zorgvuldig worden meegenomen in de verdere besluitvorming?	Defensie heeft met het kabinetsbesluit van 19 december 2025 op het NPRD een Nota van Antwoord Ontwerp NPRD gepubliceerd, waarin op de ingediende zienswijzen is gereageerd. Daarbij is beoogd de zienswijzen zo zorgvuldig en volledig mogelijk te beantwoorden. Tegelijkertijd wordt onderkend dat in deze fase nog niet alle vragen volledig en concreet kunnen worden beantwoord. Deze worden, waar relevant, meegenomen in de verdere uitwerking en besluitvorming, zodat zienswijzen alsnog zorgvuldig worden betrokken bij vervolgstappen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
287	De indiener maakt zich zorgen over de huidige en verwachte toename van geluidhinder door vlieg- en grondactiviteiten, waaronder laag overvliegen, nachtelijke activiteiten en proefdraaien, en de gevolgen daarvan voor woongenot, gezondheid, nachtrust, dierenwelzijn en veiligheid in de directe omgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten volledig, cumulatief en locatiegericht worden beoordeeld en meegewogen in de besluitvorming?	De behoefte van Defensie voor meer ruimte voor grondgebonden activiteiten leidt niet tot een toename van vliegactiviteiten (waaronder laag overvliegen en nachtelijke activiteiten). Wel kan de geluidsproductie door een toename van proefdraaien toenemen. Daarbij geldt dat Defensie binnen wettelijke kaders handelt, negatieve effecten zoveel mogelijk voorkomt en waar nodig maatregelen treft om hinder te beperken. Dit is ook expliciet als randvoorwaarde opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase werkt Defensie de plannen nader uit en blijft zij in afstemming met regionale partners en lokale overheden zoeken naar een zorgvuldige uitvoering, met aandacht voor maatwerk, communicatie en bescherming van de leefomgeving van omwonenden.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
288	De indiener erkent het belang van defensietaken maar stelt dat defensiespecifieke eisen niet los kunnen worden gezien van de ruimtelijke en maatschappelijke context, en vraagt zich af hoe nut en noodzaak worden afgewogen tegen de draagkracht van de locatie?	Defensie erkent dat ontwikkelingen niet los kunnen worden gezien van de ruimtelijke en maatschappelijke context. In de afweging zijn de omgevingsbelangen daarom expliciet meegenomen. Noodzakelijke groei van geluidsproducerende activiteiten is alleen mogelijk wanneer deze past binnen de gestelde randvoorwaarden. Deze randvoorwaarden zijn gericht op het beperken van de effecten op de leefomgeving.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
289	De indiener geeft aan dat uitbreiding of intensivering alleen aanvaardbaar is onder strikte voorwaarden voor veiligheid, natuur, dierenwelzijn en bestaande functies, en vraagt zich af hoe deze randvoorwaarden aantoonbaar worden geborgd in de besluitvorming?	Defensie erkent dat ontwikkelingen niet los kunnen worden gezien van de ruimtelijke en maatschappelijke context. In de afweging zijn de omgevingsbelangen daarom expliciet meegenomen. Noodzakelijke groei van geluidsproducerende activiteiten is alleen mogelijk wanneer deze past binnen de gestelde randvoorwaarden. Deze randvoorwaarden zijn gericht op het beperken van de effecten op de leefomgeving en worden geborgd in de verdere besluitvorming en vergunningverlening, waarop toezicht wordt gehouden.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

290	De indiener wijst op onduidelijkheid over de samenhang en gevolgen van de Wet op de defensiegereedheid voor het NPRD, en vraagt zich af hoe beleidsmatige afwenteling op de omgeving wordt voorkomen?	De Wodg volgt een wetstraject, waarbij een andere procedure wordt gevolgd en ook een andere juridische afweging wordt gemaakt dan bij de voorbereiding van het NPRD. Het NPRD is een beleidsprogramma en wordt voorbereid binnen de juridische kaders van de Omgevingswet. De Wodg en het NPRD doorlopen dus beide een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van Defensie en aan wat er nodig is voor de gereedstelling. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, bieden beide in een paar gevallen een oplossing voor dezelfde knelpunten. Daarmee is enigszins sprake van samenhang tussen aangewezen activiteiten in de Wodg en projecten in het NPRD. Gelet op de samenhang tussen beide trajecten, vindt op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
291	Indiener wijst op toezeggingen van de staatssecretaris om geen overhaaste beslissingen te nemen en met de Belgische minister van Defensie (Francken) in gesprek te gaan over de stikstofdepositie die neerslaat vanuit België. Dit is van groot belang door de grensoverschrijdende context en effecten.	Defensie begrijpt dat de indiener het belangrijk vindt dat eerdere toezeggingen van de staatssecretaris zorgvuldig worden opgevolgd, gezien de grensoverschrijdende context van stikstofdepositie. Bij het ontwerp NPRD is rekening gehouden met onzekerheden en met het belang van zorgvuldige besluitvorming. Stikstofeffecten, ook in grensoverschrijdende situaties, zijn betrokken bij het planMER. Defensie onderschrijft dat internationale afstemming hierbij van belang is.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
292	Indiener wijst op de aangehaalde realisatietafels en omarmt het voornemen van Defensie om te gaan werken met regioteams en een vaste overlegstructuur waar de voortgang van de uitvoering van het NPRD en andere defensie-gerelateerde onderwerpen wordt besproken en afspraken worden gemaakt.	Defensie waardeert dat de indiener het voornemen ondersteunt om te werken met realisatietafels, regioteams en een vaste overlegstructuur. In de uitvoeringsfase richt Defensie, samen met regionale partners en lokale overheden, overlegstructuren in waarin de voortgang van het NPRD en andere defensie gerelateerde onderwerpen wordt besproken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
293	Indiener geconstateerd dat geen of onvoldoende afstemming heeft plaatsgevonden met de Vlaamse autoriteiten en andere stakeholders. Indiener geeft aan dat het NPRD indruist tegen het beleid van de Vlaamse Overheid en dat de benodigde zorgvuldigheid in de afstemming met de Belgische overheden niet in acht is genomen.	Met de Vlaamse autoriteiten heeft overleg plaatsgevonden, ook op bestuurlijk niveau. Daarnaast is het NPRD onder de aandacht gebracht bij de Vlaamse overheden in het grensgebied. Naar aanleiding hiervan hebben verschillende Vlaamse gemeenten een zienswijze ingediend. Bij grensoverschrijdende activiteiten blijft Defensie ook in de toekomst de omliggende landen informeren en waar nodig afstemmen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
294	Indiener wijst op gebiedsproces rond de Brabantse Wal (GGA, Gebiedsgerichte Aanpak van de provincie Noord-Bra-	Defensie heeft zich gedurende het gebiedsproces rond de Brabantse Wal zeer constructief opgesteld. Defensie heeft actief gesproken met de deelnemers aan de GGA, waaronder ZLTO, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en private	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis

	bant) en vraagt dit gebiedsproces niet te bemoeilijken, maar bij te dragen aan een oplossing voor dit vraagstuk.	grondeigenaren, om samen de juiste balans te vinden tussen enerzijds de mogelijkheden om te oefenen op de Brabantse Wal en anderzijds bij te dragen aan het behalen van de doelen van de GGA Brabantse Wal. Daarnaast heeft Defensie samen met onder andere gemeenten, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer het initiatief genomen om na te denken over de mogelijkheden om op langere termijn te oefenen buiten de Brabantse Wal om ook op die manier bij te dragen aan de doelen van de GGA Brabantse Wal.		Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
295	De indiener wijst erop dat extra ruimtelijke en functionele druk door defensieactiviteiten kan doorwerken in leefbaarheid, andere ruimtelijke opgaven en sociale samenhang, en vraagt zich af hoe deze effecten worden meegewogen in relatie tot andere maatschappelijke opgaven?	Defensie is zich bewust van de mogelijke impact op de leefomgeving. Om deze reden heeft Defensie de mogelijke effecten in beeld gebracht in het planMER en de aanvullingen. Het kabinet heeft op basis van het planMER en de aanvullingen besloten dat het, ondanks de mogelijke negatieve effecten die beschreven zijn in het planMER en de aanvullingen, noodzakelijk is om deze behoefte in het NPRD vast te leggen inclusief aandachtspunten en randvoorwaarden. In de volgende fase werkt Defensie de plannen verder uit en brengt zij, in overleg met regionale partners en lokale overheden, concreter in beeld waar sprake kan zijn van samenloop of knelpunten. Deze afweging gebeurt evenwichtig, met oog voor zowel nationale defensiebelangen als regionale en lokale opgaven, zoals bereikbaarheid en dorpsontwikkeling. Defensie blijft hierover in afstemming	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
296	De indiener stelt dat de cumulatie van geluid, trillingen, luchtverontreiniging en veiligheidsrisico's door uitbreiding of intensivering van activiteiten de draagkracht van de woon- en leefomgeving overschrijdt, en vraagt zich af hoe wordt vastgesteld of sprake blijft van een aanvaardbare en veilige leefomgeving voor mens en dier?	Defensie is gehouden aan wet- en regelgeving die borgt dat te allen tijde sprake is van een aanvaardbaar woon- en leefklimaat. Om dit zeker te maken, heeft Defensie in het NPRD afgesproken dat er maatregelen worden genomen. In het planMER zijn deze effecten en de cumulatie daarvan op programmaniveau in beeld gebracht. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet. Op basis hiervan wordt vastgesteld of sprake blijft van een aanvaardbare en veilige leefomgeving voor mens en dier en of aanvullende maatregelen nodig zijn om de effecten te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
297	Indiener is van mening dat Ministerie van Defensie aanvullend onderzoek moet doen naar aanpassingen/geluidisolatie aan de woning en wachten dit af.	In deze fase zijn nog geen besluiten genomen over concrete maatregelen per woning als gevolg van de toename van geluidsproducerende activiteiten op de grond. Het planMER en het Addendum geven inzicht in de mogelijke geluidbelasting en vormen de basis voor verdere uitwerking. In het NPRD zijn randvoorwaarden gesteld die als doel hebben de effecten van grondgebonden geluid te	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

		beperken. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet. Daaruit zal blijken of aanpassingen op woningniveau nodig zijn.		
298	De indiener geeft aan dat het gebied kwetsbaar is voor droogte, wateroverlast en overstroming en dat intensivering van gebruik deze risico's kan vergroten, en vraagt zich af op welke wijze water en bodem daadwerkelijk sturend worden toegepast in de planvorming?	Defensie is zich bewust van de kwetsbaarheid van het gebied voor de effecten van klimaatverandering, waaronder droogte, wateroverlast en extreme neerslag. De voorgenomen ontwikkeling op deze locatie ziet echter primair op een intensivering van het gebruik van de vliegbasis en gaat niet gepaard met substantiële aanpassingen aan de bestaande infrastructuur, verharding, bebouwing of waterhuishouding. Vanuit de voorgenomen gebruiksintensivering worden daarom geen ingrepen voorzien die gevolgen hebben voor het watersysteem of de bodem. Eventuele fysieke ontwikkelingen die in een latere fase worden uitgewerkt, worden beoordeeld in het licht van de geldende beleidskaders en regelgeving voor water, bodem en klimaatadaptatie.	Klimaatadaptatie	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
299	De indiener wijst op de bijzondere landschappelijke, geomorfologische, archeologische en cultuurhistorische waarden van de Brabantse Wal en het Markiezaatsmeer, en vraagt zich af hoe deze waarden worden beschermd tegen visuele, ruimtelijke en fysieke aantasting door intensivering van activiteiten?	Defensie is zich bewust van het waardevolle cultuurlandschap van de Brabantse Wal en spant zich in algemene zin om de kernkwaliteiten hiervan te behouden en te versterken waar mogelijk. Binnen die context geldt dat vanuit deze behoefte geen aanpassingen in het vliegbasisterrein voortvloeien, maar uitsluitend aanpassingen in het gebruik (een vergroting van het gebruik). Dat kan gevolgen hebben voor de beleefbaarheid van het landschap. Daarnaast zijn natuureffecten mogelijk die negatief uit kunnen pakken voor de kwaliteit van het natuurlijk landschap. Deze effecten zijn beschreven in het planMER addendum. Het kabinet heeft met het besluit over het NPRD beoordeeld dat Defensie ruimte krijgt, rekening houdend met de negatieve effecten die beschreven zijn in het planMER addendum. Daarnaast zal Defensie in het vervolgproces zich inspannen om de aanwezige waarden zoveel en zo goed als mogelijk te beschermen.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
300	De indiener maakt zich zorgen over toename van verkeer, congestie en verminderde bereikbaarheid door intensivering van activiteiten en beveiligingsmaatregelen, en vraagt zich af hoe verkeersveiligheid en bereikbaarheid structureel worden geborgd?	De zorg van de indiener wordt betrokken bij het vervolgproces. Daarbij zullen de mogelijke effecten van de voorgenomen activiteiten op verkeersstromen, bereikbaarheid en verkeersveiligheid nader worden beschouwd. Indien uit verder onderzoek blijkt dat knelpunten kunnen ontstaan, zal worden bezien welke maatregelen nodig zijn om de bereikbaarheid en verkeersveiligheid te waarborgen.	Mobiliteit	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
301	De indiener wijst erop dat Natura 2000gebieden rond de Brabantse Wal reeds	Uit het planMER volgt dat er binnen het vigerende wettelijk kader geen ruimte	Natuur	Uitbreiding milieuruimte

	sterk zijn overbelast door stikstof en dat aanvullende stikstofruimte ontbreekt, en vraagt zich af hoe binnen het geldende wettelijke kader kan worden vastgesteld of uitbreiding van de milieuruimte natuurrechtelijk haalbaar is?	voorhanden is voor extra stikstofemissies op de vliegbasis. Iedere emissietoename leidt tot een depositietoename. Om deze reden is dit aspect zeer negatief beoordeeld. Defensie zal daar in het vervolgproces dus rekening mee moeten houden.		t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
302	De indiener geeft aan dat toename van geluid en de toevoeging van nachtelijke activiteiten negatieve effecten kunnen hebben op soorten, biodiversiteit en beschermde natuurgebieden, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten, inclusief cumulatie, volledig en integraal worden onderzocht en beoordeeld?	In het planMER is het effect op natuur als zeer negatief beoordeeld. In de vervolgfase, onder het verkrijgen van toestemming op grond van de Omgevingswet. Indien nodig worden aanvullende mitigerende maatregelen getroffen om negatieve effecten te voorkomen of te beperken.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
303	Indiener benoemt dat intensivering van militaire activiteiten kan leiden tot versnippering, verstoring en afname van biodiversiteit.	Door de uitbreiding van de milieuruimte is niet zonder meer vast te stellen dat dit leidt tot versnippering, verstoring en afname aan biodiversiteit. In het vervolgproces worden natuureffecten en het tegengaan van eventuele negatieve effecten op de biodiversiteit onderzocht?	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
304	Indiener is van mening dat plannen niet alleen geen verslechtering mogen veroorzaken, maar juist kansen zouden moeten bieden voor natuurontwikkeling, versterking van biodiversiteit en behoud van rust en stilte.	In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht en meegewogen bij het ontwerp van het NPRD en het door het kabinet genomen voorkeursbesluit. Daarbij volgt Defensie de geldende wet- en regelgeving en haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid. Waar mogelijk wordt bij de verdere uitwerking ook gekeken naar kansen voor natuurontwikkeling en versterking van biodiversiteit.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
305	De indiener stelt dat het gebied intensief wordt gebruikt voor recreatie en landbouw en dat extra militaire activiteiten deze functies kunnen beperken of onveilig maken, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat bestaand ruimtegebruik niet wordt verdrongen?	In deze fase zijn nog geen besluiten genomen over concrete maatregelen per woning als gevolg van de toename van geluidsproducerende activiteiten op de grond. Het planMER en het Addendum geven inzicht in de mogelijke geluidbelasting en vormen de basis voor verdere uitwerking. In het NPRD zijn randvoorwaarden gesteld die als doel hebben de effecten van grondgebonden geluid te beperken. De behoefte aan extra grondgebonden geluidsruimte leidt niet tot een fysieke uitbreiding van de vliegbasis en heeft daarmee geen directe gevolgen voor het ruimtegebruik door recreanten of agrariërs buiten het vliegveld.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
306	De indiener wijst erop dat voorgenomen activiteiten plaatsvinden binnen en nabij een grondwaterbeschermingsgebied en risico's kunnen opleveren	Defensie is zich bewust van de aanwezigheid van de grondwaterbeschermingsgebieden Huijbergen, Ossendrecht en Bergen op Zoom. De behoefte leidt niet tot ingrepen in de bodem, waardoor er	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis

	voor drinkwaterbronnen, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat bodem en grondwaterkwaliteit duurzaam worden beschermd tegen verontreiniging?	geen sprake is van een risico op verontreinigingen van deze gebieden.		Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
307	De indiener stelt dat intensivering van activiteiten kan leiden tot verslechtering van oppervlaktewaterkwaliteit en verstoring van de waterhuishouding met gevolgen voor dierenwelzijn en natuur, en vraagt zich af op welke wijze deze risico's integraal worden onderzocht en uitgesloten?	Defensie is gehouden aan wet- en regelgeving voor effecten op de oppervlaktewaterkwaliteit. Deze behoefte van Defensie leidt echter niet tot uitspoeling van verontreinigende stoffen of activiteiten die het oppervlaktewater in en rondom de vliegbasis anderszins beïnvloeden.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
308	De indiener geeft aan dat een mogelijke toename van activiteiten kan leiden tot een groeiende drinkwatervraag in een gebied waar de beschikbaarheid onder druk staat, en vraagt zich af hoe tijdig wordt afgestemd en geborgd dat de drinkwatervoorziening toereikend blijft?	Deze behoefte van Defensie leidt niet direct tot wezenlijke groei van het personeelsbestand op de vliegbasis Woensdrecht en zal daardoor ook niet direct leiden tot een grotere drinkwatervraag.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
309	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke bodemverontreiniging door militaire activiteiten en de gevolgen daarvan voor dierenwelzijn, natuur en gezondheid, en vraagt zich af hoe wordt vastgesteld dat bodem en grondwater schoon en veilig zijn en blijven?	De behoefte van Defensie behelst geen activiteiten die de bodem roeren of anderszins leiden tot een verontreiniging van de bodem. Zodoende zal er geen sprake zijn van een negatief effect op de bodemkwaliteit.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

5.8 LS-35 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
310	De indiener geeft aan dat de verhouding tussen de Wet op de defensiegereedstelling onvoldoende duidelijk is uitgewerkt, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat uitbreiding van milieuruimte juridisch consistent en rechtszeker wordt ingepast binnen bestaande en toekomstige regelgeving?	De Wodg volgt een wetstraject, waarbij een andere procedure wordt gevolgd en ook een andere juridische afweging wordt gemaakt dan bij de voorbereiding van het NPRD. Het NPRD is een beleidsprogramma en wordt voorbereid binnen de juridische kaders van de Omgevingswet. De Wodg en het NPRD doorlopen dus beide een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van Defensie en aan wat er nodig is voor de gereedstelling. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, bieden beide in een paar gevallen een oplossing voor dezelfde knelpunten. Daarmee is enigszins	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

		sprake van samenhang tussen aangewezen activiteiten in de Wodg en projecten in het NPRD. Gelet op de samenhang tussen beide trajecten, vindt op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen.		
311	De indiener geeft aan dat verruiming van geluids en stikstofruimte voor Defensie kan leiden tot juridische en planologische belemmeringen voor woningbouw en dorpsontwikkeling in Hulten, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat bestaande en toekomstige woningbouwmogelijkheden voor kleine kernen niet worden gefrustreerd door nationale defensiekeuzes?	Bij het NPRD en het door het kabinet genomen besluit zijn ruimtelijke effecten in samenhang bekeken, waarbij ook aandacht is geweest voor de belangen van wonen en leefbaarheid en bestaande ruimtelijke plannen zijn meegenomen. Daarom zijn aan deze behoefte randvoorwaarden voor geluid opgenomen om de belangen van de omgeving te beschermen. Het planMER en het Addendum brengen de mogelijke beperkingen voor andere functies in beeld en vormen de basis voor deze afweging. Defensie streeft ernaar nationale defensiekeuzes zorgvuldig te laten landen in de regio, met oog voor lokale ontwikkelingen en bestuurlijke samenwerking.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
312	De indiener wijst erop dat de uitbreiding van milieuruimte voor de vliegbasis kan cumuleren met en belemmerend kan werken voor andere rijks en regionale opgaven, zoals het autoluw maken van Hulten en infrastructurele maatregelen, en vraagt zich af op welke wijze deze samenloop expliciet en evenwichtig wordt afgewogen?	Bij het NPRD en het door het kabinet genomen besluit zijn effecten op de omgeving in samenhang bekeken, waaronder de relatie met andere ruimtelijke en infrastructurele ontwikkelingen. Het planMER en het Addendum vormen hiervoor de basis. In de volgende fase werkt Defensie de plannen in meer detail uit en brengt zij, in overleg met regionale partners en lokale overheden, concreter in beeld waar sprake kan zijn van samenloop of knelpunten. Deze afweging gebeurt evenwichtig, met oog voor zowel nationale defensiebelangen als regionale en lokale opgaven, zoals bereikbaarheid en dorpsontwikkeling. Defensie blijft hierover in afstemming.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
313	De indiener geeft aan dat de verhouding tussen militaire activiteiten, civiele luchtvaart en luchtruim onvoldoende is toegelicht, en vraagt zich af op welke wijze de effecten van deze samenloop inzichtelijk en afgewogen worden binnen het NPRD?	De behoefte die in het NPRD is vastgelegd en is onderzocht in het Addendum gaat uit van een toename van grondgebonden activiteiten, en dus niet van een toename van vliegverkeer. Er is dan ook geen sprake van een toename van drukte in het luchtruim.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
314	De indiener geeft aan dat de gehanteerde onderzoeksmethoden, modellen en aannames onvoldoende transparant en toetsbaar zijn, waardoor inzicht in de feitelijke milieueffecten ontbreekt, en vraagt zich af op welke wijze volledige openbaarheid en controleerbaarheid van het akoestisch en milieukundig onderzoek wordt geborgd?	In het Addendum zijn actuele en gangbare rekenmethoden, aannames en gegevens gebruikt die passen bij dit type onderzoek. De gebruikte rekenmodellen en uitgangspunten zijn openbaar en beschreven in het planMER en de bijbehorende onderzoeken. Daarmee is de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar. In de vervolgfase wordt deze onderbouwing verder verdiept en waar nodig geactualiseerd.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

315	De indiener wijst erop dat essentiële onderzoeksinformatie, aannames, modellen en onderliggende berekeningen in het planMER en het Addendum ontbreken of niet openbaar beschikbaar zijn, waardoor onafhankelijke toetsing en inzicht in de effecten op de leefomgeving niet mogelijk zijn, en vraagt zich af op welke wijze volledige transparantie, controleerbaarheid en kenbaarheid van de gebruikte onderzoeken en gegevens wordt geborgd binnen de besluitvorming?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER en Addendum zijn actuele en gangbare rekenmethoden, aannames en gegevens gebruikt die passen bij dit type onderzoek. De gebruikte rekenmodellen en uitgangspunten zijn openbaar en beschreven in het planMER en de bijbehorende onderzoeken. Daarmee is de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar. In de vervolgfase wordt deze onderbouwing verder verdiept en waar nodig geactualiseerd.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
316	De indiener geeft aan dat eerdere zienswijzen, toezeggingen en participatieafspraken onvoldoende herkenbaar zijn betrokken in het huidige besluitvormingsproces, wat leidt tot onzekerheid en verminderd vertrouwen bij omwonenden, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat participatie, informatievoorziening en opvolging van eerdere inbreng zorgvuldig en transparant plaatsvinden?	Defensie erkent de behoefte aan een transparant proces en dat inbreng vanuit de omgeving terug te vinden is. Defensie streeft naar zorgvuldige invulling hiervan. Door middel van gesprekken met bestuurders, bijeenkomsten, informatievoorziening, vragen en herleidbare antwoorden in de Nota van Antwoord, verwerking van opgehaalde input zijn manieren waarop Defensie werkt aan het vertrouwen in dit proces. In het vervolgproces blijft Defensie actief inzetten op participatie en transparante informatievoorziening.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
317	De indiener geeft aan dat de informatievoorziening richting omwonenden en belanghebbenden over aard, omvang en planning van activiteiten tekortschiet, wat leidt tot onzekerheid en wantrouwen, en vraagt zich af op welke wijze tijdige, duidelijke en betrouwbare communicatie structureel wordt geborgd?	Defensie vindt het vervelend dat de indiener ervaart dat de informatievoorziening richting omwonenden en belangstellenden tekortschiet. In het kader van het NPRD is op meerdere momenten actief gecommuniceerd. Onder andere via informatieavonden in Vught (24 juni 2025) en Gilze en Rijen (4 februari 2026) met aankondigingen in lokale media. Ook is informatie in te zien via de website van het ministerie van Defensie (www.defensie.nl/onderwerpen/ruimte-voor-defensie) en https://nprd.inspraak.defensiedichtbij.nl. Daarnaast bestaat de mogelijkheid tot het stellen van vragen via ruimtevragen@defensie.nl. Ook in de toekomst zal Defensie als er nieuws is, dit tijdig melden.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
318	De indiener wijst erop dat uitstoot van schadelijke stoffen, luchtverontreiniging en geluidbelasting door militaire activiteiten gevolgen kan hebben voor bodem en water, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten inzichtelijk en toetsbaar worden meegenomen in de besluitvorming?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten van de activiteiten op luchtkwaliteit, bodem en water beoordeeld. Deze effecten zijn op programmaniveau inzichtelijk gemaakt met behulp van gangbare methoden en uitgangspunten. In de verdere uitwerking worden deze effecten nader onderzocht en geconcretiseerd. In het kader van vergunningverlening worden aanvullende, meer gedetailleerde onderzoeken uitgevoerd, waarmee de effecten toetsbaar worden gemaakt en	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

		worden door het bevoegd gezag beoordeeld op basis van de geldende wet- en regelgeving		
319	De indiener vraagt zich af op welke wijze de overheid in dit dossier invulling geeft aan haar verantwoordelijkheid om burgers te beschermen, nu directe omwonenden onevenredig worden geconfronteerd met onzekerheid, overlast en mogelijk verlies aan woon- en leefkwaliteit.	De overheid heeft de verantwoordelijkheid om belangen van burgers zorgvuldig te beschermen en af te wegen tegen nationale opgaven. In dit dossier gebeurt dat door effecten op gezondheid, veiligheid en leefomgeving expliciet te onderzoeken in het planMER en deze mee te wegen bij het nemen van besluiten in het kader van het NPRD. Daarbij geldt dat Defensie binnen wettelijke kaders handelt, negatieve effecten zoveel mogelijk dient te voorkomen en waar nodig maatregelen treft om hinder te beperken. Dit is ook expliciet als randvoorwaarde opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase werkt Defensie de plannen nader uit en blijft zij in afstemming met regionale partners en lokale overheden zoeken naar een zorgvuldige uitvoering, met aandacht voor maatwerk, communicatie en bescherming van de leefomgeving van omwonenden.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
320	De indiener geeft aan bezwaar te hebben tegen het ontwerpvoorkeursalternatief en de voorgenomen uitbreiding van activiteiten, en vraagt zich af op welke wijze de noodzaak en proportionaliteit van deze uitbreiding zijn afgewogen tegen de gevolgen voor de gezonde en veilige leefomgeving?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten van de voorgenomen uitbreiding op de leefomgeving inzichtelijk gemaakt, waaronder de gevolgen voor gezondheid en veiligheid. Op basis van deze informatie is een integrale afweging gemaakt, waarbij de noodzaak van de uitbreiding is afgewogen tegen de effecten op de woon- en leefomgeving. Deze afweging heeft geleid tot het bersluit van het kabinet. De onderbouwing hiervan is terug te vinden in het planMER en de bijbehorende stukken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
321	De indiener geeft aan dat de gehanteerde onderzoeksmethoden, aannames en kwalificaties in het planMER en Addendum intern inconsistent, onvoldoende gemotiveerd of juridisch kwetsbaar zijn, onder meer door tegenstrijdige effectclassificaties en ontbrekende onderbouwing van de vermeende behoefte, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat de milieueffectrapportage voldoet aan de vereisten van zorgvuldigheid, motivering en juridische houdbaarheid?	De passage waarnaar de indiener verwijst gaat over de categorisering in het ontwerp planMER en het onderzoek dat later (na vaststelling van het ontwerp NPRD) is uitgevoerd. Op het moment van vaststelling van het ontwerp planMER was de behoefte onvoldoende concreet gemaakt, maar dat is in de tussenliggende periode aan gemaakt en op effecten beoordeeld. De weergave hiervan is in het Addendum opgenomen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
322	De indiener stelt dat de noodzaak van uitbreiding van de milieuruimte voor grondgebonden activiteiten op vliegbasis Gilze Rijen onvoldoende is onderbouwd, mede gezien de bestaande belasting van	Defensie heeft de afgelopen twee jaar een zorgvuldig proces doorlopen met het NPRD. De nut en noodzaak van de uitbreidingen zijn door Defensie toegelicht, bestuurlijk afgestemd en door het kabinet bekrachtigd. Daarbij is de operationele behoefte van Defensie bepaald, mede in het licht van de internationale veiligheidssituatie en de taakstelling van	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente

	de omgeving en het ontbreken van een duidelijke afweging van alternatieven, en vraagt zich af op welke wijze de nut en noodzaakanalyse inzichtelijk, proportioneel en toetsbaar wordt gemotiveerd binnen de besluitvorming?	Defensie. Vervolgens zijn binnen het NPRD verschillende locaties en alternatieven in beeld gebracht en tegen elkaar afgewogen. De onderbouwing hiervan is vastgelegd in de bijbehorende Addendum en het NPRD. Deze documenten zijn gepubliceerd op defensiedichtbij.nl en dus openbaar.		Gilze en Rijen
323	De indiener geeft aan dat onvoldoende is onderzocht of grondgebonden activiteiten kunnen worden verplaatst binnen het terrein of naar andere defensielocaties om de belasting van de omgeving te beperken, en vraagt zich af op welke wijze redelijke alternatieven en spreiding van activiteiten expliciet en volwaardig worden betrokken in de afweging?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. Het treffen van mitigerende maatregelen is noodzakelijk om de geluidsproductie binnen de vastgestelde wettelijke geluidzone te houden. Eén van de mogelijke maatregelen is het verplaatsen van proefdraaiactiviteiten naar andere locaties binnen de grenzen van de vliegbasis. Deze maatregel wordt in het vervolgtraject in samenhang met eventuele andere maatregelen verder onderzocht.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
324	De indiener geeft aan dat het gebruik en de ontwikkelmogelijkheden van recreatieve functies in de omgeving kunnen worden beïnvloed door uitbreiding van milieuruimte, en vraagt zich af op welke wijze deze belangen worden betrokken in de ruimtelijke afweging?	Recreatieve voorzieningen in de nabijheid van de vliegbasis kunnen gevolgen ervaren door geluidsproductie van Defensie. Dit is ook in de huidige situatie soms helaas het geval. In de berekeningen wordt getoetst aan geluidgevoelige objecten, maar wordt ook rekening gehouden met recreatieve bestemmingen en wordt afgewogen of er een aanvaardbaar geluidklimaat voor deze voorzieningen ontstaat. Deze afweging wordt nader gemaakt bij een vergunningaanvraag.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
325	De indiener vraagt om heroverweging van Gilze-Rijen voor intensivering van gebruik en vraagt of het mogelijk is om activiteiten te intensiveren elders in Nederland?	De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten hangt samen met de helikoptereenheden die al aanwezig zijn op vliegbasis Gilze-Rijen. De effecten van deze uitbreiding zijn in het planMER-addendum in beeld gebracht. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken. In de verdere uitwerking kijkt Defensie hoe de activiteiten zo goed mogelijk kunnen worden ingepast	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
326	De indiener geeft aan dat onvoldoende is onderzocht of grondgebonden activiteiten kunnen worden verplaatst binnen het terrein of naar andere defensielocaties om de belasting van de omgeving te beperken, en vraagt zich af op welke wijze redelijke alternatieven en spreiding van activiteiten expliciet en volwaardig worden betrokken in de afweging?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. Het treffen van maatregelen is noodzakelijk om de geluidsproductie binnen de vastgestelde wettelijke geluidzone te houden. Eén van de mogelijke maatregelen is het verplaatsen van activiteiten zoals proefdraai naar andere locaties binnen de grenzen van de vliegbasis. De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten hangt samen met de helikoptereenheden die al aanwezig zijn op vliegbasis Gilze-Rijen. De effecten van deze uitbreiding zijn in het planMER-addendum in beeld gebracht.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

		Deze maatregel wordt in het vervolgtraject in samenhang met eventuele andere maatregelen verder onderzocht.		
327	De indiener verwijst naar toezeggingen die Defensie in het verleden heeft gedaan en vraagt zich af of defensie zich aan deze toezeggingen blijft houden?	Als formele toezeggingen zijn gedaan, houdt Defensie zich daar in beginsel aan. Wel kunnen er omstandigheden zijn zoals voortschrijdend inzicht, veranderde omstandigheden of financiële mogelijkheden die van invloed kunnen zijn op het kunnen waarmaken van een toezegging.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
328	De indiener benoemt toezeggingen die Defensie in het verleden heeft gedaan over mitigerende maatregelen en vraagt aan Defensie om zich een betrouwbare partner te tonen om deze maatregelen te nemen?	Als formele toezeggingen zijn gedaan, houdt Defensie zich daar in beginsel aan. Wel kunnen er omstandigheden zijn zoals voortschrijdend inzicht, veranderde omstandigheden of financiële mogelijkheden die van invloed kunnen zijn op het kunnen waarmaken van een toezegging.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
329	De indiener stelt dat er een zorgplicht op Defensie rust onder de Omgevingswet. De indiener vraagt zich af hoe Defensie de ontwikkelingen op de vliegbasis ziet in het licht van deze zorgplicht.	De zorgplicht waar de indiener op doelt houdt in dat Defensie verplicht is om bij haar activiteiten negatieve effecten op de fysieke leefomgeving zoveel mogelijk te voorkomen en, waar dat niet kan, te beperken. Dit uitgangspunt past Defensie toe bij alle plannen en besluiten. In het planMER en het Addendum zijn effecten op de leefomgeving in beeld gebracht en meegewogen bij het door het kabinet genomen voorkeursbesluit. In de verdere uitwerking handelt Defensie binnen de kaders van de Omgevingswet, overige wet- en regelgeving en eigen beleidsambities. Daarbij staat een zorgvuldige afweging centraal tussen de defensietaak en bescherming van gezondheid, veiligheid en leefkwaliteit, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale partners.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
330	De indiener stelt dat uitbreiding van milieuruimte leidt tot economische schade, waaronder waardevermindering van woningen en bedrijfsactiviteiten, en vraagt zich af op welke wijze deze economische effecten worden onderzocht en meegewogen en geborgd worden in het vervolgproces?	Defensie spant zich in om (economische) schade voor omwonenden en nabijgelegen ondernemers zo veel mogelijk te beperken. Mocht er desalniettemin na definitieve besluitvorming en planologische vastlegging van het toegenomen grondgebonden geluid schade optreden als gevolg van de toegenomen grondgebonden activiteiten dan kan men een beroep doen op de regeling voor nadeelcompensatie, zoals opgenomen in Titel 4.5 Awb, Afdeling 15.1 Omgevingswet. Hierbij wordt dan per aanvraag bezien of er inderdaad sprake is van schade en welke schadeposten voor vergoeding in aanmerking komen.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
331	De indiener maakt zich zorgen over de bestaande en voorgenomen structurele geluidsoverlast door vlieg- en grondgebonden activiteiten van de vliegbasis, waaronder langdurige	Defensie is zich bewust van de effecten van vliegbasis Gilze-Rijen op de omgeving. Om invulling te geven aan de behoefte om meer activiteiten op de vliegbasis uit te voeren, heeft Defensie randvoorwaarden in het NPRD opgenomen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-

	blootstelling aan hoge geluidsniveaus, verstoring van rustmomenten en aantasting van het woon- en leefklimaat, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat de uitbreiding van de milieuruimte niet leidt tot een verdere verslechtering van een gezonde en veilige leefomgeving voor omwonenden?	Deze randvoorwaarden hebben als doel om de geluidseffecten te beperken.		Rijen, gemeente Gilze en Rijen
332	De indiener stelt dat uitbreiding van de milieuruimte leidt tot (hernieuwde) overschrijding van geluidscontouren en aantasting van bestaande rechtsposities van omwonenden, en vraagt zich af op welke wijze wordt gewaarborgd dat geldende geluidsnormen, contouren en gerechtvaardigde verwachtingen juridisch bindend worden gerespecteerd?	Voor deze behoefte zijn in het NPRD randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken. Eén van deze uitgangspunten is dat de geldende geluidscontouren niet mogen toenemen als gevolg van de voorgenomen activiteiten. Indien nodig zullen maatregelen worden getroffen om het geluid binnen de geldende wettelijke kaders en geluidscontouren te houden. In het vervolgproces zal nader worden uitgewerkt op welke wijze hier invulling aan wordt gegeven en hoe wordt geborgd dat wordt voldaan aan de toepasselijke wet- en regelgeving op het gebied van geluid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
333	De indiener wijst erop dat mitigerende en inrichtingsmaatregelen wel worden genoemd maar niet concreet zijn uitgewerkt, geborgd of getoetst op effectiviteit, en vraagt zich af op welke wijze maatregelen zodanig worden geconcretiseerd, vastgelegd en gecontroleerd dat de geluidsbelasting buiten de vliegbasis niet toeneemt?	In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht. Dit past bij het niveau van het programma van het NPRD. Deze beoordeling laat zien wat de mogelijke gevolgen zijn van de uitbreiding. In de volgende fase wordt extra onderzoek gedaan. Daarmee worden de effecten verder uitgewerkt en wordt bepaald welke maatregelen nodig zijn. Zo kan de groei van het geluid op de grond plaatsvinden binnen de gestelde randvoorwaarden zoals die zijn opgenomen in het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
334	De indiener wijst erop dat kortdurende piekgeluiden, impuls- en laagfrequent geluid van helikopters en vliegtuigen een dominante rol spelen in de hinderervaring en gezondheidseffecten, terwijl deze effecten onvoldoende worden meegenomen in de huidige beoordeling, en vraagt zich af op welke wijze deze geluidsvormen expliciet, afzonderlijk en representatief worden betrokken bij de milieueffectbeoordeling?	Voor de beoordeling van geluidseffecten wordt gebruikgemaakt van de wettelijk voorgeschreven rekenmethoden, die aansluiten bij de beoordeling van industrielawaai. Daarbij wordt de geluidbelasting op de omgeving op een gestandaardiseerde en representatieve manier bepaald. Voor deze is geen onderzoek uitgevoerd naar het kortstondige maximale geluid, omdat een toename in het aantal minuten van de activiteiten niet leidt tot verhoging van het kortstondige maximale geluid. Voor deze behoefte is sprake van een uitbreiding van bestaande vergunde grondgebonden activiteiten. De beoordeling in het planMER sluit hierop aan en geeft inzicht in de gemiddelde geluidbelasting van deze activiteiten. In de vervolgfase wordt bezien of en in hoeverre nadere uitwerking nodig is, waarbij dit wordt betrokken in de beoordeling in het kader van vergunningverlening.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

335	De indiener geeft aan dat trillingen, drukgolven en rattle noise als gevolg van militaire activiteiten leiden tot fysieke hinder, stress en schade aan woningen en voorzieningen, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten structureel en volwaardig worden meegenomen in de beoordeling van de gevolgen voor een gezonde en veilige leefomgeving?	De indiener wijst op effecten die met name samenhangen met vliegactiviteiten, zoals trillingen, drukgolven en zogenoemde "rattle noise". De in het NPRD opgenomen behoefte heeft echter betrekking op een verruiming van de milieuruimte voor grondgebonden activiteiten op de vliegbasis. Deze verruiming heeft geen invloed op het optreden van rattle noise, aangezien dit effect met name samenhangt met specifieke vliegbewegingen van bepaalde typen helikopters. Voor rattle noise heeft Defensie een apart programma. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
336	De indiener benadrukt dat langdurige blootstelling aan geluid, trillingen en uitstoot leidt tot aantoonbare negatieve effecten op lichamelijke en mentale gezondheid, slaapkwaliteit en dagelijks functioneren, en vraagt zich af op welke wijze deze gezondheidseffecten expliciet, actueel en zwaarwegend worden meegewogen bij de besluitvorming over uitbreiding van de milieuruimte?	Defensie is zich bewust van de milieubelasting door vliegactiviteiten en grondgebonden activiteiten op de vliegbasis. Defensie heeft zich te houden aan de voorgeschreven regels ten aanzien van geluid en emissies naar de lucht. Om dit ook in de toekomst te waarborgen, worden bij de vergunningverlening door het bevoegd gezag maatregelen vastgelegd die ervoor zorgen dat de geluidsbelasting binnen de toegestane normen voor omwonenden blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
337	De indiener wijst erop dat verslechtering van luchtkwaliteit, geurhinder en cumulatieve milieueffecten in een reeds overbelaste omgeving onvoldoende zijn onderzocht, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten integraal en gebiedsgericht worden betrokken bij de beoordeling van een gezonde en veilige leefomgeving?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd, ondanks dat de bijdrage van proefdraaien aan de achtergrondconcentraties verontreinigende stoffen klein zijn. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
338	De indiener stelt dat de cumulatieve effecten van bestaande en voorgenomen activiteiten, waaronder militair geluid, verkeerslawaai, trillingen en andere milieubelastingen, onvoldoende integraal en locatiegericht zijn onderzocht, terwijl deze stapeling bepalend is voor de feitelijke leefbaarheids- en gezondheidseffecten, en vraagt zich af op welke wijze cumulatie expliciet,	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd dat de behoefte kan leiden tot negatieve effecten op het geluidklimaat van omwonenden. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

	volledig en gebiedsspecifieke wordt betrokken in de besluitvorming?			
339	De indiener geeft aan dat specifieke operationele aspecten van militaire activiteiten, zoals overvliegen, piekgeluiden en type luchtvaartuigen, leiden tot een als onevenredig ervaren belasting van de leefomgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze aspecten expliciet worden betrokken en begrensd in de verdere uitwerking?	Een militaire vliegbasis moet voldoen aan onder andere het luchthavenbesluit en de omgevingsvergunning. In het luchthavenbesluit zijn regels opgenomen voor het vliegende verkeer en het bijbehorende geluid. In de Omgevingsvergunning van de vliegbasis zijn de grondgebonden activiteiten vastgelegd. In het NPRD is de behoefte opgenomen voor een toename van grondgebonden activiteiten. Om te zorgen dat de belasting voor de omgeving niet onevenredig groot wordt, heeft Defensie in het NPRD vastgelegd dat intensivering alleen mogelijk is als passende maatregelen worden getroffen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
340	De indiener geeft aan dat trillingen, overlast en overvliegen gevolgen kunnen hebben voor agrarische bedrijven (waaronder zorgboerderijen) en duurzame energie installaties, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten worden betrokken in de besluitvorming?	De indiener verwijst naar effecten van vliegactiviteiten, zoals overvliegen en trillingen. De in het NPRD opgenomen behoefte heeft echter betrekking op een toename van grondgebonden activiteiten op de vliegbasis. De effecten van deze grondgebonden activiteiten zijn in het planMER op hoofdlijnen in beeld gebracht en betrokken bij de besluitvorming. De intensivering van deze activiteiten zijn gekoppeld aan maatregelen om hinder zoveel mogelijk te beperken. In de verdere uitwerking wordt bezien hoe deze activiteiten zorgvuldig kunnen worden ingepast binnen de bestaande situatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
341	De indiener benoemt dat hij/zij geen aanvullende voorzieningen aan het huis wil hebben, omdat ze geen meerwaarde hebben voor normale leefomstandigheden.	Defensie streeft ernaar dat aanpassingen aan woningen niet nodig zijn als gevolg van activiteiten op de vliegbasis. Dit doet Defensie door mitigerende maatregelen op de vliegbasis te nemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
342	De indiener vraagt om borging van transparante monitoring van effecten en vraagt om een beschrijving hiervan.	Defensie waardeert dat de indiener aandacht vraagt voor transparante monitoring van effecten op natuur, geluid en recreatie, omdat deze onderwerpen direct raken aan de leefomgeving. Om de vliegbasis Gilze Rijen ligt een geluidsmeetnet. De gemeten effecten worden periodiek besproken in de Commissie Overleg en Voorlichting Milieuhygiëne (COVM), waarin ook vertegenwoordigers van lokale overheden en maatschappelijke organisaties deelnemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
343	De indiener wijst op mogelijke veiligheidsrisico's en vraagt zich af op welke manier dit in beeld is gebracht.	In het Addendum is het aspect omgevingsveiligheid als neutraal beoordeeld. De belangrijkste effecten hebben betrekking op geluid. In de verdere uitwerking en bij de vergunningverlening worden veiligheidsaspecten in meer detail beoordeeld en getoetst aan de geldende wet- en regelgeving, zodat wordt geborgd dat	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente

		de activiteiten veilig kunnen plaatsvinden.		Gilze en Rijen
344	De indiener benoemd dat in het ontwerp-NPRD voorwaarden voor de behoefte zijn opgenomen. Het addendum constateert overschrijdingen, maar de categorisering sluit hier niet bij aan. De indiener vraagt zich af hoe dit zich verhoudt tot de betrouwbaarheid van het planMER?	In het planMER is aangegeven dat, zonder aanvullende maatregelen, overschrijdingen kunnen optreden. Deze constatering maakt onderdeel uit van de gehanteerde worstcasebenadering om mogelijke effecten inzichtelijk te maken. Tegelijkertijd is in het NPRD vastgelegd dat maatregelen noodzakelijk zijn om deze effecten te beperken. Door deze maatregelen als randvoorwaarde op te nemen in het besluit, wordt geborgd dat in de uiteindelijke situatie geen sprake is van overschrijding van de geldende wettelijke normen. Het planMER voorziet daarmee in de benodigde beslisinformatie door de relevante effecten en risico's inzichtelijk te maken en vormt een gedegen basis voor de beleidsmatige afweging en het formuleren van randvoorwaarden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
345	De indiener stelt dat het NPRD wordt gebruikt om bestaande overschrijdingen te legaliseren en dat niet dit oneigenlijk gebruik is van het NPRD. De indiener vraagt zich op welke manier Defensie de bestaande overschrijdingen gaat oplossen?	Defensie herkent het beeld niet dat het NPRD wordt gebruikt om bestaande overschrijdingen te legaliseren. Er is op dit moment geen sprake van structurele overschrijdingen van de geldende wettelijke normen; Defensie handelt binnen de bestaande, vergunde kaders. Tegelijkertijd is vastgesteld dat de huidige kaders niet in alle gevallen toereikend zijn voor de toekomstige behoefte van Defensie. Daarom is in het NPRD een uitbreiding van de milieuruimte onderzocht en voorzien. In de verdere uitwerking en bij vervolgbesluitvorming wordt dit getoetst en geborgd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
346	De indiener woont op de rand van het saneringsgebied en vraagt om expliciete aandacht om mensen die net buiten de kaders vallen maar wel hinder ervaren.	Defensie begrijpt dat bewoners die net buiten een formele geluidscontour wonen, toch hinder kunnen ervaren en daar aandacht voor vragen. Bij het vaststellen van saneringsgebieden wordt gewerkt met wettelijke kaders en vastgestelde grenzen. Tegelijkertijd kijkt Defensie in de verdere uitwerking van de plannen breder naar de effecten op de omgeving, ook net buiten deze grenzen. Het planMER brengt de geluidbelasting in de omgeving in beeld en vormt de basis voor deze afweging. Ten behoeve van vervolgbesluitvorming wordt de geluidbelasting met meer detail in beeld gebracht. Daarbij zullen bij realisatie van de activiteiten concrete maatregelen worden onderzocht om de geluidsbelasting te beperken. Daarbij zijn in het NPRD meerdere randvoorwaarden gesteld om de effecten op de omgeving te beperken, waaronder de voorwaarde dat de bestaande geluidscontour niet groter mag worden als gevolg van de voorgenomen activiteiten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
347	De indiener wijst erop dat beschermde cultuurhistorische waarden op of nabij	In het planMER en het Addendum is het aspect beschermde cultuurhistorische waarden als neutraal beoordeeld. In de	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte

	de vliegbasis onjuist of onvolledig zijn meegenomen, en vraagt zich af op welke wijze erfgoedwaarden correct worden geïnventariseerd en betrokken in de afweging?	verdere uitwerking en bij de vergunningverlening worden beschermde cultuurhistorische waarden opnieuw beoordeeld en getoetst aan de geldende wet- en regelgeving, zodat wordt geborgd dat de activiteiten veilig kunnen plaatsvinden.		t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
348	De indiener geeft aan dat extra vliegbewegingen en activiteiten gevolgen kunnen hebben voor verkeersdruk en bereikbaarheid in de omgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze mobiliteitseffecten worden onderzocht en meegewogen?	Het is niet de verwachting van Defensie dat de groei van het aantal grondgebonden activiteiten leidt tot een grotere verkeersstroom dan in de huidige situatie. Desondanks blijft Defensie in overleg met wegbeheerders over een veilige verkeerssituatie in de nabijheid van de vliegbasis en zal Defensie constructief bijdragen aan overleggen over eventuele knelpunten.	Mobiliteit	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
349	De indiener stelt dat de effecten van extra stikstofemissies door intensivering van activiteiten op vliegbasis Gilze Rijen onvoldoende zijn onderzocht, terwijl nabijgelegen Natura 2000gebieden reeds overbelast zijn, en vraagt zich af op welke wijze significante effecten juridisch houdbaar worden uitgesloten of beoordeeld?	In het planMER, de passende beoordeling en het addendum zijn de effecten van stikstofdepositie beoordeeld. Defensie houdt zich aan de geldende stikstofregelgeving. In de vervolgfase worden de effecten op stikstofemissies en stikstofdepositie nader onderzocht. Indien blijkt dat een natuurvergunning nodig is, zal Defensie deze aanvragen. Daarbij wordt, indien vereist, een passende beoordeling opgesteld.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
350	De indiener geeft aan dat de effecten van geluid, trillingen en uitstoot op beschermde soorten en biodiversiteit onvoldoende zijn betrokken, en vraagt zich af op welke wijze verstoring van fauna en flora realistisch, locatiegericht en cumulatief wordt onderzocht?	Verstoring van beschermde diersoorten is een van de aandachtspunten voor deze behoefte, omdat toename van geluid kan leiden tot aanvullende verstoring. Die verstoring treedt in sommige gevallen nu ook al op, al treedt bij dit type geluid in bepaalde mate ook gewenning op bij diersoorten. Bij vervolgbesluitvorming zal dit in meer detail worden beoordeeld.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
351	De indiener stelt dat de ruimtelijke cumulatie van militaire activiteiten leidt tot een overschrijding van de draagkracht van het gebied, en vraagt zich af op welke wijze deze cumulatieve ruimtelijke effecten integraal worden beoordeeld?	Cumulatie is een van de aandachtspunten voor de vliegbasis, omdat voor omgeving een stapeling van luchtgebonden en grondgebonden activiteiten speelt. Defensie heeft zich in beide gevallen te houden aan regelgeving voor maximale geluidwaarden. Voor het vervolgbesluit voor deze behoefte wordt rekening gehouden met de effecten op de omgeving.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

5.9 LS-41 Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
352	De indiener geeft aan dat de leefbaarheid onder druk staat door cumulatieve geluids-, verontreinigings- en veiligheidsbelastingen en vraagt zich af op welke	De effecten van de verplaatsing van het hot cargo-platform, de hal en de magazijnen zijn in het planMER en het Addendum beoordeeld. Daarbij is op programmaniveau gekeken naar de milieueffec-	(Rijks)Raakvlakken	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen

	wijze bij toekomstige ruimtelijke keuzes de cumulatieve effecten worden betrokken en gemotiveerd, inclusief hoe wordt omgegaan met een eventuele toename ten opzichte van de huidige situatie?	ten. In de vervolgfase worden de effecten nader onderzocht. De uitkomsten hiervan worden betrokken bij de vergunningverlening. Op basis daarvan wordt bezien of en welke maatregelen nodig zijn om de effecten te beperken en te voldoen aan de geldende wettelijke kaders.		hot cargo platform
353	De indiener geeft aan bereid te zijn tot nader overleg over de voorgenomen ontwikkeling en vraagt zich af op welke wijze en op welk moment de omgeving wordt betrokken bij het vervolgproces en de terugkoppeling over onderzoeken en keuzes plaatsvindt?	Defensie waardeert de bereidheid van de indiener om in gesprek te blijven over de voorgenomen ontwikkeling. De verdere uitwerking van de plannen vindt plaats in een vervolgfase. In deze fase houdt Defensie de omgeving actief op de hoogte van wat er op de vliegbasis gebeurt, zoals de verplaatsing van het hot cargo platform en de bijbehorende voorzieningen.	Algemene zienswijze	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
354	De indiener vraagt om duidelijkheid over de uitgangspunten en randvoorwaarden van de risico gebaseerde aanpak rond het hot cargo platform, waaronder beperkingen aan de tijdelijke aard van activiteiten, constructieve voorzieningen en restricties in het gelijktijdig gebruik met andere gebouwen, en vraagt zich af op welke wijze deze uitgangspunten en maatregelen zodanig worden geborgd dat het veiligheidsniveau waarop de beoordeling is gebaseerd ook in uitvoering en bedrijfsvoering wordt gewaarborgd?	In het planMER Addendum zijn de effecten van de verplaatsing van het hot cargo platform, hot cargo hal en de 7-kamer bunker opgenomen, inclusief de gehanteerde uitgangspunten. In het NPRD zijn de maximale risicocontouren vastgesteld, waarbij geldt dat deze contouren niet mogen toenemen. Aan de bouw en het gebruik zijn voorwaarden verbonden, onder meer voor de inrichting van gebouwen, de ruimtelijke positionering (geografische oriëntatie) en het gelijktijdig gebruik van functies. De verdere uitwerking en borging van deze uitgangspunten vindt plaats in de vergunningverlening. De naleving wordt gecontroleerd en gehandhaafd door de bevoegde gezagen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
355	De indiener geeft aan dat onduidelijkheid bestaat over de status, herkomst en onderbouwing van de weergegeven risico- en explosieaandachtsgebieden (A, B en C), de relatie met bestaande contouren en de mogelijke invloed van optimalisaties of deelvarianten, en vraagt zich af op welke wijze in het vervolgproces eenduidig wordt vastgesteld en gecommuniceerd welke contouren en beperkingen uiteindelijk van toepassing zijn, inclusief de onderbouwing daarvan en de consequenties voor bestaande bebouwing?	Bij de berekeningen is uitgegaan van een worstcase uitgangspunt. Dit betekent dat door de in het Addendum genoemde optimalisaties toe te passen, de uiteindelijke explosieaandachtsgebieden nog licht aangepast kunnen worden. De getoonde contouren zijn dus nog niet definitief, maar het startpunt voor het proces van ontwerpen van de munitievoorzieningen. De precieze optimalisaties (qua situering, belegging, bunkerontwerp) bepaalt uiteindelijk de definitieve explosieaandachtsgebieden die vastgelegd zullen worden in het Bkl en Omgevingsplannen van de gemeente.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
356	De indiener maakt zich zorgen over het vervoer van munitie van en naar het hot cargo platform, met name over routes en	Voor vervoer van munitie over de openbare weg geldt specifieke internationale transportregelgeving, waardoor de risico's van het transport worden ver-	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen

	risico's nabij woningen en over de mate waarin dit in onderzoeken is meegenomen, en vraagt zich af op welke wijze de risico's van munitietransport worden onderzocht, onderbouwd en betrokken bij besluitvorming en vergunningverlening?	kleind. Hiermee wordt de veiligheid tijdens het vervoer voldoende geborgd. Voor munitietransport wordt gebruik gemaakt van de uidige routes voor munitievervoer. Omdat geen nieuwe routes worden geïntroduceerd, is er geen sprake van een toename van risico's voor de omgeving ten opzichte van de huidige situatie. Alternatieve routes zijn daarom in dit kader niet nader beschouwd.		hot cargo platform
357	De indiener maakt zich zorgen over de nabijheid van de beoogde interne aanvoerroute voor munitie en explosieven naar het hot cargo platform ten opzichte van omliggende woningen en vraagt zich af op welke wijze de keuze voor de interne transportroute(s) wordt onderbouwd, inclusief de beoordeling van alternatieve routes in relatie tot de veiligheidsrisico's voor omwonenden?	De routekeuze vindt plaats via bestaande transportroutes die ook in de huidige situatie worden gebruikt voor munitietransport. Deze routes veranderen niet. Omdat geen nieuwe routes worden geïntroduceerd, is er geen sprake van een toename van risico's voor de omgeving ten opzichte van de huidige situatie. Alternatieve routes zijn daarom in dit kader niet nader beschouwd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
358	De indiener wijst erop dat in de beoordeling van geluid vooral de aanlegfase is beschouwd terwijl in de gebruiksfase grondgeluid kan optreden door laden en lossen, en vraagt zich af op welke wijze het grondgeluid in de gebruiksfase wordt onderzocht en betrokken bij de afweging en informatievoorziening richting omwonenden?	Er is nog geen beeld van de wijze waarop de munitievoorzieningen exact gesitueerd zullen worden. Dit punt wordt wel betrokken bij vergunningverlening, waarbij ervan uitgegaan wordt dat er geen aanpassingen in de grondgebonden geluidzone of bestaande hogere waardenbesluiten nodig zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
359	De indiener geeft aan zorgen te hebben over mogelijke veiligheidsrisico's voor omwonenden in relatie tot de bredere veiligheidssituatie. Vormt dit niet een extra groot risico voor omwonenden?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over mogelijke veiligheidsrisico's voor omwonenden in relatie tot de bredere veiligheidssituatie. Naar het oordeel van Defensie leidt de verplaatsing van het hot cargo platform naar nieuwe locatie niet tot een extra of vergroot veiligheidsrisico voor omwonenden. Deze aanpassing betreft een herverdeling van bestaande functies binnen het terrein van de militaire vliegbasis. De beoordeling van de omgevingsveiligheid vindt plaats binnen de geldende wet- en regelgeving voor externe veiligheid en militaire luchtvaartactiviteiten. Defensie blijft de omgevingsveiligheid borgen binnen deze wettelijke kaders.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
360	De indiener vraagt naar de herkomst van de bestaande veiligheidszoneringen, of deze uitsluitend afkomstig zijn van het bestaande hot cargo platform, en of deze zones ko-	De bestaande veiligheidzoneringen (explosieaandachtsgebieden) vinden hun oorsprong in een risicoanalyse voor de opslag en bewerking van alle munitie op de vliegbasis (niet alleen van het hot cargo platform). Voor het nieuwe hot cargo platform zal een omgevingsvergunning worden aangevraagd waarbij	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform

	men te vervallen bij verplaatsing van het hot cargo platform.	een nieuwe risicoanalyse wordt opgesteld. De risicoanalyses zijn niet openbaar maar worden wel beoordeeld door het bevoegd gezag bij de vergunningverlening. De bestaande veiligheidzoneringen vervallen niet op voorhand. Na realisatie van de herinrichting van de militaire vliegbasis wordt in overleg met de gemeenten bezien of, en zo ja in welke mate, deze zoneringen worden heroverwogen.		
361	De indiener vraagt naar borging van restricties in gelijktijdig gebruik van HCP en andere gebouwen, vraagt naar verduidelijking van de restricties (welke gebouwen, welke risico's, welke restricties precies?) en vraagt of dit wel de in het addendum beloofde 'worst case aanpak' is?	Bij de ruimtelijke indeling van de vliegbasis is in het kader van de interne en externe veiligheid rekening gehouden met locatiekeuze. Hierop wordt toezicht gehouden. De in het NPRD vastgelegde explosieaandachtsgebieden geven de maximale effecten op de omgeving weer. Dit dient als kader waarbinnen in de vervolgfase de behoefte verder wordt geconcretiseerd. De effecten van het uiteindelijke ontwerp kunnen daarbij kleiner worden, maar niet groter. De daarbij behorende restricties, waaronder beperkingen in het gelijktijdig gebruik van het hot cargo platform en omliggende gebouwen, worden in de vergunning vastgelegd en geborgd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
362	De indiener vraagt naar mogelijkheden voor optimalisatie van de veiligheidszones (bunkertype, oriëntatie, maximale belegging, restricties in gelijktijdig gebruik) en vraagt of de nu ingetekende zones nog werkelijk kleiner zullen worden in het vervolg.	Er is in beperkte mate ruimte om de veiligheidszones te verkleinen. De in het NPRD vastgelegde explosieaandachtsgebieden geven de maximale effecten op de omgeving weer en vormen daarmee het uitgangspunt voor de veiligheidszones (worstcase). Dit dient als kader waarbinnen in de vervolgfase de behoefte en invulling verder worden uitgewerkt. De effecten van het uiteindelijke ontwerp kunnen daarbij kleiner worden, maar niet groter.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
363	De indiener vraagt om onderbouwing van de conclusie dat er geen inbreuken in de C-zone bestaat en vraagt hoe en wanneer dit nader onderzocht zal worden	Om als inbreuk te gelden moet er én sprake zijn van een gordijn- of vliesgevel, én sprake zijn van een groot glasoppervlak, én sprake zijn van een functie waarbinnen een groot aantal mensen een groot deel van de dag aanwezig is. Dit is voor variant Z niet het geval.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
364	De indiener vraagt naar de exacte beperkingen binnen de C-zone, specifiek of er voor grote groepen mensen dan wel evenementen beperkingen gelden binnen deze zone	Artikel 5.33 van het Besluit kwaliteit leefomgeving verbiedt gebouwen waarin doorgaans een groot aantal personen gedurende een groot gedeelte van de dag aanwezig is met: - een vlies- of gordijngevel; en - grote glasoppervlakten. Dit betekent dat binnen de C-zone uitsluitend voor gebouwen die én een groot aantal mensen op een groot deel van de dag, én een vlies- of gordijngevel én een groot glasoppervlak niet toegestaan zijn. Alle andere gebouwen of activiteiten zijn wel toegestaan. Een evenement dus ook.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
365	De indiener wijst erop dat door de voorgenomen ontwikkeling het waterbergend vermogen kan afnemen en dat compensatie buiten het terrein nodig	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over het mogelijke verlies van waterbergend vermogen als gevolg van nieuwe verharding en de mogelijke noodzaak tot watercompensatie. De verplaatsing leidt mogelijk tot een toename	Water	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen

	kan zijn, en vraagt zich af wat deze compensatie concreet inhoudt en op welke wijze mogelijke effecten voor de omgeving en omwonenden worden onderzocht en toegelicht?	van verhard oppervlak. De effecten hiervan op het waterbeheer zijn in deze fase nog niet in detail beoordeeld. In de vervolgfase wordt dit verder onderzocht zodra de plannen verder zijn uitgewerkt. Dit gebeurt in overleg met het bevoegd gezag, zoals het waterschap.		hot cargo platform

5.10 Algemeen/overig NPRD Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
366	De indiener wijst erop dat defensieactiviteiten gevolgen hebben voor civiele luchtvaart, luchtruimgebruik en bestaande infrastructuur, en vraagt zich af op welke wijze deze raakvlakken integraal en veilig zijn meegewogen in de ruimtelijke afweging?	Het klopt dat verschillende defensieactiviteiten uit het NPRD gevolgen kunnen hebben voor de civiele luchtvaart en het luchtruim. In het planMER zijn, waar relevant, de effecten op de civiele luchtvaart beoordeeld. In het trechteringsproces zijn de eerste onderzoeksresultaten van de verschillende alternatieven betrokken bij de afweging. Bij de verdere uitwerking van de behoeftes worden de belangen van de civiele sector meegenomen.	(Rijks)Raakvlakken	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
367	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van een integrale, gebiedsgerichte cumulatieanalyse waarin alle bestaande en beoogde defensie en niet defensieactiviteiten in samenhang worden beoordeeld, en vraagt zich af op welke wijze de optelsom van effecten alsnog volledig, gebiedsgericht en conform de MER systematiek inzichtelijk wordt gemaakt en betrokken bij beleidsafwegingen?	De Commissie m.e.r. heeft eerder ook aandacht gevraagd voor het in beeld brengen van cumulatieve effecten. Dit heeft aanleiding gegeven om in de aanvulling op het planMER cumulatie verder in beeld te brengen. Defensie is met deze aanvulling van mening dat cumulatie-effecten in deze fase voldoende in beeld zijn.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
368	De indiener stelt dat de motivering van locatiekeuzes en de evenredigheid van de ruimtelijke belasting van met name de Veluwe tekortschieten, en vraagt zich af op welke wijze het evenredigheidsbeginsel en alternatieve ruimtelijke spreiding expliciet en toetsbaar zijn meegewogen?	Defensie is van mening dat binnen het NPRD een zorgvuldige en integrale ruimtelijke afweging is gemaakt. Daarbij zijn verschillende locaties en alternatieven in beeld gebracht en tegen elkaar afgewogen, mede in het licht van het evenredigheidsbeginsel. De bestaande concentratie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe, waar Defensie van oudsher aanwezig is, is daarbij als belangrijk uitgangspunt meegenomen. De belasting van de omgeving is in het planMER inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de afweging.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
369	De indiener verzoekt om structurele betrokkenheid van maatschappelijke en gebiedspartijen bij zowel landelijke als lokale uitwerking van defensieplannen, en vraagt zich af op welke wijze	Net als in de fase van het opstellen van het NPRD zal ook in de realisatiefase actief invulling worden gegeven aan het betrekken van stakeholders bij de uitwerking van plannen. Voor projecten met een grotere impact op de omgeving wordt een gebiedsproces ingericht, waarin maatschappelijke en gebiedspar-	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

	participatie, samenwerking en gezamenlijke afwegingen in het vervolgproces zijn geborgd?	tijen structureel worden betrokken. Participatie, samenwerking en gezamenlijke afwegingen worden daarbij geborgd in het proces.		
370	De indiener stelt vooraf dat het proces rond het NPRD als positief is ervaren. Het traject was helder opgezet, goed gestructureerd en bood omwonenden een duidelijke en herkenbare rol in de inspraak. De algemene noodzaak tot uitbreiding van oefenmogelijkheden wordt begrepen. De indiener geeft mee dat het positief wordt gewaardeerd dat bij deze uitbreidingsaanvraag maatregelen zijn getroffen om belemmeringen voor woningbouw te beperken en dat de plannen niet leiden tot een vergroting van de bestaande geluidscontour.	Defensie waardeert dat de indiener het proces rond het ontwerp NPRD positief heeft ervaren. De indiener geeft aan begrip te hebben voor de noodzaak om oefenmogelijkheden uit te breiden. De indiener benoemt ook dat het positief is dat maatregelen zijn getroffen om belemmeringen voor woningbouw te beperken.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
371	U geeft aan over slechts negen door u genoemde onderwerpen zienswijzen te verwachten. Uitgangspunt van deze inspraakronde zijn echter de 'behoeften waar extra onderzoek voor nodig was'. Naar onze overtuiging behoren daartoe in elk geval ook nog twee andere in de Aanvulling planMER NPRD nader onderzochte kwesties: 'cumulatie van activiteiten op en rond de Veluwe' en 'helikopterlandingsplaatsen'. Als directbetrokkenen bij beide kwesties beschouwen wij ons daardoor gerechtigd hierover onze inzichten kenbaar te maken, ervan uitgaande dat u deze serieus neemt bij uw beleidsafwegingen.	In het NPRD vastgesteld op 19 december 2025 is aangegeven dat voor negen behoeften op dat moment nog geen definitieve locatie kon worden aangewezen. Voor deze behoeften heeft het kabinet een ontwerpvoorkeursalternatief aangewezen. Op de keuze van deze ontwerpalternatieven is het mogelijk geweest om zienswijzen in te dienen. In de Nota van Antwoord ontwerp NPRD (19 december 2025) is reeds aangegeven hoe om gegaan is met het aanvullend onderzoek naar cumulatie op de Veluwe (p. 21) en de invulling van de helikopterlandingsplaatsen (p. 19).	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
372	De indiener stelt vooraf dat het proces rond het NPRD als positief is ervaren. Het traject was helder opgezet, goed beschreven en kende duidelijke processtappen, waarbij de inspraak van omwonenden een herkenbare en volwaardige plaats had.	Defensie waardeert dat de indiener het proces rond het ontwerp NPRD positief heeft ervaren.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

373	Indieners hebben een zienswijze ingediend waarin geen inhoudelijke zienswijze zijn opgenomen.	Defensie neemt kennis van deze zienswijze en legt deze, in het kader van transparantie, vast in het proces.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
374	De indiener wijst erop dat de noodzaak en legitimiteit van extra ruimte en activiteiten voor Defensie in het NPRD fundamenteel worden betwijfeld, mede vanuit opvattingen over veiligheid, internationale verhoudingen en maatschappelijke prioriteiten, en vraagt zich af op welke wijze de onderbouwing van nut en noodzaak van deze uitbreidingen inzichtelijk, toetsbaar en proportioneel is vormgegeven?	Defensie heeft de afgelopen twee jaar een zorgvuldig proces doorlopen met het NPRD. De nut en noodzaak van de uitbreidingen zijn door Defensie vastgesteld, bestuurlijk afgestemd en door het kabinet bekrachtigd. Daarbij is de operationele behoefte van Defensie bepaald, mede in het licht van de internationale veiligheidssituatie en de taakstelling van Defensie. Vervolgens zijn binnen het NPRD verschillende locaties en alternatieven in beeld gebracht en tegen elkaar afgewogen. De onderbouwing hiervan is vastgelegd in de bijbehorende planMER en het NPRD. Deze documenten zijn gepubliceerd op defensiedichtbij.nl en dus openbaar.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
375	De indiener stelt dat bestaand recreatief en ruimtelijk gebruik van het gebied onder druk komt te staan door defensieplannen, en vraagt zich af op welke wijze deze functies en gebruikers zijn meegewogen in de ruimtelijke afweging?	In het planMER en de aanvulling daarop zijn de effecten op de omgeving in beeld gebracht en meegewogen. Daarbij is expliciet gekeken naar de huidig aanwezige functies en gebruikers. Deze belangen zijn betrokken bij de integrale ruimtelijke afweging die aan het programma ten grondslag ligt. De gemaakte afweging en het besluit zijn vastgelegd in het NPRD.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
376	De indiener geeft aan dat juridische borging van beperkingengebieden kan leiden tot economische schade, verplaatsing van milieueffecten, investeringsonzekerheid en belemmering van exploitatie, en vraagt zich af hoe deze effecten vooraf inzichtelijk en afgewogen worden?	Over het borgen van beperkingengebieden is al een definitief besluit genomen in het NPRD. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Deze behoefte al definitief aangewezen behoefte leidt echter, op basis van de analyse uit het planMER, niet tot wezenlijke economische effecten, gezien de beperking slechts strekt tot bescherming van een zone op 150 meter hoogte.	Economie en sociaal	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
377	De indiener geeft aan dat de voorgenomen plannen kunnen leiden tot economische schade en waardeverlies voor betrokkenen, en vraagt zich af op welke wijze mogelijke schade en compensatie, waaronder planschade, zijn betrokken bij de besluitvorming?	Voor compensatie heeft Defensie zich te houden aan bestaande wet- en regelgeving. De Omgevingswet maakt onderscheid tussen situaties waarin schade ontstaat vóór een formeel besluit (schaduwschade), schade als gevolg van rechtmatig genomen besluiten die burgers of bedrijven onevenredig treffen (nadeelcompensatie) en schade die voortvloeit uit de gedwongen ontneming van eigendom (schadeloosstelling bij onteigening). Als uw eigendom of zakelijk recht is gevestigd buiten de formele contour en u aantoonbare schade heeft door het toedoen van Defensie, dan komt u mogelijk in aanmerking voor nadeelcompensatie. Na een formeel schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van het omgevingsplan, kan een verzoek tot nadeelcompensatie worden	Economie en sociaal	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

		ingediend bij Defensie. Bij behandeling van dit verzoek wordt onderzocht welke schade voor vergoeding in aanmerking komt.		
378	De indiener maakt zich zorgen over de omvang, piekniveaus en gezondheidseffecten van geluid en trillingen door helikoptervluchten, schietoefeningen en andere defensieactiviteiten in de woon en leefomgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten concreet, locatiegericht en in relatie tot gezondheid en leefbaarheid inzichtelijk zijn gemaakt?	Defensie begrijpt dat er zorgen zijn over vliegactiviteiten, piekbelasting en de mogelijke effecten op gezondheid en leefbaarheid. De geluidseffecten van de voorgenomen activiteiten zijn in het planMER locatiegericht in beeld gebracht en beoordeeld. In de aanvulling daarop is ook het piekgeluid op verschillende afstanden nader inzichtelijk gemaakt. Daarbij is gekeken naar de effecten op de woon- en leefomgeving. Bij de invulling van de behoefte is rekening gehouden met de functies rondom militaire oefenterreinen en laagvlieggebieden. Voor vlieghoogtes geldt dat militaire helikopters in Nederland in principe minimaal op 45 meter hoogte mogen vliegen. Voor vluchten boven aaneengesloten bebouwing gelden aanvullende hoogtebeperkingen, met als doel het beschermen van het woon- en leefklimaat.	Gezonde en veilige leefomgeving	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
379	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van defensieactiviteiten voor natuurwaarden, Natura 2000-gebieden en de ecologische samenhang van de Veluwe, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten integraal zijn beoordeeld en natuurherstel structureel wordt meegenomen in het NPRD?	In de aanvulling op het planMER zijn de cumulatieve effecten op de Veluwe nader onderzocht en beschreven. Daarnaast is op programmaniveau een Passende Beoordeling opgesteld, waarin de mogelijke gevolgen voor Natura 2000-gebieden op een passend abstractieniveau zijn beoordeeld. In de vervolgfase zal dit aantal nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken. Hierbij kan ook eventuele natuurcompensatie en/of zonering uitwerkt worden. Hierbij zal Defensie lokale kennis van de gebieden ook gebruiken. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast.	Natuur	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
380	De indiener wijst erop dat de uitgevoerde onderzoeken volgens hem onvoldoende inzichtelijk maken welke aspecten zijn onderzocht, hoe conclusies zijn getrokken, hoe cumulatieve effecten van militaire en niet-militaire activiteiten zijn meegenomen en welke mitigerende maatregelen concreet worden bedoeld en geborgd, en vraagt zich af op welke wijze het programma de volledigheid, navolgbaarheid en samenhang van onderzoek naar cumulatie en de inzet van mitigerende maatregelen inzichtelijk maakt voor de verdere besluitvorming?	In het NPRD, dat op 19 december 2025 door het kabinet is vastgesteld, zijn de keuzes en afwegingen voor het Artillerie Schietkamp vastgelegd. Deze keuzes zijn onderbouwd met het planMER en planMER Aanvulling. Cumulatie van effecten is expliciet betrokken in het planMER en nader uitgewerkt in de Aanvulling op het planMER. Defensie ziet dat er nog extra onderzoek nodig is om de effecten goed te begrijpen en om te bepalen welke maatregelen nodig zijn om die effecten te verminderen. Dit staat ook duidelijk in het NPRD. In de volgende fase(s) wordt dit verder onderzocht. Dan wordt nader geconcretiseerd wat de effecten zijn en welke maatregelen nodig en passend zijn.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

381	De indiener geeft aan dat Defensie volgens hem onvoldoende laat zien bereid te zijn om bij zorgen over mens, natuur en milieu niet alleen mitigerende maatregelen te onderzoeken, maar waar nodig ook activiteiten of plannen te schrappen en alternatieven te ontwikkelen in samenspraak met de omgeving, en vraagt zich af op welke wijze in het programma is geborgd dat deze bereidheid tot aanpassing of heroverweging van plannen daadwerkelijk en navolgbaar onderdeel uitmaakt van de besluitvorming?	In het NPRD, dat op 19 december 2025 door het kabinet is vastgesteld, zijn de keuzes en afwegingen voor het Artillerie Schietkamp vastgelegd. Deze keuzes zijn onderbouwd met het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen. Het uitgevoerde onderzoek betreft een planMER, dat is gericht op het in beeld brengen van de effecten voor de fysieke leefomgeving op programmaniveau. De zienswijzen en de gevoerde ambtelijke en bestuurlijke gesprekken zijn betrokken bij deze afweging. Deze hebben echter niet geleid tot heroverweging of aanpassing van de vastgestelde voorkeursalternatieven en de gekozen richting voor het Artillerie Schietkamp, die door het kabinet op 19 december 2025 zijn vastgesteld. In de nadere fases, bij vergunningverlening, wordt nauwkeuriger onderzocht en geconcretiseerd welke maatregelen nodig zijn ter bescherming van de fysieke leefomgeving. In deze fase worden waar nodig zienswijzen gevraagd en betrokken bij het vormgeven van de uitbreidingen. Dit neemt niet weg dat de uitbreidingen in het NRPD noodzakelijk zijn in het kader van de operationele belangen van Defensie.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
382	De indiener stelt dat dit onderzoek al vóór de vaststelling van het NPRD had moeten plaatsvinden en vindt de onderbouwing in de Nota van Antwoord onvoldoende. Volgens de indiener had dit onderzoek nodig geweest voor een zorgvuldige afweging. Zolang niet overtuigend is aangetoond dat een helikopterlandingsplaats op de Wezeperberg – afzonderlijk en in samenhang met andere activiteiten – geen nieuwe problemen veroorzaakt, kan uitvoering van de plannen volgens de indiener niet aan de orde zijn. Bij negatieve uitkomsten moet van het voornemen worden afgezien en dit dient expliciet te worden vastgelegd.	Defensie is van mening dat het planMER op programmaniveau voldoende inzicht biedt om richting te geven aan de voorgenomen ontwikkelingen en de daarbij behorende afwegingen. Tegelijkertijd is onderkend voor natuur aanvullend onderzoek noodzakelijk is. Dit is ook expliciet als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase vindt dit aanvullende natuuronderzoek plaats. De uitkomsten hiervan zijn mede bepalend voor de verdere invulling, waaronder het aantal landingen per gebied en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden.	(Rijks)Raakvlakken	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
383	De indiener geeft aan dat de voorgenomen inzet en intensiteit van helikopterlandingsplaatsen en vliegactiviteiten onvoldoende passen binnen de bestaande belasting van de omgeving, en vraagt zich af op welke wijze locatie, omvang en gebruik	In het planMER zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op programmaniveau in beeld gebracht. Op basis van deze analyses is in het NPRD een integrale afweging gemaakt, waarin de noodzaak van de defensieopgave is afgewogen tegen de effecten op onder meer geluid, natuur en leefomgeving. Bij deze afweging zijn proportionaliteit en	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

	van deze voorzieningen proportioneel en verantwoord zijn afgewogen?	ruimtelijke inpasbaarheid expliciet meegewogen.		
384	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van uitbreiding en intensivering van defensieactiviteiten voor leefbaarheid, gezondheid en woongenot in de directe omgeving, en vraagt zich af hoe bij de verdere uitwerking van het programma rekening wordt gehouden met deze effecten op de woon- en leefomgeving van omwonenden?	De effecten van de voorgenomen activiteiten op de omgeving zijn in het planMER in beeld gebracht en beoordeeld. In de aanvulling daarop is ook het piekgeluid op verschillende afstanden nader inzichtelijk gemaakt. Bij de verdere uitwerking van het programma wordt rekening gehouden met de effecten op de woon- en leefomgeving van omwonenden, waarbij wordt aangesloten op de inzichten uit het planMER. Bij de invulling van de behoefte wordt bij de ruimtelijke keuzes rekening gehouden met functies rondom militaire oefenterreinen en laagvlieggebieden. Voor vlieghoogtes geldt dat militaire helikopters in Nederland in principe minimaal op 45 meter hoogte mogen vliegen. Voor vluchten boven aaneengesloten bebouwing gelden aanvullende hoogtebeperkingen, met als doel het beschermen van het woon- en leefklimaat.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
385	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke effecten van helikopteractiviteiten en bijbehorende operaties op natuur, beschermde gebieden en ecologische samenhang, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten volledig en integraal worden betrokken bij de verdere beleidsafweging?	Defensie is van mening dat het planMER op programmaniveau voldoende inzicht biedt in de effecten van helikopteractiviteiten en bijbehorende operaties op natuur, beschermde gebieden en ecologische samenhang, en daarmee richting geeft aan de beleidsafweging. Daarbij zijn deze effecten integraal meegenomen in de beoordeling van de voorgenomen ontwikkelingen. Tegelijkertijd is onderkend dat voor natuur nadere uitwerking en aanvullend onderzoek noodzakelijk zijn. Dit is expliciet als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase vindt dit aanvullende natuuronderzoek plaats, waarbij effecten verder worden geconcretiseerd en in samenhang worden beoordeeld. De uitkomsten hiervan zijn mede bepalend voor de verdere invulling van de activiteiten, waaronder het aantal landingen per gebied en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
386	De indiener wijst erop dat zowel afzonderlijke effecten als de cumulatie daarvan onvoldoende inzichtelijk zijn gemaakt voorafgaand aan vaststelling van het programma, en vraagt zich af hoe wordt verzekerd dat besluitvorming plaatsvindt op basis van volledige en samenhangende informatie over alle relevante effecten?	Defensie is van mening dat het planMER en de aanvulling daarop op programmaniveau voldoende inzicht bieden in zowel de afzonderlijke effecten als de cumulatie daarvan, en daarmee een samenhangende basis vormen voor de beleidsafweging. Deze effecten zijn integraal beschouwd bij de beoordeling van de voorgenomen ontwikkelingen. In de vervolgfase vindt dit aanvullende onderzoek plaats, waarbij effecten verder worden geconcretiseerd en opnieuw in samenhang worden beoordeeld. De uitkomsten hiervan worden betrokken bij de verdere besluitvorming en zijn mede bepalend voor de uiteindelijke invulling van de activiteiten, waaronder het aantal landin-	Ruimtegebruik	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

		gen per gebied en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Hiermee wordt geborgd dat besluiten worden genomen op basis van actuele, volledige en samenhangende informatie		
387	De indiener stelt dat essentiële onderzoeken naar effecten en cumulatie pas na vaststelling van het programma worden voorzien, en vraagt zich af op welke wijze wordt gewaarborgd dat deze onderzoeken tijdig en volledig beschikbaar zijn om een zorgvuldige en navolgbare beleidsafweging te kunnen maken?	Het kabinet heeft op 19 december een besluit genomen over het programma. Dit is gedaan op basis van het planMER en de informatie die op dat moment beschikbaar was. Daarbij is ook aangegeven dat voor sommige onderdelen nog extra onderzoek nodig is. Dit aanvullende onderzoek wordt in de volgende fase uitgevoerd. Deze onderzoeken zijn nodig om verdere besluiten te kunnen nemen en om vergunningen te krijgen. Uit deze onderzoeken blijkt onder andere hoeveel helikopterlandingen op een militair oefenterrein mogelijk zijn en onder welke voorwaarden. Zo wordt ervoor gezorgd dat vervolgbesluiten worden genomen op basis van volledige en actuele informatie, en dat de keuzes goed te volgen zijn.	Ruimtegebruik	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

6 Index zienswijzen

RegNr	Indiener	Verwijzing naar samengevatte vragen
0F0PS	Gemeente Barneveld	248; 252; 258; 261; 263; 264; 269; 270; 273;
0F1WS	Particulier	22;
0FGJS	Provincie Fryslân	89; 147; 164; 166; 168; 174; 181; 182; 184; 185; 190; 191; 192; 194;
0FKMS	Particulier	314; 327; 331; 338;
0FPFS	Boskerpolder B.V.	195; 201; 203; 204; 212; 213; 215; 238;
0FZRS	Gemeente Apeldoorn	248; 252; 261; 262; 263; 264; 269; 279; 282;
0J78S	Particulier	198; 199; 202; 204; 213; 214; 216; 232; 237;
0JN2S	Bedrijf	2; 3; 26; 45; 50; 56; 59; 63; 73; 76; 78; 84; 85; 92; 94; 106; 111; 130; 132;
0JOGS	Particulier	147; 150; 155; 156; 158;
21A9D	Gemeente Lelystad	16; 17; 30; 40; 58; 69; 126; 130;
21GPD	Gemeente Ede	248; 252; 258; 261; 263; 264; 269; 270; 273; 282;
21JFD	Particulier	196; 204; 212; 214; 215; 216; 228; 230;
21RKD	Particulier	374; 381; 385;
2682D	Particulier	311; 312;
26E5D	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 277; 282; 284;
32FBT	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 277; 282; 284;
3G36T	Bedrijf	3; 6; 7; 52; 53; 54; 129;
3GY1T	Particulier	197; 215; 222; 230; 233;
535ZQ	Bedrijf	195; 212; 213; 215; 222;
536BQ	Particulier	244; 249; 250; 271; 272; 276; 279; 281; 283;
53H3Q	Particulier	164;
5T0NQ	Stichting Belangenbehartiging Rattle-Noise Gilze en Rijen	310; 311; 312; 314; 315; 327; 330; 331; 333; 334; 342;
83EW5	Thomaz Beheer B.V.	215; 223; 227; 231; 233; 236;
83WZ5	Particulier	196; 200; 209; 210; 223;
83Z05	Hoeders van de Veluwe	259; 260; 261; 280; 282;
8YC95	Particulier	147; 149; 151; 155; 156; 157; 159; 161; 164; 168;
8YN75	Particulier	3; 14; 15; 22; 25; 67; 101; 107; 110; 130;
9OK7A	Particulier	248; 252; 265;
9OR4A	Bedrijf	147; 156; 161; 165;
ANGLX	Loonbedrijf Gebr. van Ginneken B.V.	317; 333; 340; 343;
AO08X	Particulier	378;
AO37X	Particulier	229; 236;
AO5RX	Particulier	22;
AOAFX	LTO Noord	20; 59; 62; 69; 123; 134; 135;
AOCBX	KNVvL	5; 8;
AOOQX	Particulier	78;
AOVTX	Vakantiehuis verhuur Boogaard	211; 213; 223; 229; 236;
B8I2M	Particulier	266; 274; 279; 280;
B8J8M	Particulier	197; 200; 212; 214; 215; 222; 231;
B8V5M	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 266; 274; 277; 280; 282;
BDA0M	Particulier	69;
BDTPM	Particulier	197; 214; 215; 224; 232; 233;

C09ZL	Natuur en Milieu Flevoland	3; 11; 12; 21; 27; 39; 41; 42; 45; 51; 55; 67; 69; 71; 74; 99; 114; 119; 120; 121; 130; 138;
C0KWL	Particulier	311; 314; 331; 333; 338; 349;
C0XEL	Particulier	323; 331; 337;
C0XSL	Dorpsraad Petten	195; 198; 200; 203; 212; 213; 216; 217; 218;
CZHAL	Particulier	287;
CZMRL	Particulier	147; 149; 150; 151; 152; 155; 159; 161; 164; 168; 370;
CZYRL	Bedrijf	223; 231; 236;
D6CM8	Residence Westduin	195; 197; 198; 213; 218; 222;
D6DK8	Particulier	1; 2; 3; 21; 22; 26; 27; 39; 50; 51; 67; 69; 71; 74; 99; 113; 114; 115; 139; 140; 142; 143;
D6JT8	Doarpsbelang Jelsum-Koarnjum	155; 156; 157; 158; 162; 165; 168;
D6NW8	Particulier	3; 14; 15; 22; 67; 101; 110; 130;
D6OE8	Particulier	22;
D6P98	Particulier	27; 59; 69; 110;
DY5R8	Particulier	3; 12; 14; 23; 69;
DYEG8	Hoeders van de Veluwe	32; 250; 261; 264; 266; 274; 279; 280; 282;
DYQP8	Ondernemers Federatie Schagen sector Recreatie en Toerisme	195; 200; 202; 215; 223; 233; 236;
DYW28	Stichting Nationaal Zweefvliegcentrum Terlet	5; 245; 246;
EB7EW	Particulier	374;
EBQKW	Particulier	177;
EMODW	Particulier	147; 158;
FE9EJ	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 261; 266; 276; 280; 282;
FE9FJ	Bedrijf	2; 4; 9; 12; 22; 26; 45; 46; 56; 59; 69; 80; 81; 82; 83; 90; 91; 92; 93; 101; 105; 127; 131; 143;
FELIJ	Hoeders van de Veluwe	32; 261; 264; 274; 279; 282;
FELQJ	Particulier	197; 200; 212; 214; 215; 222; 231;
FEV8J	Omroep Flevoland	29; 55; 59; 69;
FEVBJ	Belangenorganisatie	314; 315; 316; 323; 324; 328; 332; 333; 334; 336; 337; 339; 342; 344; 345; 349; 351;
FQ4CJ	Heron Country	59;
FQ4OJ	Particulier	18; 22; 31; 110;
FQ8HJ	Particulier	197;
FQ8PJ	Harskamps Belang	243; 252; 261; 263; 264;
FQB6J	Bedrijf	22; 28; 58; 59; 69; 71; 75; 96; 97; 101; 107; 127; 141; 343;
FQBPJ	Pettermerduinen Kernreactor Vrij!	214; 225; 227; 230; 237;
FQFTJ	Stichting Behoud Veluwsch Landschap	3; 26; 51; 107; 115; 116; 122; 247; 258; 262; 274; 278; 279; 280; 283; 367; 368; 379; 380; 381; 386; 387;
FQI2J	Particulier	22; 58; 59; 67; 107;
FQI3J	B&B Boszicht Leeuwarden	147; 154; 155; 156; 158; 168; 170;
G15Z2	Particulier	318; 331; 336;
G1Q02	Hoeders van de Veluwe	32; 260; 264; 266; 276; 277; 280; 282;
GH3F2	Particulier	22; 366; 367; 374; 375; 377; 383;
GH9P2	Particulier	195; 213; 214; 217; 221; 222; 226; 232;
GHN12	Particulier	2; 22; 69; 77;
I548F	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
I5MOF	Gemeente Súdwest-Fryslân	173; 182; 183; 184; 186; 187; 189; 191;
I5T0F	Particulier	43; 47; 59; 68; 69; 126;
IQCGF	Jo-Anna Hoeve	331; 336; 340;
IQJRF	Bedrijf	286; 293; 295; 376;

IQL2F	Particulier	311; 314; 331; 333; 338; 349;
IQLHF	Belangenorganisatie	3; 15; 22; 25; 69; 71; 108; 112; 117; 174;
IQV7F	Bedrijf	2; 3; 26; 45; 50; 56; 59; 63; 73; 76; 78; 84; 85; 92; 94; 106; 111; 130; 132;
JE4GV	Doarpsbelang Jelsum-Koarnjum	155; 156; 157; 158; 162; 165; 168;
JEFSV	gemeente Leeuwarden	152; 156; 168;
JEH2V	Werkgroep Defensie Wezep Zuid	367; 369; 371; 375; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 386;
JEUTV	Gemeente Gilze en Rijen	310; 315; 325; 331; 333; 334; 347;
JW92V	Particulier	150; 155; 156; 157; 158; 159; 162; 165; 168;
JWA4V	Particulier	210; 217; 230; 231; 233;
JWADV	Particulier	330; 331; 334; 335; 336; 338;
JWCPV	Bedrijf	286; 293; 376;
JWLUV	Particulier	147; 150; 155; 156; 158;
K72LR	ZLTO Woensdrecht	295; 301; 305;
K7D9R	Particulier	320; 326; 331; 334; 335;
KU9MR	Particulier	373;
KUKJR	Particulier	64; 101;
KULBR	Particulier	13; 51; 69; 71; 378;
KUXFR	Particulier	158; 165; 168;
L0389	Particulier	150;
L08S9	Particulier	374;
L0CO9	Gemeente Woensdrecht	285; 290; 291; 292; 295;
L0CP9	provincie Gelderland	253; 254; 255; 256; 257; 267; 268; 269;
L0YJ9	Particulier	150; 152; 154; 155; 158; 164;
LSA29	Bedrijf	286; 293; 376;
LSAU9	Evides Waterbedrijf	301; 306; 307; 308; 309;
LSR59	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284;
LSRH9	Hoeders van de Veluwe	241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284;
LSX79	Particulier	336;
LSXD9	Particulier	318; 326; 331; 336; 348; 350;
M5C2I	Hoeders van de Veluwe	32; 250; 261; 264; 266; 274; 279; 280; 282;
M5COI	Hoeders van de Veluwe	241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284; 369;
M5FRI	Bedrijf	286; 293; 295; 376;
M5J0I	Centaurus BV	79;
M5VGI	Particulier	2; 59; 69; 101; 107; 373;
M88MI	Particulier	22; 60;
M8P0I	Particulier	178; 180; 183; 193; 194;
M8XEI	Particulier	22; 69; 101;
NCDPU	Particulier	198; 200; 212; 213; 230;
NCN0U	Particulier	373;
NCOZU	Particulier	147; 154; 155; 156; 158; 164; 165; 168;
NCW5U	Stichting explosievrije kop van de Veluwe	2; 3; 7; 11; 12; 22; 44; 63; 107; 116; 367; 368; 379; 380;
NL4OU	Particulier	325; 336;
NLHNU	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 266; 274; 275; 277; 280; 282;
OC7YN	Particulier	320; 326; 327; 331;
OV1MN	Particulier	242;
OV2WN	Particulier	373;
P49SG	Particulier	287; 297;
P4FQG	Heron Country	59;
P4JEG	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
P4M8G	Particulier	330;

P4NCG	Particulier	154; 156; 166;
P4P4G	Staatsbosbeheer	191;
PH2HG	Particulier	147; 149; 150; 151; 155; 156; 158; 159; 164; 165; 168; 169; 372;
PH5YG	Particulier	311; 314; 331; 333; 338; 349;
PHD1G	Particulier	336; 341;
QB03E	Vereniging voor Dorpsbelang Marsum	151; 152; 153; 156; 158; 159; 165; 168;
QBSTE	Particulier	356; 359; 362;
QT5HE	Belangenorganisatie	2; 22; 27; 48; 49; 103; 112; 113;
QTC5E	Schothorst Feed Research B.V.	55; 70;
QTHCE	Particulier	22; 59; 60;
QTYAE	Particulier	287; 301; 302;
R421P	Particulier	316; 318; 319; 323; 325; 331; 333; 334; 336; 343;
R48YP	Vereniging van Eigenaars Promenade aan de Zeeweg	195; 199; 200; 202; 205; 211; 213; 216; 229; 230; 236;
R4D6P	Particulier	147; 156; 161; 165;
R4GHP	Natuur en Milieu Flevoland	3; 11; 12; 21; 27; 39; 41; 42; 45; 51; 55; 67; 69; 71; 74; 99; 114; 119; 120; 121; 130; 138;
R7FEP	Bedrijf	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
SJ55O	Provincie NH en gemeenten Bergen, Den Helder, Hollands Kroon, Medemblik, Schagen en Texel	4; 172; 175; 176; 179; 183; 186; 188; 193; 218; 219; 239;
SJEEO	Strandexploitatie Sint Maartenszee B.V.	195; 203; 211; 213; 215; 217; 218; 229; 236;
SJLLO	dansen bij franssen	211; 213; 216; 222; 223; 236;
SJSSO	Benthem Gratama advocaten	2; 55; 59; 65; 69;
SV47O	Hoeders van de Veluwe	32; 260; 264; 266; 276; 277; 280; 282;
SV7UO	Bedrijf	154; 161;
SVUNO	Particulier	56; 59; 69; 85; 87; 88; 133;
T20RB	Bedrijf	26; 69; 70; 133;
T230B	gemeente Súdwest-Fryslân	173; 182; 183; 184; 186; 187; 189; 191;
T2N2B	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
T2TSB	Particulier	311; 314; 330; 331; 333; 334; 337; 349; 350; 351;
TDFUB	Vogelbescherming Nederland	198; 205; 212; 230; 231;
TDJ7B	Particulier	198; 199; 202; 204; 213; 214; 216; 232; 237;
TDMOB	Stichting Dorpsraad Wintelre	352; 353; 357; 365;
VWI4C	Particulier	198; 200; 211; 212; 213; 214; 216; 218; 220; 225; 227; 230; 232; 233; 234; 236; 240;
VWJVC	Particulier	51; 59; 69; 130;
VWMIC	Gemeente Eersel	354; 355; 356; 358; 360; 361; 362; 363; 364;
VWPJC	Particulier	22;
VWQXC	Particulier	323; 336; 379;
VWS2C	Stichting Motorcross Flevoland	61;
VWV6C	Vereniging Het Zijper Landschap	201; 206; 207; 208; 214; 218; 220; 223; 225; 227; 230; 231; 232;
VZ99C	Particulier	330; 331; 334; 342;
VZXXC	Hoeders van de Veluwe	32; 260; 264; 266; 276; 277; 280; 282;
WIN7Z	Hoeders van de Veluwe	32; 259; 260; 261; 280; 282;
WIOUZ	Belangenorganisatie	12; 76; 247; 251; 261; 278; 279; 280; 282;
WM6TZ	Particulier	22; 76;
WMKGZ	Particulier	22; 59; 69;
WMYBZ	Particulier	158; 166;

XN2IK	Particulier	285; 287; 288; 289; 295; 296; 298; 299; 300; 302; 303; 304; 305; 306; 307; 308; 309;
XNA6K	Particulier	47; 67; 83; 100; 284;
XNC4K	Werkgroep Defensie Wezep-Zuid	367; 369; 371; 375; 378; 380; 381; 383; 384; 386;
XNMSK	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
XU2MK	Particulier	373;
XUGBK	Omroep Flevoland	55; 59; 69;
XUPTK	Bedrijf	5; 14; 19; 26; 60; 69; 70; 85; 86; 95; 130; 132; 133;
XUR3K	Particulier	150; 158; 161; 165; 166; 167;
ZFOX0	Particulier	316; 318; 319; 323; 325; 331; 333; 334; 336; 343;
ZFUR0	Hoeders van de Veluwe	241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284;
ZI5J0	NRG PALLAS	197; 214; 230;
ZIBZ0	Particulier	195; 211; 213; 214; 229; 230; 236;
ZIYQ0	Particulier	12; 77;
ZZ001	Belangenorganisatie	218; 220; 221; 235; 278; 279; 294; 301; 349; 369;
ZZ002	Belangenorganisatie	2; 5; 19; 20; 22; 24; 33; 34; 59; 71; 72; 80; 92; 101; 109; 123; 124; 127; 131; 144;
ZZ003	Gemeente Waadhoeke	147; 152; 156; 157; 158; 163; 166; 168;
ZZ004	Particulier	12; 22; 23; 25; 101;
ZZ005	Particulier	329; 331; 333; 334; 335; 338; 346; 351;
ZZ006	Bedrijf	148; 152; 159; 166; 167; 170; 171;
ZZ007	Belangenorganisatie	3; 11; 35; 118; 143;
ZZ008	Belangenorganisatie	301; 302; 313; 349; 350; 380;
ZZ009	Provincie Flevoland	16; 59; 65; 130; 137; 160;
ZZ010	Bedrijf	10; 18; 36; 37; 38; 59; 60; 66; 68; 69; 71; 72; 98; 101; 104;
ZZ011	Belangenorganisatie	59; 69; 107; 125; 136; 160;
ZZ012	Waterschap Zuiderzeeland	102; 142; 145;
ZZ013	Particulier	158; 161; 165; 166;
ZZ014	Bedrijf	314; 315; 316; 321; 322; 323; 324; 327; 331; 332; 333; 334; 337; 338; 339; 342; 349;